

TRABZON'UN DİNÎ HAYATINDA ÖNEMLİ HİZMETLERDE BULUNMUŞ BİR HOCAEFENDİ: KURRÂ HÂFİZ ALİ HAYDAR ÖZAK

*Mustafa İsmet UZUN**

Trabzon'un son dönem tanınmış hafız-ı kurrâlarından olarak yarım asra yakın resmî, fahrî ve husûsî hizmet hayatında yüzlerce talebe yetiştirmekle tanınan Ali Haydar Hocaefendi, nüfus kaydına göre 2 Mart 1327 (1911) tarihinde Trabzon'da Boztepe-i Zîr (Aşağı Boztepe) Mahallesi'nde doğdu.

Dedesesi Mahmud Necâti (1829-Trabzon 1890) Efendi, Ormanıcı (Galyan) köyünden Trabzon'a yerleşerek Tavanlı Camii'nde uzun yıllar imamlık yapmış bir hoca ve Kadiriyyeden Rizelioğlu Dergâhı şeyhidir.

Babası Halil İbrahim Hulûsi Efendi (Trabzon 1868- İstanbul 1945) de pederinin vefatının ardından aynı câmide 45 yıl imamlık hizmetinde bulunmuştur. Ayrıca, önce Hacı Halil Ahmed Baba dergahı postnişiniyken babası Mahmud Necâti Efendi'den sonra Rizeloğlu Dergâhı şeyhliğini üstlenerek hizmet vermiş, tanınmış bir isimdir. Böylece Haydar Hoca'mız, baba tarafından, iki kuşaktan bu yana -devrin tabiriyle ifâde edilecek olursa- "eben an ced hademe-i hayrattan zü'l-cenâheyn / ata'dan babaya şeriat ve tasavvuf yoluyla dine hizmeti şîâr edinmiş" bir âiledendir.

Annesi Hafize Emine Hanım (Trabzon 1871- Ankara 1949) ise Gümüşhane'nin Hayekse (Aktutan) köyünden gelerek Trabzon'a yerleşen Elemanoğulları ailesinin kızı ve Hocaefendinin "hafızlığı benden de kuvvetliydi" diye tanıttığı bir hafız hanımdır.

Küçük Ali Haydar, devrin geleneklerine uyarak aile ocağının dini-tasavvufî atmosferi içinde daha 5 yaşındayken¹ ebeveyninden Kur'an eğitimine başlayarak ilk dinî tahsiline adım attı. Ancak Trabzon'un 18 Nisan 1916'da Ruslar tarafından işgali sırasında pek çok aile gibi onlar da muhacir olarak yol boyunca çeşitli eziyetlerle karşılaşmış Samsun'a gittiler. Bir yıl kadar orada kaldıktan sonra Çorum'a yerleştiler. Ali Haydar burada sibyan mektebine başladı. İşgalin 1918'da kalkmasından ve Rusların bölgeden çekilmesinden sonra aile, bazı üyelerini yollarda kaybetmiş olarak Trabzon'a döndü.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı, uzunmis@gmail.com

1 Osmanlı eğitim tarihinde çocuklar geleneksel olarak, 4 yıl, 4 ay, 4 gün veya 5 yıl, 5 ay, 5 gün şeklinde (4-4-4 veya 5-5-5) formüle edilmiş olan dört veya beş yaşına girdiğinde tahsile başlatılırdı. Bu yaşlara erişen çocuk, gelişim durumuna göre "sinn-i temyize / iyiyi kötüden, hayrı şerden ayırabilme" yaşına ulaşmış sayılır ve "âmin alayı" yahut "bed'-i besmele cemiyeti" denilen bir törenle ilk tahsiline adım atar önce elifbâ denilen Kur'an alfabesini belleyerek Kur'an okumayı öğrenirdi (Geniş bilgi için bak. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, "Âmin Alayı" maddesi III, 63). Küçük Ali Haydar'ın Trabzon'da böyle bir törenin ardından mektebe başladığı hakkında açık bilgimiz yoksa da, bu yaşında annesinden Kur'an okumak üzere besmele çekmesi onun da bu geleneğe göre tahsile adım attığını göstermektedir. Çünkü o dönemde tahsile ilk adım Kur'an okumayı öğrenmekle başlardı. Ailece kısa bir süre sonra muhacirliğe çıkmış ve ağabeyi Burhan Âgâh Bey'in naklettiğine göre Ali Haydar'ın Sibyan Mektebine Çorum'da başlamıştır.

Ali Haydar resmî tahsiline, muhâcirlikten döndükten sonra Boztepe ilk mektebine başlayıp burayı bitirdi. Bir taraftan mektebe devam ederken annesiyle giriştiği hafızlığını 9 yaşında tamamladı. Ardından Zeytinlik Medresesi'nde üç yıl kadar tahsil görüp Arapça ve dinî ilimler öğrendikten sonra eğitimini tamamlamak ve meslekî bilgilerini artırıp kendini geliştirmek üzere 1929 yılında İstanbul'a gitti.

Burada devrin meşhur Şeyhü'l-Kurrâ'larından ve Ulemâ'dan Serezli Hâfız Ahmed Şükrü Efendi'den² iki yıl özellikle tashîh-i hurûf, Aşere, Takrib, Tayyibe okuyarak Mısır Tarîki³ denilen kırâat tavrında, akranları arasında temâyüz edip, Aliyyü'l-a'lâ / Pekiye derece ile icâzet aldı.

Bu yıllarda bir müddet Nûr-i Osmâniye camiinde müezzinlik de yapan Ali Haydar Efendi, devrin din hizmeti yürütenleri arasında oldukça yaygın olan, "elinin emeğiyle geçinmek" anlayışı gereğince bir hıfz / zanaat / meslek sahibi olmak için, ayrıca saatçilik öğrendi, bir süre de tornacı yanında çalıştı.

Tahsilini tamamladıktan sonra icâzetli bir hoca ve kurra hâfız kimliğinin ifadesi olarak Haydar Hocaefendi nâmı yanında, Müslüman-Türk dünyasının asırlarca en mühim kültür ve medeniyet merkezi olmuş İstanbul'un şahsî zerâfetini taçlandırdığı ve hüviyetine kattığı pek çok müsbet değeri hâmilan Trabzon'a ailesinin yanına döndü (1932).

Askerlik görevini yapmak üzere 1933'te Sarıkamış'a gitti ve daha sonra vatanî hizmetini Trabzon'da tamamladı. Ardından ihtiyat askerliği hizmetini Trakya'da yaparak terhis oldu (1936). Dönüşünde Diyanet İşleri Başkanlığı Trabzon Müftülüğü'nde "Kur'ân-ı Kerîm ve İhtisâsı Muallimi" olarak resmî görevine adım attı (18. 05. 1936).

1936 yılında Vakfikebir eşrafından Ali Karanis'in kızı olan Hâfıza Safiye Hanım (Kastamonu 1917-İstanbul 1966) ile Trabzon'da evlendi.

O yıllarda şehirde müstakil bir kurs binası olmadığı için Çarşı, Müftü ve Semerciler Camii'nde ders vererek Trabzon'da hâfız ve ehli Kur'ân yetiştirmeye başladı.

Haydar Hocaefendi, ayrıca şehrin Tavanlı, Tabakhane, Hacı Kasım ve Çarşı camilerinde de imamlık yaparak, Ramazanlarda hatimle teravîh kıldırıp mukabele okumuştur. Artık bölgenin önde gelen hademe-i hayrâtından ve mevlidhanlarından biri hattâ birincisi olarak tanınmıştı. Adını duyarak civar şehirlerden talebesi olmaya gelen pek çok kişiyi yetiştirip icâzet vermiş ve memleketin dört bir tarafında din hizmetine göndermekle ismi yurt sathında da duyulmaya başlamıştı.

1953'te Trabzon İmam-Hatip Okulu'nda başladığı ve 1956 yılı ikinci yarısına kadar sürdürdüğü ücretli Kur'ân-ı Kerîm öğretmenliği sırasında da pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Ayrıldıktan sonra yerine tavsiyesiyle Çarşı Camii imamı, öğrencisi Vakfikebir'li Hâfız Salih Bayraktar tayin edilmiş, kendisi de diyanet kadrosunda hizmetlerine devam etmiştir.

Hocaefendi, bir taraftan hizmetlerini sürdürürken diğer taraftan da elinin emeği ve alınının teriyle geçimini temin etmek için esnaflık yapmıştır. Bu cümleden olmak üzere Müftü camiiin yakınında Kunduracılar Caddesinde, sonra da Semerciler yokuşu başında açtığı dükkânlarda ticaretle meşgul olmuştur. Öğleye kadar talebesiyle ders yapıp namazdan sonra da dükkânında çalışarak dürüst bir esnaf kimliğiyle müşteri ve meslektaşları yanında herkes

2 Serezli Hâfız Ahmed Şükrü Efendi (v. 1932) Son devir Osmanlı ulemasından, Fatih dersiâmlarından ve Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Hocalarından. (Hakkında geniş bilgi için Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul 1996).

3 Kur'ân-ı Kerîm kırâatini öğretme yollarında kullanılan yaygın iki tarikten biri İstanbul diğeri Mısır tarikidir. Geniş bilgi için bk.: Abdülhamit Birişik, "Kırâat" *DİA*, (İstanbul 2002, XXV), s. 425-433.

tarafından takdir edilmiş, saygı ve sevgi görmüştür.

Yetiştirdiği talebeleri ziyaret etmeyi, aile ve çocuklarının hâl ve hatırlarını sormayı, onlarla yakinen ilgilenmeyi çok seven Hocaefendi, özellikle 1960 sonrasında, fırsat buldukça -belki de hemen her yıl demek mümkündür- iznini İstanbul'daki talebelerinin yanında geçirmeyi âdet etmişti.⁴ Bu yıllardan başlayarak, şehrin manevî atmosferi yanında ilmi ve tasavvufî muhitleriyle, talebelerinin cemaatleri arasında gördüğü büyük ilgisi yanında, oğlu Faruk Nafiz'in İstanbul Teknik Üniversitesi öğrenciliğini kazanmasının etkisiyle, görevini İstanbul'a nakletmiş ve Fatih'teki Kumrulu Mescid'de Kur'ân-ı Kerim öğretmenliği yapmıştır.

Semtin önce Gelenbevî mahallesinde oturduktan sonra İskenderpaşa Camii karşısında bir ev satın alarak on yıl kadar burada yaşayan Hocaefendi bu yıllarda İskenderpaşa camiinde Mehmet Zahit Kotku Hocaefendi'nin⁵ talebiyle fahri imamlık yapmış ve Ramazanlarda devrin İstanbul'unda artık örneği pek az kalmış olan hatimle terâvih kıldırmakla tanınmıştır.⁶

Şöhreti yurt içinde olduğu gibi yurt dışında ve özellikle İslâm ülkelerinde de duyulan Haydar Hocaefendi, Kur'ân-ı Kerim kırâatindeki başarısı sebebiyle 1967'de Pakistan'da yapılan Dünya Kur'ân-ı Kerim okuma müsâbakasında Türkiye'yi temsil etmek üzere Diyânet İşleri Başkanlığınca görevlendirilmiştir. Yarışmada dünya birincisi olarak Türk hâfızlarının sesini dünyaya duyurduğu gibi, yurdumuz için bu konuda ilk büyük başarıya imza atmıştır. Bu vesile ile Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han'ın özel ilgi ve iltifatlarına da mazhar olmuştur.

Hocaefendi, hanımının İstanbul'da vefatının ardından tek kızının da evlenmesine ilâveten Trabzon'daki talebelerinin ısrarları üzerine Mahallî Kur'an Kurslarını murakabe vazifesiyle yeniden şehre döndü (30 Ağustos 1968). Bu yıllarda birikiminden daha fazla istifade etmek için kendisine Diyanetçe teklif edilen bazı ek görevleri kabul etmedikten başka, yorgunluğu ve ailevi mazeretleri sebebiyle 16 Eylül 1971 tarihinde emekliliğini istedi. Böylece 35 yılı aşkın

4 Hanımı –yakın çevresinin hitabıyla- Hâfızânım teyze ile İstanbul'a geldiklerinde kendisini maddi manada bizden kat kat iyi ağırlayacak, hâli vakti yerinde pek çok sevdiği bulunmasına ve onların ısrarlı davetlerine rağmen, daima bir kaç gün de olsa bizim iki odadan ibâret pek mütevâzi cami meşrûtamızda, ailemizin büyükleri olarak kalır ve bu sebeple biz kendisine “dede” derdik. Babamla dâima hoca-talebe saygı ve sevgisi çerçevesinde bir münâsebet içinde bulunsada anneme kızı ve bize gerçek torunları olarak davrandığını, kucağına oturarak beni ve ortancası Hocaefendi'nin adını taşıyan kardeşlerimi okuttuğunu hatırlarım. Babama :-“Hafız! Maşallah bunlar ne kadar zeki çocuklar! Ne güzel okuyorlar! Bunlara şunları da öğret de bir daha geldiğimde dinleyeyim” der, biz de çocukluk hâliyle bir yıl boyunca “dedemizin verdiği vazifeyi ikmâl için” önce babamın ısrarlı (!) teşvikiyle çabalarsak da, özellikle yaz yaklaşınca bu sefer babamızı âdetâ biz sıkıştırarak hazır olmak ve kendisinden âferin almak için uğraşırdık. Dinlediğinde eksiklerimizi tamamlamak için bizimle ciddiyetle meşgul olup biraz fazla zaman harcarsa, sıkıldığımızı düşünen Hâfızânım teyze: “-Ayol Hocaefendi! Bunlar daha çocuk! Öğrenirler, baksana ne güzel okuyorlar, bülbül gibi mâşallah... Bunaltma çocukları!” diye ikâz edinceye kadar bıkmadan-usanmadan bizlerle meşgûl olurdu. Mevlâ her ikisine de gani gani rahmet etsin! Âmin!

5 Mehmed Zahid Kotku. (1897 Bursa-1980 İstanbul). İstanbul'un yakın geçmişteki en önemli Nakşî Meşâyihinden olan Hocaefendi, uzun yıllar vazife yaptığı İskenderpaşa Camii'nin imamı olarak, etkili tasavvufî kimliği yanında, bağlularının münevver çevreden ve üniversite muhitinden oluşu gibi özellikleriyle de tanınmış mutasavvıf bir hoca efendi idi. Bilhassa İskenderpaşa İmamlığı devresindeki hizmetleri, Prof. Dr. E. Nazif Gürdoğan ağabeyimizin *Görünmeyen Üniversite* adlı kitabında (İstanbul 1993), kendisinden feyz almış bir akademisyenin dikkatli müşâhadeleri ve kalemi kuvvetli bir münevverin görüş açısıyla edebiyatımıza ve tasavvuf tarihine mâl olmuştur. Burada bizleri dinleyen genç ilâhiyatçılara söz konusu kitabı meslekî bakış açısıyla ve dikkatle okumalarının hararetle tavsiye ederim. Nitekim rahmetli Mahir İz Hocam, ilmi kimliğine de işaret etmek üzere Mehmed Zahid Efendi için, şehrin Rumeli yakasında yaşamaya sebebiyle “Rumeli Kazaskeri” tabirini kullanırdı. Şehrin Anadolu yakasında yaşayan Mahmud Sami Efendi için yaptığı benzer bir değerlendirmeyi de “Anadolu Kazaskeri” tabiriyle ifade ederdi. (M. İz hakkında geniş bilgi için bkz. DİA, XXVI, s. 227-228).

6 Hocaefendi, bazı yıllarda bu teravihleri MÜ İlahiyat Fakültesinin emekli hocalarından Hafız Mustafa Sabri (Dursun) Erdoğan ile münâvebeten kıldırmıştır. Aslen Trabzon Köprübaşıyla olmakla birlikte Adapazarı Karasu'ya yerleşen Hakkı Hoca'nın oğlu olan Mustafa Sabri Hoca kendine mahsus bir tertil ve coşku ile okumakla tanınmış olup, özellikle teravihleri arkasında kılan cemaatin tabiriyle “kuş gibi” hafif, süratli ama âyetleri sür'at-i kıraatıyla hırpalamadan rahat bir tavırla okurdu. Merhum, tebliğimizin tashihleri sırasında, devre arkadaşı Prof. Dr. Bekir Topaloğlu hocamızın vefatının (Mart 2016) ardından, geçirdiği kalp krizi sebebiyle, her sabah mütadî üzere okuduğu hadis kitabının üzerine başını koyarak rahle başında hatm-i enfâs ile Hz. peygamber'in ifadesiyle, “Tûbâ li'l-guraba / ne mutlu gariplere” sırrına mazhar olarak vefat etmiştir (3 Nisan 2016). Her iki hocamızın da birer Trabzon'lu olarak sempozyumun gelecek yıllardaki celselerinde ele alınması gerektiğini hatırlatmalıyız.

bir Kur'ân ve mihrab hizmetiyle binlerce öğrenci yetiştirmiş başarılı bir hoca olarak almış bir yaşını sürerken emekli oldu (5 Ekim 1971).

Ömrünü özellikle din hizmetine ve hafızlık yaptırmaya ve Kur'ân talimi ile kırâat ilimlerinin öğretimine adayan Ali Haydar Özak Hocaefendi, hayatının sonuna kadar Hacı Kasım mahallesindeki evinde yaşamıştır. Rahatsızlığı ilerleyince kısa bir müddet, oğlu Faruk Özak'ın evinde kalmış, ardından yatırıldığı Trabzon SSK Hastanesi'nde 4 Mart 1984 Pazar günü gece saat 23.35'te vefât etmiştir. 6 Mart Salı günü öğle namazını müteakip Ortahisar Camii'nde kalabalık bir cemaatle kılınan cenaze namazından sonra, Boztepe'deki Ahi Evren Camii haziresine defnedilmiştir.⁷

Emekli olmadan önce yetiştirdiği ve Karadeniz bölgesi başta olmak üzere yurdun birçok bölgesine dağılarak din hizmeti veren pek çok isim ondan sonra aynı vâdide hizmet etmeye devam etmiştir.⁸ Bunlar arasında, kurduğu ve yıllarca hocalığını yaptığı Merkez Kur'ân Kursunda kendisinden sonra hizmet bayrağını devralarak hocasının hayrî-halefi olan Hafız Murat Köseoğlu⁹ ile vefatına kadar Çarşı Camii imam-hatipliği yapan tanınmış hâfız ve mevlidhan talebelerinden Trabzon İmam-Hatip Okulu Kur'ân-ı Kerim hocası Vakfikebirli Salih Bayraktar¹⁰, Trabzon'da Hocaefendi'nin rahle-i tedrisinde yetiştikten sonra İstanbul'a yerleşerek ticaretle uğraşan hafız ve mevlidhan Necâti Özer¹¹, İstanbul, Aksaray Valide Camii eski İmam-Hatiplerinden Akçaabatlı Hâfız Muharrem Arslantürk,¹² onun kırâatteki tavrını başarıyla devam ettiren şahsen de tanıdığım, önemli isimler arasında yer alır.

Mehmed Zahid Kotku halifelerinden, rahmetli babam İstanbul Çakmakçılar'da III. Sultan Mustafa Camii İmam-Hatibi olarak, kırk yıla yakın başarılı hizmetleriyle tanınan Vakfikebirli Ali Uzun¹³ Hoca ile bölgede Hacı Ziya olarak tanınan önemli mahalli hizmetlere

7 Burada istitrat kabilinden olmak üzere üzülecek ve hazırûnun affına sığınarak bir noktaya işaret etmek isterim. Rahmetli Haydar Hocaefendi'nin mezar taşı ve kabri onun klasik hüviyetine yakışır yahut şânına lâıyk bir seng-i mezar değil... Böyle, ideal bir din eri hüviyetine sahip hafız-ı kurrânın, bir hocaefendinin hem kabri, hem de kitâbe-i seng-i mezarı İstanbul Fatih Camii haziresindeki emsâli ehl-i Kur'ân'ın kabirlerine benzer bir şekli ü şemâil içinde olmalıdır. Bence bu özellik Osmanlı-Cumhuriyet geçişindeki bütün din hizmetlileri, ulema ve meşâyih için örnek teşkil edecek şekilde ele alınmalı ve uygun düzenlemeler yapılmalıdır. Böyle bir girişim başlatılırsa bendeniz fahriyyen elimden geldiği ve bilgim yettiği kadar bu faaliyete destek vermeye hazır olduğumu huzurunuzda arz ederim.

8 1970'lerin başında Bursa Yeşil Camii'nde kıldığım bir akşam namazında İmam Efendi'nin özellikle kırâati dikkatimi çekmiş, namazın akabinde mihrâbiye olarak okuduğu Haşr sûresinin son âyetleri ise bana âdetâ Hocaefendiyi dinliyorum gibi gelmişti. Bu durum beni epey şaşırtmış, içimden "Trabzon nere Bursa nere!" diye bir düşünce geçmişti. Aşır bittikten sonra ismini hatırlayamadığım İmam Efendiye Hocasının kim olduğunu, aynen onun gibi okuduğunu söyleyerek Trabzonlu Haydar Hâfız Hocayı tanıyıp tanımadığımı, sormuştum. Bu sefer İmam Efendi biraz da benim kısa boylu oluşumun etkisiyle epey genç görünüme şaşıarak ve "Sen Hocaefendi'yi nereden tanıyorsun? Ben onun talebelerindenim" demiş ben de babamın dahi kendisinin talebelerinden olduğunu söylemişim.

9 Murat Köseoğlu (1933-1991) Trabzon Kur'an Kursu Hocası. Rahatsızlığından dolayı 1948'de tahsilini terk ettikten sonra 1955-1957 arasında tekrara devam ile ikmâl-i tahsil ederek Hocaefendi'den icâzet almış, onun emekliliğinden sonra da yerine Kur'an Kursu hocalığını yürütmüştür.

10 Salih Bayraktar (1929, Trabzon/Vakfikebir, Uruga (Yıldız) Köyü- 1989 İstanbul).Trabzon Çarşı Camii imamlarından ve İmam-Hatip Okulu Kur'ân-ı Kerim öğretmenlerinden olan Hafız Bayraktar, hıfzını Vakfikebir'de tamamladıktan sonra 1948'de Hocaefendi'nin yanında ta'lîme başlayıp 1949'da icâzet almış ve onun Trabzon'daki en önde gelen talebelerinden olmuştu. Mesleğindeki ciddiyeti ve entelektüel kimliğiyle tanınan Salih Hoca ayrıca kitap ve okuma merakıyla isim yapmış olup devri için gayet kıymetli bir kütüphâneye sahipti. Vefatından sonra 4000 kitabı Vakfikebir Müftülüğü'ne intikal etmiştir.

11 Necâti Özer (1932, Trabzon /Yomra-1994 İstanbul). Haydar Hoca'nın yetiştirdiği değerli isimlerden olan Hafız Necâti 1947-1949 arasında Hocaefendi'nin talebesi olmuş ve ondan icazet almıştır. Ağabeyleriyle İstanbul'a yerleştikten ticaretle meşgul olmuşa da kısa zamanda şehrin tanınmış hafız ve mevlidhanları arasına da girmeyi başarmıştır. Geniş Bilgi için bkz. Ramazan Alpaslan, *İstanbul Ehl-i Kur'ân ve Mevlidhanları*, (İstanbul: 2014), s. 113.

12 ⁶ Muharrem Arslantürk (1940, Trabzon/Akçaabat, Işıklar köyü- 2010 İstanbul) 1953-54 arasında Hocaefendi'den icâzet alan Hafız Muharrem, kırâatiyle onun İstanbul'daki tanınmış talebeleri arasındaki yerini almıştır. İstanbul Aksaray Valide Camii İmam-Hatipliği yapmış ve bu görevden emekli olmuştur. Geniş Bilgi için bkz. Ramazan Alpaslan, *İstanbul Ehl-i Kur'ân ve Mevlidhanları*, (İstanbul: 2014), s. 132-133.

13 Ali Uzun (1929 Trabzon/Vakfikebir, İlyaslı köyü- 1990 Mekke). Babam, Haydar Hocaefendi'nin İstanbul'daki tanınmış talebelerinden İmam-Hatip, Kur'an Kursu hocası ve vaiz talebelerinden idi. Ayrıca Mehmed Zahid Kotku Hocaefendi'nin halifelerinden olan babam hakkında geniş bilgi için bkz. Yahya Kutluoğlu, *Yolumuzu Aydınlatanlar İstanbul'un Meşhur*

imza atmış din adamlarından, vaiz ve yazarlardan yine Vakfikebirli Ziya Habiboğlu,¹⁴ onun dinî alandaki eğitimci ve sosyal yönünü tevârüs etmiş isimlerdendir. Trabzon tarih ve kültürü üzerindeki velûd çalışmalarıyla tanınmış olan Hüseyin Albayrak ise Hocaefendi'nin Trabzon İmam-Hatip Okulu'ndaki Kur'ân-ı Kerîm öğretmenliği sırasında ondan feyz almış sahibü'l-kalem velût öğrencilerindendir.¹⁵

Hocaefendinin hâlen hayatta olan Yusuf İzzettin¹⁶, Tahire Selma(n)¹⁷, Faruk Nafiz,¹⁸ Mahmut Hulusi¹⁹ adlarını taşıyan dört çocuğu vardır.

Rahmeti Haydar Hocaefendi, uzun boylu, güzel ve mütebessim sîmalı, mevzûn ve mütenâsibü'l-endâm yapısı, vakur ama tevazu içindeki heybetli görünüşüyle ve daima temiz giyinişiyile,²⁰ Trabzon'lu oluşuna rağmen lâtif bir İstanbul Türkçesi konuşmasıyla²¹ öne çıkan, pek güzel ve ahlâk-ı hamide sâhibi bir insandı.

Bana göre, Hocaefendi'nin en önemli şahsî vasfı, sahip olduğu ahlâkî özellikler olduğundan onu lâyıkıyla tanımak için bu konuyu ayrı bir başlık altında ele almak gereklidir.

Ahlâkî Hüviyeti:

Hâlen bir kısmı hayatta olan talebeleri ve kendisini yakından tanıyanların da şehâdet edeceği üzere Hocaefendi "Kur'ân ahlâkî ile ahlâklanmış" yakın geçmişin nâdir sîmalardan biri idi. İlim öğretmede talebelerine karşı tavizsiz oluşu, hatta sert görünüşü²² de nâzik, kibar,

Ulemâ, Evliyâ ve Mürşidleri, (İstanbul ts.), s. 480-485.

- 14 Ziya Habiboğlu (1932, Trabzon/Vakfikebir, Rıdvanlı köyü-1996 Trabzon). Trabzon ve Vakfikebir'de vaizlik yanında Kur'ân Kursu hocalığı ve çeşitli dinî hizmetlerdeki aktif faaliyetleri ile tanınmış olan Hacı Ziya Efendi, hizmetleriyle ve müslüman bir aydın olarak, Haydar Hocaefendi'nin bölgedeki hayrî'l-halefi sayılsa yeridir. Ziya hoca kendisinden 1950-1952 arasında okuyarak ikmâl-i ta'lim etmiştir. Hakkında geniş bilgi için bkz.: Enver Osman Kaan, "XX. Asrın Son Yarısında Doğu Karadeniz Bölgesinin Tanınmış İsimlerinden Hacı Ziya (Esen Habiboğlu) Hoca Efendi" *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, 8-10 Ekim 2015, Trabzon.
- 15 Hüseyin Albayrak (1942, Trabzon/ Dernekpazarı, Çayırbaşı köyü). Günümüzde Trabzon'un yakın geçmişteki ilim, edebiyat, tarih ve fikir hayatına ışık tutan onlarca değerli eser kaleme almasıyla tanınmış araştırmacıların önde gelenlerinden biridir. Hayatı ve çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Âkif Bal, *Osmanlı'dan Günümüze Trabzonlu Sîmalar ve Aileler*, (İstanbul: 2009), s. 78.
- 16 Yusuf İzzettin (Trabzon 1938). İngilizce öğretmenliğinden emekli. İzmir'de yaşıyor.
- 17 Tahire Selma[n] (Trabzon 1939). Ev hanımı, stilist denecek kadar başarılı, titiz bir kadın tarzı idi. Hocaefendinin hayata bakışını ve dostluk anlayışını yaşatan yengem İstanbul'da yaşıyor.
- 18 Faruk Nafiz (Trabzon 1946). Mühendis, Trabzon eski milletvekili ve bakanlardan. Bölgeye sayısız hizmetleri olan, olmakta devam eden ve Karadeniz sahil yolunun tamamlanmasında büyük emeği geçen Fâruk ağabey, bana göre hocaefendinin zerafetini ve sosyal hüviyetini taşıyan isimlerdendir. Trabzon'da yaşıyor.
- 19 Mahmut Hulûsi (Trabzon 1950). Edebiyat öğretmeni olmak ve hasbelkader esnaflık yaparak babasının ticaretteki yolunu, dinî titizliği ve ciddiyetini istihlâf etmiş çocukluk arkadaşım. Trabzon'daki birçok hayır derneğinde ve hizmetinde yer almış bir İmam Hatipli. Trabzon'da yaşıyor.
- 20 Hocaefendinin 1950 öncesinde çekilmiş bazı resimlerinde zaman zaman fötr taktığı ve bazı talebelerinin de onu izlediği görülmektedir. Onun kimi çevrelerce tenkid edilen bu davranışının bir kaç sebebi vardır: Osmanlı geleneğinde erkekler de kadınlar gibi başları açık gemezlerdi. İkincisi şapka kânuna göre bütün devlet memurlarının bunu giymesi emredilmiş, uymayanlara şiddetli cezalar verilmiş olmasıdır. Nitekim Mahir İz Hocamın bana anlattığına göre şapka inkilabı yapıldıktan sonra Ankara'da her memur mecburen bir fötr veya kasket ediniş bahar ve yaz aylarında bunu başına koymayarak elinde taşımış, ancak havalar soğuyup yağışlar başladıktan sonra mecburen kullanmaya başlanmış. Ayrıca din hizmeti yapanların büyük kısmı fikren inkılâplara karşı telâkki edilerek takibat altına alındığından, din hizmetinden geri kalmamak isteyenler ister istemez bunu günümüzdeki tabirle bir nevi kamuflaj vasıtası olarak kullanmışlardır. Devrin pek çok müftüsü başta olmak üzere din hizmetlilerinin de başvurduğu bu giyim tarzı, günüz din görevlilerinde mecburi olmadığı halde gravat takmak şeklinde yaygınlıkla devam etmektedir. Nitekim 1950'den sonra baskılar azaldığında fötr veya kasket giyenlerin çoğu, ya bere takmışlar, ya da başı açık dolaşmışlardır. Eski alışkanlıklarını devam ettiren isimler de görülmüştür. Nitekim Şeyhü'l-kurra merhum Ali Üsküdarlı hocamız vefatına kadar fötr kullanmıştır.
- 21 Hocaefendinin bu yönü çocukluğundan beri dikkatimi çekmiştir: Güzel bir İstanbul Türkçesiyle konuşurdu. Nitekim rahmetli babam da bu tarzda konuşmaya itina ettiği halde arada Trabzon ağzından kaynaklanan telaffuz hatalarına düşerdi. Hocaefendi'nin bir diğer özelliği ise sırası geldiğinde benim telaffuzuna meftunu olduğum Trabzon şehir ağzını da ayrıca çok güzel konuşması idi.
- 22 Nitekim tebliğe eklediğim resimlerden birinde olduğu üzere, Hocaefendi elinde uzun bir çubuk ile yer almış olsa ve bu hali ile eski eğitimimizin klasik bir sahnesini aktarıyor görünse de, bana göre normal hayatında bölge insanının karakteristik özellikleri göz önüne alındığında onlarla mukâyese kabul etmeyecek şekilde melek-sîret ve sûret, kibar

halûk yaratılışını fazla perdelemez, Efendimiz Aleyhisselâm'ın "Herkes anlayacağı şekilde konuşunuz" tavsiyesini "anlayacağı şekilde davranınız" ölçüsüyle birleştirip, genişleterek, büyükle büyük, çocukla çocuk gibi konuşur ve muhâtap olurdu. Yapılanı beğenmese bile kimseyi kırmaz, daha iyi olması için yapılması gerekli olana nezâketle özendirerek teşvik ederdi. Beğendiği bir şey ile karşılaşırsa tebrik ve teşvikte o zamanlar büyük küçük, -ben dahil- herkese hoş geldiğine inandığım, şimdi ise bazıları için biraz mübalağalı bulsam bile dâima işe yaradığını düşündüğüm güzel sözler söyler, unutulmayacak davranışlar sergilemekten kaçınmazdı. Bir yere misafirlğe gitse ev sahibini, hanımını, çocuklarıyla hane halkını usûlünce taltif eder ve överdi.²³

Hocaefendi'nin bence önemli bir ahlâkî özelliği de bazılarına bizzat şahit olduğum asabiyyet-i dîniyyesi idi. Günümüz din görevlilerinin pek çoğunda artık görülemeyen bu özellik, eski ulemânın en bâriz vasıflarından biri olarak öne çıkmaktadır. Nitekim o yumuşak, tatlı, ehl-i sohbet, latife-gû insan, dinî meselelerde ortaya çıkan yanlışlıklara, mübalâtsizliklere dayanamaz bir anda Mehmed Âkif'in deyiimiyle "arslan kesilir" ve âdetâ kükrerdi. Nitekim İstanbul İmam-Hatip Okulu'nun zannedersenem üçüncü sınıfına geçtiğim yaz tatilinde Hocaefendi yine bize teşrif etmişti. Hatırımda yanlış kalmadıysa babam, Haydar Hocaefendi'yi Çarşamba İsmail Ağa²⁴ Camii imamı bulunan Mahmut Hoca'ya²⁵ götürmemi istedi. Mahmut Hoca büyük bir hürmetle Haydar Hocayı karşıladı, İmam-Hatip'te okuduğum için beni ve babamı tebrik ettiğini söyleyerek bana da iltifatlar etti. İkinci namazını orada kıldık. Fakat namazı müteâkip, aşır okuması beklenirken, Hocaefendi –çünkü ben ne olduğunu anlamamıştım- neye kızdıysa, ayağa kalkarak pek gür bir sesle ve celâdet içinde "- Oğlum Mahmut!.. Sen bu efendilere söylemiyor musun?" cümlesini âdetâ bir nakarat gibi sık sık tekrarlayarak ön safta bir sağa bir sola yönelerek yarım saat kadar konuştu, konuştu... Ben en arkada müezzin mahfilinde bulunduğum için kubbelerden büyük bir yankıyla akseden sözlerin çoğunu anlamıyordum, anlayabildiğim cümleler ise okuduğu bir âyetin ardından söylediği "yarın Allah bize sormaz mı?! ifadesi ile yine manasını anlayamadığım hadis metninin peşi sıra "Resûlullahın bu buyruğu karşısında yarın onun huzuruna nasıl çıkar, yüzüne nasıl bakarız?" gibi cümlelerdi. Oradan uğurlanırken yine eski tabîi, sakın müşfik haline dönmüştü ama ben "dede"mi hiç bu halde görmediğimden olacak bayağı şaşırılmıştım.

İkinci hadiseyi daha net hatırlıyorum: İmam-Hatip dördüncü sınıftan mezun olmuşum. Yani resmen imam-hatip olacak bir diplomam vardı artık, bu sebeple de babam vaaz vermeye, hutbe okumaya başlamam için fırsatlar hazırlıyordu... Galiba Temmuz ayındayız... Babamın vazifeli olduğu camide ilk hutbeyi okumuş, onun ve cemaatin tebrik ve teşvikleriyle mesleğe

bir İstanbul Beyefendisi sayılacak bir hilkatte, zerâfet ve nezâkette idi.

23 Meselâ bir evde yapılan ikramları, hatta çok beğenmese dahi mütebessim bir çehre ve kendine mahsus sempatik bir edâ ile,

"-Üüü, kızım bunu nasıl yaptın?! Mâşallah, mâşallah! Ellerine sağlık! Tarifini Hâfız Hanım'a ver de biz de yapalım, sizi analım!" derdi. Bu tavır bana Mahir İz Hocam'dan çok güzel yemek yaptığını duyduğum hocası Hafız Yusuf Cemil Ararat merhumun ikramda bulunduğu dostlarına söylediği "Beğendiyseniz, yine yapalım, beğenmediyseniz, beğendirene kadar yapalım" cümlesini hatırlatır.

Burada yine işaret etmeliyim ki, Hâfızânım teyze de pek çok konuda maharetli bir Trabzon Hanımefendisiydi. Annem de Trabzon kızı olmasına, özellikle yemek yapmadaki başarısına ve titizliğine rağmen, bizde bulduklarında dâima onların damak zevkine uygun yemekler hazırlama endişesi yanında, yeni bir şeyler öğrenmek için de Hâfızânım teyze'ye pek çok şey sorardı.

24 Bânisi aslında bir Şeyhülislâm olmasına rağmen halk arasında İsmail Ağa adıyla anılan Fatih Çarşamba'daki bu fevkânî cami, İstanbul'daki Nakşî meşâyihinden Mahmut Ustaosmanoğlu Hocaefendi'nin imâmetinde bulunduğu bir ibadethane olmakla birlikte onun tasavvufî kişiliği sebebiyle yarım asırdır aynı zamanda bir tekke hüviyeti kazanmıştır. Ayrıca 1980'lerden sonra Fener Rum mektebi ve Patrikhânenin tepesine dikilmiş bir Kur'an Kursu olarak İstanbul'un her tarafından görünmesi niyetiyle, bahçesine yapılan çok katlı kibrit kutusu şeklindeki şahsiyetsiz yapı, bir taraftan şehrin silüetine aykırı düşmekte, diğer yönden yanı başındaki güzelim mâbedi âdetâ ezmektedir.

25 Mahmut Ustaosmanoğlu (1929 Trabzon/Of, Tavşanlı köyü). Hâlen berhayât olan Mahmut Hoca günümüz İstanbul'unda tanınmış Nakşî/Hâlidî meşâyihinden biridir. Hakkında geniş bilgi için bk. Yahya Kutluoğlu, *Yolumuzu Aydınlatanlar İstanbul'un Meşhur Ulemâ, Evliyâ ve Mürşidler*, (İstanbul: ts.), s. 543-545.

ilk adımını atan genç bir İmam-Hatipli olarak ayaklarım biraz yerden kesilmiş (!) bir haldeyim. Hocaefendi bizde misâfir. Bu sefer vakit öğle... Mihrapta olması gereken “dedem” namazı babamın kıldırmasını istediğinden kendisi onun tam arkasında yer almış. Müezzin Hasan Efendi amca gür sesiyle camiin tek kubbesini âdetâ çınlatıyor. “Ve'l-hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemin” de tatlı bir karar verdi. Herkes dâima olduğu gibi, Hocaefendi'nin okuyacağı aşrı dinlemek üzere pür dikkat ve derin bir sessizlik içinde onu, onun o lâtif sadâsına kulak kabartmış bekliyor. Hocaefendi ağır ağır ayağa kalktı, her zamanki gibi mihraba babamın yanına oturacak diye beklerken yarı babama yarı cemaate yönelik olarak “- Oğlum Hâfız sen bunlara niçin anlatmıyorsun?!” cümlesini bir nakarat gibi tekrarlayarak gülemeye başladı... Bizim camii küçük bir çarşı camii olduğundan söylediklerini duyuyordum... Canını sikan, cemaatin, safları gereğince sıklaştırmadan ve “gergin bir ip gibi hizaya sokmadan” namaza durması, ta'dil-i erkâna riâyet etmeden ve özellikle imamdan önce hareket ederek namaz kılması, ayrıca tesbih çekilip dua edilmeden camiden ayrılması imiş... Hocaefendi bu sefer daha uzun konuştu. O kadar ki bu celâdet onu yoracak ve kendisi rahatsızlanacak diye herkes endişe etmişti. Daha sonraları babama “iki yıl evvel de böyle olmuştu. Ben Hocaefendiyi hiç bu hallerde görmemiştim” diye sorduğumda bana: “evlâdım buna celâdet-i dîniyye/asabiyyet-i dîniyye derler” demiş ve ben bu ıstılahı/terimi böylece ilk defa bu vesile ile duyup öğrenmişim.²⁶

Hocaefendi'in vazifesinin dışında “rızkını temin etme ve elinin emeğiyle geçinme” nebevî ölçüsüyle Trabzon'da bir hırdavat ve tuhafiyecilik dükkânı açarak yıllarca esnafılık yaptığını yukarıda arz etmişim. Bu konuda da dinî ve ahlâkî ölçülerden ayrılmadığını “el-kâsibü habîbullah/dürüst çalışarak kazanan esnaf Allah'ın sevgilisidir” sırrına mazhar olma yolunda itinalı davrandığını kızı Selma yengemden dinlediğim şu misâlle anlatmak mümkündür:

“Rahmetli babam tuhafiyecilik yaptığı yıllarda hatırlayamadığım bir sebeple dükkânını kapatmış bir zaman sonra ise yeniden açmıştı. Bu sırada gelen bir hanım müşteri istediği malzemeyi bulup fiyatını sormuş, ucuz olduğunu görüp “hepsini almak istediğini” söylemiş. Efendi babam sebebini sorunca da çekine çekine “başka yerde pahalı sattıklarını” söyleyerek cevap vermiş. Hocaefendi: “Evet kızım ben bunu daha önce aldığımdan bu fiyattan satıyordum” demiş. O sırada dükkânda bulunan ve konuşmalara şahit olan bir dostu da “Hocam sizden sonra alış fiyatı değişmiş olmalı ki diğer esnaf pahalı satıyor” deyince “ben bunu yeni fiyattan almadım ki pahalı satayım” diyerek cevap vermiş ve müşterisinin isteğini karşılamıştı.

Hocaefendi'nin diğer bir özelliği de kendisine yapılanda daha iyisiyle mukabele etmek ölçüsünü, sözün en güzelini ve her muhatap tarafından en kolay anlaşılır şekilde söylenmesi gerğini yaşatmayı prensip edinmiş bir din hizmetkârı olmasıdır. Bizim nesilden olanlar hatırlayacaklar; 1980'lerin ortalarına kadar en iyi haberleşme vasıtası mektup yazmaktı. Bilhassa bayramlarda bunun yerini tebrik yazma alırdı.

Ben, her bayramdan önce olduğu gibi bayramdan birkaç gün sonra da babama gelen tebrikleri -eski yazıyla yazılıp cevaplanması gerekenler dışında- onun dikte ettirmesiyle yazardım. İstanbul'a geldikten sonra bu iş için Hocaefendinin hizmetinde de bulunmuş, özellikle gelen bayram tebriklerine cevap yazma işiyle görevlendirilmişim. Yazım çok güzel olmasa da bunda o yıllarda bana hediye edilmiş bir Parker dolma kalemin ucunu hat yazabilecek şekilde verev kestirmiş olmanın yanında güzel el yazısına meraklı oluşumun da etkisi vardır zannederim.

26 Bu vesile ile işaret etmeliyim ki, genel olarak herkesin kendilerinden feyiz aldığı son devrin önde gelen isimleri ile özellikle de Haydar Hocaefendi gibi yakın geçmişin bilhassa dinî hayatında mühim hizmetlerde bulunmuş zevâtını tanımış, onlardan feyiz almış olanların bu konulardaki hatıralarını yazmaları, onlar hakkındaki bu tür bilgilerin memleketimizin eğitim, kültür vs. ile ilgili tarihi hafızasına emanet etmeleri aslâ ihmâl edilmemesi gereken önemli bir hizmettir.

Hocaefendi gelen tebrikleri gruplandırır, kendisinin cevaplaması gerekenleri ayırır, diğer yazılması gerekenleri de bana dikte ettirirdi. Bu noktada ilk dikkatimi çeken husus Hocaefendinin sonradan öğrendiğim “kellimü'n-nâse alâ kadri ukûlihim/İnsanlarla anlayacakları şekilde konuşunuz” ölçüsünü benimsemiş olmasıydı. Nitekim kartının arkasına yazdığımız cevaplardan bir kısmına “bi'l-mukâbele/hulûli ile müşerref olduğumuz “mübârek ıyd-ı adhâyı şerifin/ıyd-ı saîd-i fitrın” –gibi bayramına göre değişen ifadelerle- zât-ı âliniz ve âileniz/talebeleriniz/ihvan kardeşleriniz/vatan ve milletimiz/âlem-i İslam ve Ümmet-i Muhammed” vs. hakkında bâis-i hayr/fevz ü neşât ve vesîle-i saâdet-i dareyn olmasını Cenâb-ı zü'l-Celâl-i ve'l-ikramdan niyâz eylerim efendim” gibi eski inşâ kitaplarında yer alan örneklere benzer bir dil ve ifade tarzı ile mukabele edilmiş olmasıydı. Bazılarında da “...bayramınızı... kutlularım” ibaresinin yer aldığı kısa/uzun ancak sade -ve öztürkçe olduğunu sonradan öğreneceğim-cümleler yer alırdı. Bizim ramazan ve kurban olarak andığımız bayramlar hocaefendinin dilinde ıyd-ı fitr ve ıyd-ı adha olarak zikredilirdi. Ben özellikle “kutlularım” yerine neden “kutlularım” yazdığımızı edebiyat fakültesinde okurken anlayacaktım. Ayrıca neredeyse bir yarım günü alan bu tebrik ve cevap yazımı için neden bu kadar titizlendiğini sorduğumda -ki bazıları için müsvedde dahi yaptırırdı- “bir şeye muhatap olduğunuzda ondan daha iyi ve güzeli ile karşılık vermenin dinimizin önemli bir şîârı olduğu” cevabıyla karşılaştığımı hatırlıyorum.

İlmî Hüviyeti:

İlmî hüviyeti nazar-ı itibara alındığında Ali Haydar Hoca hafız, imam-hatip, Kurân-ı Kerim öğretmeni, kurrâ, mevlidhan gibi vasıflarıyla numûne-i imtisal bir din adamı hüviyetine sahip oluşuyla öne çıkmaktadır. Kıraat ilimlerindeki kudretini değerlendirebilmek haddim değil. Yüksek İslâm Enstitüsünde bu konuları okurken zaman zaman anlamadığın farklılıkları babama sorardım, o da Hocaefendiden öğrendiği şekilde okuyarak “ağzımı düzeltirdi”.

Kur'ân'ı öğretme konusunda çok titiz ve hassas olan Haydar Hocaefendi'nin, tashîh-i hurûf dersinde bazen bir harf üzerinde 15-20 gün durduğu, “Bu harfler Kur'ân-ı Kerim'in temel taşıdır. Temel ne kadar sağlam olursa bina da o kadar sağlam olur” dediği talebelerinin hatıralarındaki en belirgin nakillerdendir.

Kendisine bir eser yazması konusunda ısrar eden öğrencilerine de “öğrettiklerimi en iyi şekilde belleyin ve eser siz olun!” tavsiyesinde bulunduğu bilinmektedir ki yetiştirdiği isimler dikkate alındığında bunda muvaffak bir eğitmen olduğu âşikârdır.

Trabzon İmam-Hatip Okulu'ndaki öğretmenliği sırasında öğrencileri için hazırladığı tecvid notları dışında kaleme aldığı bir eseri yoktur. Bunda yine son devir uleması arasında yaygın olan “eslâfin bunca eseri varken benim bu konuda kitap yazmam haddini bilmezlik ve erbâb-ı ilme karşı saygısızlık olur” düşüncesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Devrin şartları gereği Hocamızın kırâat ve tilâvetinin ciddiyetle yapılmış yeterli kayıtları bulunmadığını da üzülecek belirtmek gerekir. Bu husustaki genel ihmâl de maalesef, Hocaefendi ve emsâli hakkında yapılması şart olan modern araştırmalara yeterli malzeme sağlama imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bu sebeple emsâli gibi okuyuşunu daha iyi değerlendirmek imkânından mahrum oluşumuza işaretle yetinmeliyiz. Bu konuda bizim söyleyebileceklerimiz kırâatinin tabîliği, mûsikîyi tilâvetin emrine veren îtinası, abartısız mehâric-i hurûfu, duru ve akıcı bir tertîl ile tatlı bir okuyuşa sahip olduğunu belirtmektir.

Hocaefendi işini ciddiye almayan, dersine gerektiği gibi çalışmayan öğrencilerine, yeri geldiğinde kızar, darılır, “sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenip öğretendir” nebevî ölçüsünün bir nevi genişletilmiş ifadesi olan “siz Allah'ın kelâmını öğrenmek ve onu kullarına öğretmenin ne derecede önemli olduğunu anlamıyor musunuz?.. Nasıl hâfız-ı Kelâmınız?.. Üzerinizdeki

vazifenin, mesûliyetin ağırlığının farkında değil misiniz?...” yollu asabiyetten ziyâde inanmış bir insanın, tabîi ve samimî celâdetiyle muhatabını uyarıcı ikazlarda bulunduğu bilinmektedir.

Haydar Hocaefendi, gerek Trabzon'daki hizmet yıllarında ve gerekse İstanbul İskenderpaşa Camii'nde fahri olarak yarım asra yakın bir süre boyunca hatimle teravih namazı kıldırmakla, mukabele²⁷ okumakla tanınmıştır. Bunda kırâatinin tabîîliği, “zeyyinü'l-kur'âne bi esvatiküm” ölçüsünü öne çıkaran zorlamadan uzak, mûsikîyi tilâvetin emrine veren îtinası, abartısız mehâric-i hurûfu, duru ve akıcı bir tertîl ile tatlı okuyuşuna eklenen ta'dil-i erkânının yeri büyüktür. Bu yüzden erbâbı için arkasında teravih kılmak bir imtiyaz sayılmış, kırâatini dinlemek cemaat arasında daima rağbet görmüş ve okuyuşu hâlâ hâfızalardan silinmemiştir.

Mûsikî'yi ne zaman ve kimden öğrendiğini bilmediğimiz Hocaefendi'nin önemli bir yönü de mevlidhanlığıdır. Mehmed Âkif Bey'in tabiriyle “mevlide başka bir metin katmadan”, klasik usûl ve tavırda, sun'îlikten uzak bir edâ ile yerinde ve ustaca kullanılan mûsikî nağmeleriyle okuduğu mevlid, kasîde ve ilâhîler erbâbınca olduğu kadar bütün dinleyenler tarafından beğenilip takdir edilmiştir. Bana göre tilâveti, mevlit ve kaside okuyuşu tatlı bir şırıltıyla akan sakin bir derenin dinginliği gibi insanın gönlüne bir ferahlık doldururdu. Günümüzdeki bazı hafızların parlak okuma adına rağbet ettiği gibi gözünü kapayıp ağzını gırtlığı görünecek kadar açarak, kendini tiz perdelerin tehlikeli sularında çırpınan acemi kaptanlar gibi detone ve falsolu seslere teslim etmezdi. Kırâatindeki yumuşaklık ve dinginlik daima kulaklarımdadır.

Çoğu kere kelimeleri doğru telâffuz ederek tâne tâne ve itinalı bir İstanbul Türkçesiyle ifade-i merâm eder, hemşehrileri arasında ise Trabzon'un yerli halkına ait tatlı bir şive veya ağızla konuşurdu. Ayrıca çocukla çocuk, büyükle büyük olur, ilim ehliyle ise onlara denk bir şekilde gerekli saygı ve itina içinde, uygun elkâb ve ilmi tabirler kullanarak belîğ ve selis bir edâya sahipti.

Dede ve babası gibi tasavvufî bir hüviyeti veya intisâbı olup olmadığını kesin olarak bilemediğimiz, Ali Haydar Özak Hocamıza, onu yetiştirenlere ve asırlarca din hizmetinde bulunmuş cümle ulemaya ve vefat etmiş bütün talebelerine bu vesile Allah'tan rahmet niyaz ediyoruz... Bizleri de onların takib ettiği sırât-ı müstakim'e hizmetten ayırmasın... Âmîn...²⁸

27 Günümüzde eskiye göre ciddi ölçüde azalmış olan mukâbele okuma geleneği, hem okuyan hafızlar hem de dinleyenler için çok önemli bir geleneksel uygulamadır. Asırlarca “cer/cerre çıkma” adı altında çoğu hâfız olan medrese talebelerinin özellikle medreselerin tatil edildiği Ramazan ayında, memleketin en uzak coğrafyalarına ulaşırlar, köylere kadar, en küçük yerleşim birimlerine kadar din hizmeti götürürlerdi. Bu talebenin, hem çalışma alanında fiilen tecrübe kazanarak kendini daha iyi yetiştirmesi, hem de günümüz eğitim hayatındaki burs uygulamasından daha sağlam şekilde, talebenin kendi emeğiyle yıllık aynî ve nakdi ihtiyacını bizzat karşılamasına imkân vermesi bakımından isabetli bir faaliyet idi. Bu vazife sırasında mukâbele de okuyan hafızlar, ayrıca ezberlerini de kuvvetlendirmiş olurlardı. Eski İstanbul camileriyle büyük şehirler ve eyâlet merkezlerinde ise bölgenin tanınmış yerli hafızları da mahallin eşrâfî adına büyük camilerde mukâbele okurlar idi. Kadın ve erkek cemaat de mukâbele dinlemek için Ramazan ayında cami cami dolaşarak hafızları dinleyip zevk-yâb olarak manevî huzur bulur ve bu usûl Kur'an'ın indirildiği bu mübârek ayı en iyi şekilde ihyâ etmenin önemli bir yolu kabul olunurdu. Konu hakkında geniş bilgi için bk.: Nebi Bozkurt, “Mukâbele”, *DİA*, (İstanbul: 2006, XXXI), s. 100-101.

Benim bile çocukluğumun ramazanlarında babamla birlikte her bir köşesinde ayrı bir hafızın okuduğu mukâbeleleri dinlediğimiz Bayezid camiiinde 1980'lerin sonunda mukâbele okuyacak kimse kalmamıştı. Zamanın Eminönü Müftüsü bu durumu görünce personeli olan hocaları toplayarak mukâbele okuma ananesini yaşatmak için hasbiyyen mukâbele okumaya istekli aradığında kimse bu hizmete talip olmamış, sadece rahmetli babam hizmeti üstlenmiş ve o ramazanı bu şekilde ihyâya muvaffak olduğu için çok mütehassis olmuştu.

28 Değerli araştırmacı Veynel Usta Bey'e bu tebliğün ortaya çıkması için sağladığı desteklerden ve elindeki malzemeyi tereddütsüz benimle paylaşmasından dolayı müteşekkîr olduğumu zevkle belirtmek isterim. Ayrıca Tebliği verdiğim tarihte, henüz yayımlanmamış olan Hüseyin Albayrak'ın eserini bana göndererek notlarımı gözden geçirip bilgileri karşılaştırmamı sağlayan hayrül'l-halef evlatları, Mahmut Özak kardeşim ile eserin büyük bir titizlikle basımını sağlayan Faruk Özak ağabeyim yanında kitabın müellifine de teşekkür ve tebriklerimi sunarım.

Mustafa İsmet Uzun

Kaynakça

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, (İstanbul 1996).

Albayrak, Hüseyin, 18 Mayıs 2013 tarihli yazısı. (www.trabzonhaberajansi.com)

----- *Kur'an Hizmetine Adanan Bir Ömür, Hacı Hafız Ali Haydâr Özak Hocaefendi*, Ankara 2016

Ali Haydar Özak, SGK Emeklilik Dosyası.

Alparslan, Ramazan, *İstanbul Ehl-i Kur'ân ve Mevlidhanları*, (İstanbul 2014).

Babam Ali Uzun Hoca'nın notları ve ondan dinlediklerim.

Bal, Mehmed Âkif, *Osmanlıdan Günümüze Trabzonlu Simalar ve Aileler*, (İstanbul 2009).

Kutluoğlu, Yahya, *Yolumuzu Aydınlatanlar: İstanbul'un Meşhur Ulemâ, Evliyâ ve Mürşidleri*, (İstanbul ts).

Latifoğlu, Fikret, "Hacı Hafız Ali Haydar ÖZAK Hocamızı da Kaybettik" (www.forumankebut.net)

Şahsî Hatıralarım ve arşivim.

Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). İlgili Maddeler.

Yengem Selma Uzun'dan dinlediklerim.

Fotoğraflar

Babam Ali Uzun (Sağ başta ayakta), Haydar Hoca (Ortada) ve Talebe Arkadaşlarıyla

Babam Ali Uzun ve Hafız Salih Bayraktar icazet kıyafetiyle

Haydar Hoca ve Talebeleri (Sağ Başta Hocanın Dizi Dibinde Oturan Babam Ali Uzun)

Babam Ali Uzun İcazet Kıyafetiyle

Haydar Hoca, Hafız Hanım Teyze, Selma Abla, Yusuf Ağabey ve Faruk Ağabey (Bayramlarda Teati Edilmesi Adet Olan Bir Aile Fotoğrafi)

Haydar Özak Hocaefendinin Kabir Taşı-Boztepe

Hoca Efendi Camide Ders Verdiği Talebeleriyle

Hoca Efendi Oğulları Yusuf İzzettin ve Faruk Nafiz ile Birlikte Dükkanının Önünde

Hoca Efendinin Askerlik Hatırası

Hoca Efendi Trabzon İmam Hatip Okulunda Öğretmen Arkadaşları ve Talebeleriyle Birlikte (Öğretmenlerin Sol Baştan İkincisi)

İLME VE İRFANA ADANMIŞ BİR PORTRE: ÇAYKARALI HANECİZÂDE HACI SALİH BİLGİN

*Ahmet YILDIRIM**

Halkın din anlayışını etkileyen ve doğru bir din anlayışı oluşmasına sebep olan önemli unsurlardan biri din âlimleridir. İnsanlar dini ihtiyaçlarını karşılamak ve manevî problemlerine cevap bulmak için din âlimlerine soru sorarlar, sohbet ve vaaz türü konuşmalarına katılırlar. Bu buluşmada dinî öğrenme ve yaşama noktasında pek çok bilgiyi duyar ve zihinlerinde yer eder. Ayrıca insanların inanç, ibâdet ve ahlâk anlayışları bu bilgilerle şekillenir. Bununla din âlimlerinin, bilginin muhatabı olana kişilerde tam anlamıyla nasıl bir değişim ve etkilenme yaptığının tespiti zor olsa da, dinî anlayışlarının şekillenmesinde önemli bir etken olduğu bir gerçektir. Hatta bu gibi kişiler buldukları toplumlarda bilgileri, şahsiyetleri, hizmetleriyle yer edindikleri, günümüz insanı için de örnekliklerini ve model konumlarını devam ettirdikleri görülmektedir. Ayrıca bu gibi şahsiyetlerle dini değerlerin topluma yansımaları, toplumsal değişimde ve insan eğitimindeki rolünü yansımaları görmek de mümkündür. Bu yönleriyle onların şahsiyet ve mesajlarının genelde Müslüman topluluklar, özelde toplumumuzdaki kültürel ve sosyal tesirlerinin ortaya çıkarılması ve şahsiyetlerinde somutlaşan evrensel ahlâkî ve dinî değerlerin günümüz insanına sunulması büyük önem arz etmektedir.

Her toplum, bölge ve kültürde belki pek çok örnekleri olmakla birlikte, bu örneklerden biri de Anadolu/Karadeniz kültür coğrafyasında yetişen Trabzon/Çaykaralı Hanecizâde Hacı Salih (Efendi) Bilgin'dir. Hacı Salih Bilgin, ilme ve İslâm dinine yaptığı hizmetleriyle Türkiye'de bilhassa Anadolu'da önemli ve haklı bir yer edinmiştir.

I- Hacı Salih Bilgin

Bu kısımda Hacı Salih Bilgin'in ailesi, doğumu, nesebi, nisbesi, tahsil hayatı ve vefatı hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Özelde Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'nun genelde ülkemizin inanç, toplum ve manevi hayatında önemli bir yere sahip olan mutasavvıf ve âlim olarak bilinen Hacı Salih Bilgin'in hayatına dair yazılı kaynaklar o kadar azdır ki; olanlar da tam belgelere dayalı ve kronolojik olmaması yönüyle onun tarihî hayatı hususunda sağlam bir neticeye varmamıza engel olabilmektedir. Buna rağmen onunla ilgili yazılan bazı kaynaklardan, anekdotlardan ve onu tanıyanların nakillerinden elde edilecek bilgiler ve çıkarılacak sonuçların, hayatı, şahsiyeti, eserleri ve tesirleri hakkında bir fikir verecek durumda olacağını ümit etmekteyiz.

* Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, ayildirim2000@hotmail.com, a_yildirim61@yahoo.com.

Hacı Salih Bilgin’le ilgili -bilebildiğimiz kadarıyla- ilk eser yazan *Erzurum’un Son Devirde Yetiştirdiği Büyük Veli Hacı Salih Efendi* (Erzurum 2000) adıyla Selman Demir olmuştur. Bu eser bilimsel metotla ve bilimsel kaynaklara dayalı bir çalışma olmaktan ziyade daha çok sözlü geleneğe dayalı bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Salih Bilgin’le ilgili çeşitli dergi, gazete ve internet sitelerinde bilgiler olmasına rağmen kanaatimizce bu çalışmayı aşan nitelikte değildir. Bu çalışma sonraki çalışmalara kaynaklık etmiş ve onların en önemli başvuru kaynağı olmuştur. Biz de bu çalışmadan istifade ettiğimizi belirtmek isteriz. Ayrıca şunu ifade etmekte fayda vardır: Konuyla ilgili bilimsel nitelikli kaynaklara sahip olmadığımızdan dolayı bizim de yaptığımız mevcut bilgileri bir araya getirmekten öte bir şey değildir. Bunlarla birlikte bu çalışma tanıtım tarafı ağır basan monografi türü bir çalışmadır. Çalışmada tenkide açık hususlar olabilir.

A) Ailesi, Doğumu ve Nesebi

Hacı Salih Efendi, dedeleri Kırım’dan Anadolu’ya hicret edip Erzurum’a yerleşen bir aileye mensuptur. Aile buraya iki kol halinde Anadolu’ya geldiği, bir kardeşin -Hacı Salih Efendi’nin dedesi olan Tahir Efendi- Kandilli’nin bir köyünde kaldığı, diğer kardeşin ise Konya taraflarına yerleştiği nakledilmektedir. Bu bağlamda Fatih Sultan Mehmet Trabzon’u fethettikten sonra burada tebliğ vazifesini deruhte edecek üç zatı görevlendirdiği rivayeti mevcuttur. İslamiyet o yörede hüsn-i kabul gördükten sonra Erzurum’dan Trabzon Çaykara’ya göçmüşlerdir. Bu yüzden dedesi Tahir Efendi Kandilli’nin bir köyünde bir süre kaldıktan sonra Osmanlı devlet yetkililerince Of Müftüsü olarak görevlendirilmiştir.

Ailenin lakabı Hanecizâdedir. Ailesi ve kendisinin Çöğender köyünde uzun kalmasından dolayı Hacı Salih Efendi Çöğenderlî nisbesiyle de anıldığı belirtilmektedir. Aile irşat için Trabzon-Çaykara civarında devlet tarafından ikamet ettirildiği, asırlar boyunca çok sayıda âlim yetiştirmeye vesile olduğu ve nesilden nesile ilim ve hizmetini aksatılmadan devam ettiren seçkin bir aile olarak kabul edilmektedir.

Salih Efendi’nin dedesi Hanecizâde İbrahim Hakkı Efendi Çaykara ilçesine bağlı Akdoğan (Hobşara)’da dünyaya gelmiştir. Ehl-i ilim bir aile içinde doğan İbrahim Efendi, kendisini ilim tahsiline vermiş, uzun seneler müderrislik yapmıştır. İbrahim Efendi 1889 (?)’da Erzurum’a gelmiş, Pasinler Ovası’ndaki köylerden birinde, Çöğender’de imam olmuştur. Böylece Çöğender köyü imametinde bir asır sürecek olan akraba silsilesinin ilk halkası başlamıştır. Onunla ilgili anlatılardan İbrahim Efendi’nin birçok yerde görev yaptığı, son görevinin Bayburt’a bağlı Cumavank Yaylası’nda olduğu, 1924 yılında orada vefat ettiği ve oraya defnedildiği şeklindedir.

Yeri gelmişken burada Çöğender köyünün tarihinden kısaca bahsetmekte fayda vardır. Köyün tarihi çok eskilere dayanıyordu. Kanuni devrinde alınan umumi bir kararla Anadolu’daki bazı köylerin işlemeze hale gelen medreselerini ihya ile muvazzaf âlimler dört bir yana gönderilmiş buraya da Çöğen Baba lakabıyla anılan zat gelmişti. Köy, ismini bu zattan almıştı.

Babasının ismi Muhammed Şerif, annesi ulemadan Melikzâde Muhammed Efendi’nin kızı Havva’dır. Babası Trabzon eşrafından Hanecizâde Hacı Şerif Efendi olarak bilinmektedir. Hacı Şerif Efendi 1867’de Çaykara’ya bağlı Akdoğan (Hobşara) köyünde dünyaya gelmiş, küçük yaşlarda başladığı tahsilini, Çaykara’ya bağlı Yeşilalan köyünde alıp icazetname ile noktalamıştır. İslâmi ilimler noktasında Arapça, Farsça, Hadis ve Tefsir’de ileri derecede vukufu olan Şerif Efendi’nin müderrislik ve kadılık görevlerinde de bulunduğu belirtilmektedir. Babası ile yurdun birçok köşesinde bulunmuş, tedrisatta bulunmuş Arapça öğrenimini ilerletmiştir. Şerif Efendi kişilik olarak çevresinde, dünyanın parasında pulunda gözü olmayan, olgunluğu ve kalender davranışlarıyla öne çıkan (*rind-meşrep*), ehl-i takva bir âlim olarak tanınmaktadır.

Baba Muhammet Şerif Efendi, Melikzâde Muhammed Efendi'nin kızı Havva Hanım'la evlenmiş, bu evlilikten dünyaya bir erkek çocuk gelmiş, gelen çocuğa Salih ismi verilmişti. İşte daha sonra Hanecizâde Hacı Salih Efendi diye meşhur olan bu çocuk hicrî 1315 miladî 1898'de Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı Akdoğan (Yukarı Hopşara) köyünde dünyaya geldi. Burada doğumuyla ilgili bir anekdota yer vermekte fayda vardır: Babası Şerif Efendi, oğlunun doğumundan kısa bir süre önce eşi Havva Hanım'a "Bu çocuk erkek olacak, salih bir kimse olacak. Sakın ola ki ona abdestsiz iken süt vermeyesin" demiş, bu salih kadında eşinin nasihatini kulak ardı etmemişti. Bu anekdot bize ecdadımızın insan eğitim açısından önemli bir hususa, o da çocuk eğitimi anne karnında başlar ilkesine dikkatimizi çekmesidir.

Hacı Salih Efendi henüz çocukken dedesi İbrahim Efendi imam olarak Pasinler ilçesinin Çöğender Köyü'ne gelir. Dede İbrahim Efendi'nin doğduğu Akdoğan köyünden ayrılıp Erzurum'a gelmesi ile orada aile kendilerini sahipsiz hisseder. Bu yüzden aile tekrar Erzurum'a göç ederek Çöğender Köyü'ne yerleşir. Önceden Hacı Salih Efendi'nin dede soyu, bir müddet Erzurum'da ikametten sonra Trabzon'un Çaykara ilçesi Akdoğanlar Köyü'ne taşınmıştı. Zaman zaman gidip gelmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili şöyle bir anekdot zikredilir: Dedesi İbrahim Efendi Çöğender'e yerleşip vazifesine burada devam ederken bir gün Çaykara'ya gitmiş, dönüşünde yanında bir misafirle gelmişti. Bu misafir, yedi yaşında bir çocuktur. Bu çocuğun ileride Çöğenderli Hacı Salih Efe namıyla tanınacağını kim bilebilirdi ki... Evet, köye yedi yaşında iken gelmişti, yetmişine kadar da kalacaktı.

Salih Efendi'nin, askerliğine kadar devam edeceği imameti sırasında Şerif Efendi Çaykara taraflarındaydı. Ara sıra Çaykara'ya gidip babasını ziyaret ediyordu.

Baba Şerif Efendi ilim, irfan ve takva sahibi biri olduğu için onunla ilgili çeşitli menkıbeler anlatılır. Onlardan biri şudur: Şerif Efendi zaman sırta kadem basar, köyünden ayrılıp aylarca yakınlarının yanına uğramazdı. Son kayboluşu çok uzun sürmüştü, tam 18 ay ortalıkta görünmemişti. Nihayet kardeşi Ahmed Efendi ona rastlamış, "Babam, seni çok merak ediyor. Cumavank'a gidip kendisini ziyaret edelim" demişti. Baba İbrahim Efendi, kendisini ziyarete gelen oğlunun halinde bir gariplik olduğunu sezmişti. Sofraya konulan yemekleri de yiyemiyordu, kaşığı pilava götürüyordu ama bir türlü yemiyordu. Onun bu halini gören İbrahim Efendi, "Oğlum, niçin yemiyorsun?" diye sorunca Şerif Efendi, "Yiyemiyorum baba! Eşyayı aslı gibi görüyorum" demişti.

Şerif Efendi seferberlikte Kazım Karabekir Paşa ve Deli Hamit Paşa'nın yanında görev yapmıştı. Ordu vaiziydi, askeri tenvir ve tescil ile vazifeliydi. Harp esnasında düşman çocuklarının öldürülmemesi hususunda Kazım Paşa'yı ikaz etmiş, bu olay üzerine araları açılmışa da ertesi gün Paşa kendisinden özür dilemişti.

Kazım Paşa'nın ve Deli Hamit Paşa'nın, savaştan kaçan askerleri vurdurttukları meşhurdur. Kazım Paşa bir gün orduyu toplamış, ibret-i âlem için kurşuna dizecek kaçakları orta yere getirmişti. Şerif Efendi, askerlerin affı için istirhamda bulununca Kazım Paşa infaz için beklemeye dönüp "Kaçtığınız için öldürülecektiniz ama bu seferlik hocamızın şefaatiyle bırakılacaksınız. Bir daha olmasın" demişti.

Şerif Efendi yukarıda zikredilen görüşmeden kısa süre sonra vefat etti. Henüz elli yedi yaşındaydı. Önce o, daha sonra da babası İbrahim Efendi, 1924'te dünyadan ayrıldılar. Şerif Efendi doğduğu köy olan Akdoğan'da defnedildi. Kabri, 1942'de bir yol yapımı nedeniyle açılarak naaşı medresesinin yanında hazırlanan kabre konuldu. Aradan geçen 18 seneye rağmen vücudunda hiçbir bozulma olmadığı nakledilir.

Hacı Salih Efendi'nin Şeceresi Şöyledir

Hacı Tahir Efendi (İlk Of Müftüsü)

Molla Salih Efendi

Hacı Hasan Efendi

Hacı Osman Efendi

Hacı Hasan Efendi

Hacı Salih Efendi

Hacı Ahmet Efendi

Hacı İbrahim Hakkı Efendi

1-Ahmet Efendi

2-M. Şerif Efendi

3-Aişe Hanım

Salih Efendi

Fahriye Hanım

Safiyye Hanım

Şehsane Hanım

B) Tahsil Hayatı

Hacı Salih Efendi, ilk derslerini dedesi İbrahim Hakkı Efendi'den almıştır. Dede İbrahim Efendi, bir taraftan oğlu Hacı Şerif Efendi'yi yetiştirirken diğer taraftan da torunu Salih'e, Kur'an-ı Kerim'i, tecvid derslerini ve Arapça dil gramerini öğretiyordu. Salih Efendi bu şekilde tahsiline devam etmiş, henüz yedi yaşında iken dedesinden Kur'an-ı ezberlemiş ve hafız olmuştur.

Dedesinden sonra ilim ve irfan sahibi olan babası Hacı Şerif Efendi'den ders almıştır. Babasından hangi dersleri okuduğu hususunda detaylı bilgiye sahip değiliz. Babası ile yurdun birçok köşesinde bulunduğu, tedrisatta bulunduğu Arapça öğrenimini ilerlettiği zikredilmektedir. Bütün bunlardan Hanecizâde Salih Efendinin, ilk tahsilini babası ve dedesinden aldığı ve ilk hocalarının onlar olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Osmanlı Medreselerinin son halkalarından birini temsil eden merhum Çaykaralı ünlü âlim Velizâde Tayyib Zühdü Efendi onun hocası oldu ve ondan ders aldı. Tayyib Zühdü Efendi, babası Osman Efendi'nin medresesinin başına geçmişti. Ömrü bir asrı bulan Osman Efendi, artık bu işe takat yetiremiyordu. Yerinden kalkabilmek için, dahi tavana astırdığı iplerden destek alıyordu. Osman Efendi, Salih Efendi'nin dedesi İbrahim Efendi'nin de hocasıydı. Bir gün yalnız bulunduğu bir esnada karşısında tecessüm eden şeytan onunla münazaraya tutuşmuş fikirlerini tasdik etmesi için baskı yapmıştı. Aralarındaki münakaşa sürerken içeriye talebesi İbrahim Efendi ile elinde tuttuğu torunu Salih Efendi girmişlerdi. Osman Efendi, üzerindeki manevi baskıdan sıyrılmıştı, "İyi ki geldiniz İbrahim! Az daha mel'un, elindeki senedi bana imzalatacaktı" diyordu.

Hacı Salih Efendi, daha sonra 1915 yılına kadar memleketi olan Çaykara'da tahsiline devam etti ve icazet aldı.

C) Üstlendiği Görevler, Hizmetleri ve Hayatından Kesitler

Salih Efendi, ömrü boyunca Trabzon Çaykara ile olan irtibatını hiç kesmemiştir. 1915'e kadar orada tahsil görmüştür. O sıralar Çöğender'in imamı, babası Muhammed Şerif Efendi'ydi. Zira İbrahim Hakkı Efendi köyden ayrılırken yerine oğlunu bırakmıştı. Daha sonra Hacı Salih Efendi Çöğender'e döndüğünde Şerif Efendi'nin elini öpmüş, icazetname aldığını müjdelemişti. Yeni bir görev almasıyla ilgili şunlar anlatılır:

Ramazan ayı yaklaşmıştı. Eskilerde ramazanlık denilen bir adet vardı. Tahsille uğraşan gençler Ramazan boyunca köylere misafir olur, vazife alarak kendilerini yetiştirirlerdi. Babası ondan, ramazanlığa çıkmasını, köyün birinde vazife almasını istedi. Salih Efendi bu istek üzerine yola koyuldu. Tortum tarafına gidiyordu, yolda tanıştığı iki gencin de kendisiyle aynı durumda olduklarını öğrenince onlara katıldı. Kısmet olursa üçü de bir yerlerde vazife alacaklardı. Yolları Tortum'un Kisha, bugünkü ismiyle Uncular köyüne düştü. Kisha'nın zengin ağaları meşhurdu. Köylüler gençlerin niyetini öğrenince "Bekleyin, ağamız gelsin" demişlerdi. Köyün ağası onları imtihan etmek istedi ve üçüne de bir miktar Kur'ân okuttu. Ağa çok sert bir insandı, Salih Efendi Kur'ân okurken gözlerinden yaşlar geldiğini gören köylüler çok şaşırılmışlardı. Onun ağladığını ilk kez şahit oluyorlardı. Neticede Salih Efendi'nin köyde kalmasına karar verildi. Diğer iki arkadaşı kendisiyle vedalaşıp oradan ayrıldılar. Böylece ilk göreve başlamış oldu.

Salih Efendi'nin, burada kaldığı süre içinde köylüye zulmeden ve ırgatları ucuza çalıştıran ağalarla arası açıldı. Camiyle, cemaatle ilgisi olmayan bu adamlarla vaazlarında çatışıyordu. Bu ağalardan birisi de Sırrı Paşa dedikleri adamdı. Salih Efendi bir gün köye doğru gelirken tarlada çalışanlara "Kolay gelsin, Allah bereketli eylesin" diye seslenmiş, az sonra adamlara "bu tarla kimin?" diye sormuştu. Tarlanın Sırrı Paşa'ya ait olduğunu öğrenince "Ben o bereketi geri aldım, ben o bereketi geri aldım" demişti. O, Sırrı Paşa'dan, Sırrı Paşa da ondan hoşlanmıyordu. Köye yeni gelen genç imamım her fırsatta kendisini yermesine dayanamayan ağa bir gün Salih Efendi'nin kapısına dayanmış, "Nerde o imam!" diyerek bağırıp çağırmıştı. Neyse ki Salih Efendi evde yoktu. Sırrı Ağa bununla da kalmamış, Salih Efendi hakkında bir iftira yaymaya başlamıştı. Bu köye halisane niyetlerle gelen genç imam, söylenenleri duyunca çok üzüldü. Cemaatten bir kaçıını yanına topladı,

"Ey cemaat! Eğer bu adamın, benim hakkında söyledikleri iftira ise kapımı tekmelediği ayağı kopsun. Ben dua edeceğim, siz de âmin deyin" dedi.

Kısa süre sonra Rabb'in adaleti tecelli etmiş, Sırrı Ağa yatağa düşmüştü. Çare kalmadığı için ayağı kesildi ve ondan sonrada fazla yaşamadı. Son demlerinde inadından vazgeçmiş, hatasını kabullenmişti. "O ayağı karşıma asın da bana ibret olsun. Başıma ne geldiyse o imama ettiğimden geldi" diyordu.

Bu olaydan sonra Salih Efendi burada fazla kalmadı. Neredeyse yetmiş sene sonra, Tortum'un köylerinden birinde dervişle karşılaşan biri, dervişin Kishalı olduğunu öğrenince Salih Efendi'yi tanıyıp tanımadığını sormuş. Adam bu soru üzerine çok müteessir olmuş, meğer Salih Efendi'nin Kisha'daki muhiplerinden biriymiş. "O zat köyü terk ettikten sonra ben Kisha'da hiç kalmadım. Sadece ara sıra uğrarım" demiş.

Kisha dönüşü Çöğender'de kürsüye çıkıp bayram namazı öncesi vaaz veren genç imamı köy halkı takdir etmiş, Şerif Efendi'ye "Oğlun bundan böyle bize imam olsun" diyerek Salih Efendi'nin köyde kalmasını istemişlerdi. Zaten hiddetü'l-mizac olan Şerif Efendi, bu samimi ama tepeden inme teklif karşısında celallenmiş, köyü hemen terk etmişti. Peşine düşen köylüler onu bulamadılar. Bir tayy-ı mekân hadisesi olsa gerek, mezarlığı döndükten sonra onu göremediler. Şerif Efendi yola yaya çıkmıştı, takibe koyulan atlılar onu araya araya sonunda Köşk köyünde bulabildiler. Ama bütün ısrarlara rağmen köye dönmeye ikna edemediler. Kaderin bir cilvesi olan bu hadisenin ardından, Çöğender imametine Salih Efendi dönemi başlamış oluyordu.

Dedesı ve babasının ardından Salih Efendi'ye de kısa sürede alışan köylü, bu genç imamı çok sevmişti. Bazılarının ifadesiyle o, tam bir mihrab imamıydı. Camiye girenler onu genelde huzurda buluyorlardı. Gece ibadetlerine önem veriyor, bazı günler sabahlara kadar camide kalıyordu. Genç yaşından itibaren onda da babasında olduğu gibi farklı hallere ve zuhurata şahit oluyorlardı.

Caminin hadimi olan bir ihtiyar bir gün erken saatlerde avluya girmiş, kapının kilidini açıp lambaları yakmak üzere mihrabın yanına gelmişti. Lambanın birini yaktıktan sonra karşısında imam efendiyi görünce çok korkmuş, yakasına yapışıp “Söyle laz bilgi, sen camiye nasıl girdin!” diye çıkmıştı.

Salih Efendi’nin, bu köydeki cemaati içinde çok abid kişiler vardı. Tarla sulama işi sabahlara kadar sürdüğü mevsimlerde, gecenin karanlığında dahi teheccüd namazını arazide kılarlardı, vaazlarda gözyaşı dökerlerdi.

1925’te askere giden Salih Efendi, Erzurum Karskapı Süvari Birliği’ne alındı. Vazifesi bölük yazıcılığı idi. Bu sene içinde mühim bir hadise patlak vermişti. Erzurum’da şapka isyanı olarak bilinen olay meydana gelmiş, bir grubun hükümet konağını basması üzerine ortam gerilmişti. O günlerde Salih Efendi’nin bölüğüne, gizlidir damgalı bir mektup gelmişti. Bölük yazıcısı olduğu için mektubu önce o açtı ama gizli mektupları açması yasaktı. Mektupta son hadiselerden dolayı 12 kişinin ismi vardı. Komutanı, Salih Efendi’yi çok severdi. Sakalı ve cübbesiyle askerlik yapmasına da ses çıkarmamıştı. Ama zarfı açmasını hiç hoş karşılamamıştı. “Bir daha böyle bir şey olursa on üçüncüsü sen olursun” dedi.

Salih Efendi, askerliğini tamamladıktan sonra da Çöğender’de kalmaya devam etti. Hacı Salih Efendi tekrar Çöğender köyüne dönerek babasının yerine imam olmuş ve aralıksız olarak 50 yıl bu köyde imamet ve irşad görevini sürdürmüştür. Bu arada Karadeniz tarafıyla da alakasını kesmiyor, Çaykara’ya gidip geliyordu. Orada okuttuğu talebeleri de vardı.

1932’de oğlu Fakirullah Efendi dünyaya geldi. Ondan önce iki çocuğu daha olmuştu ancak ikisi de yaşamamıştı.

1936’da Çöğender’den ayrılıp Hasankale’ye gitti. Buranın en eski camisi olan Sivaslı’da bir yıl kadar imamlık yaptı. Sivaslı’da kaldığı günlerde yatsı namazının ardından birkaç kişiyle Alvar’a gidiyor, Efe Hazretleri’ni ziyaret ettikten sonra geri dönüyordu. Zaman zaman o zatın hatmesine de iştirak ediyordu. Sivaslı Camii müdavimlerinden biri, Salih Efendi’nin camiye her sabah ters taraftan geldiğini görmüş, buna bir anlam verememişti. Evi diğer taraftaydı, niçin buradan geliyor diye merak ediyordu. Bir sabah Salih Efendi’yi takip etmeye karar verdi. İmam Efendi her sabah olduğu gibi çok erken saatlerde evinden ayrılmış, Kale’ye doğru yola koyulmuştu. Tepeye yakın bir yerde, sarp bir mağaranın ağzına geldiğinde elindeki torbayı açmış, oradaki kuşları beslenmeye başlamıştı. Adam hayret etti, “Demek her sabah bu iş için buraya geliyormuş...” diyordu.

Salih Efendi, 1947’de ova köylerinden Kevank’e yerleşti. Orada bir sene kadar imamette bulunduktan sonra Çöğender’e döndü. Aynı sene içinde ilk hac vazifesini ifa etmek üzere Efe Hazretleri’nin refiki olarak Hicaz’a gitti. Salih Efendi Hac dönüşündeki Kurnuç köyüne yerleşti. Kurnuçlular’ın davetine icabet eden Salih Efendi, burada beş sene kadar kaldı. Burada kaldığı süre içinde de çevre köylerle irtibatını kesmiyordu. Cuma günleri o vaaz edeceği için civardan birçok misafir köyü şenlendirirdi. Kurnuç halkı, namazın ardından misafirleri evlerinde ağırlardı. Kurnuç’ta imamet vazifesine devam eden Salih Efendi, 1950’de ikinci haccını eda etti.

Salih Efendi 1954’de Sivas’a gitmiş, Ramazan boyunca orada vaaz etmişti. Arkadaşı Hafız Eyyüb Efendi de hatimle teravih kıldırıyordu.

1955’te Denizli’ye gitti. Orada Ramazan süresince vaaz edecekti. Orada vaazları sırasında sarf ettiği bazı cümlelerden dolayı kendisine vaaz yasağı getirildi. Daha sonra yeni tanıştığı genç bir hemşehrisinin vazifeli olduğu başka bir yere yerleşti, vaazlarına orada devam etti.

1956'da Molla Sıdkı'yla birlikte Merzifon'a gitmişti. Orada Kurnuçlu Hafız Seyfeddin Efendiye misafir oldu. Orada fazla kalmayı düşünmüyordu. Orada eski dostlarından Bayburtlu Salih Efendiyle karşılaştılar. O zat Salih Efendi'ye çok ısrar etmiş, burada kalıp Ramazan boyunca vaaz u nasihatte bulunmasını istemişti. "Seni gökte ararken yerde bulduk. Zaten kalbimiz paslanmış, bir yere gidemezsin" diyordu. Dostunu kıramayan Salih Efendi, bir ay süreyle burada kalmaya razı oldu. Yalnız bir mesele vardı. Müftülük Salih Efendi'den misafir vaiz olarak kürsüye çıkabilmesi için bir belge doldurmasını istemişti. Oysa Salih Efendi, yeni harfleri henüz öğrenmemişti. Hemen o hafta içinde yeni alfabeyi öğrendi ve belgeyi doldurup vaazlara başladı. Bir gün içinde üç ayrı camide vaaz ediyordu. Bilhassa Ulu Cami'deki sohbetleri çok kalabalık oluyordu. Ramazan'ın 15 günü geride kalmıştı, bir vaazında radyonun meselesine değinmiş, bu konuşma başına iş açmıştı. Bir vaazında kürsüye not bırakılmıştı. Görevini yeni tayin edilen vaiz efendiye bırakarak buradaki vaazlarına son vermesi isteniyordu. Salih Efendi bu talimatı oradaki cemaate tebliğ etti. "Yâsîn-i Şerif tefsirine başlayacağız, arzu edenle diğer camideki vaaza gelip dinlerler" dedi. Başta Ulu Cami imamı olmak üzere cemaatten birçoğu karara tepki gösterdiler. Salih Efendi emre saygılı olunmasını isteyip camiye terk etti. Salih Efendi ertesi gün öğle namazı için diğer camiye gitti. Sıdkı Efendi ondan izin isteyip Ulu Cami'ye uğramıştı. Ulu Cami'de ortam gergindi. Cemaatin bu işten huzursuz olduğunu duyan yetkililer, camiye polis kordonuna almışlardı. Halkın diretmesi neticesinde yeni vaiz kürsüye çıkamadı ve Salih Efendi bir gün aradan sonra tekrar Ulu Cami vaazlarına başladı. Çorum'da bulunduğu sırada şehirde bir muhabbet havasının tesisi için gayret sarf etmiş, Alevî-Sünnî kardeşliğini pekiştirmişti. Ramazan'ın son on günü Ulu Cami'de itikâfa giren Salih Efendi, kısa bir süre sonra Çorum'dan ayrılıp Çögönder'e döndü.

Vaazlarında çok veciz şekilde hitap ederdi. Tesirli konuşurdu. İyi bir hatipti. Söylediklerini yaşadığı, yaşadıklarını söylediği için sözleri müessir olurdu. Samimi ve coşkulu bir üslubu vardı. Cemaat, onun vaazlarına rağbet ederdi. Çeşitli illerde vaaz u nasihatte bulunan Salih Efendi Çorum'da bulunduğu sırada yaptığı vaazları dinleyen birisi şöyle demişti: "*Ben ömrümde iki vaiz dinledim, biri bu zattır*" demişti.

Yine benzer bir anekdot şöyledir: Bazen Hasankale'nin Emrekom köyüne gider, orada vaaz ederdi. Köylülerden bazıları gitmemesini, burada kalıp vaazlarına devam etmesini istediklerinde Nazım Ağa "Gitmezse aç kalırsınız. Kendinizi onun vaazından alamazsınız. Sonra kim tarlaya gidip de çalışacak" diyordu.

Salih Efendi 1960 yılı içinde Sarıkamış'a bağlı Yeniköy'e yerleşti. Orada 5 sene kadar imamette kalan Salih Efendi, köy halkı tarafından çok sevildi.

Yeniköylüler bu mübarek zata bağlanmışlardı. Keşf-ü keramata açık bir veli olduğu aşikârdı. Bunun yanında sosyal münasebetlere çok önem veriyor, fakir fukarayı gözetiyordu.

1965'te tekrar köyüne dönen Salih Efendi, iki sene Çögönder'de kaldıktan sonra Erzurum'a yerleşti. Yedi yaşında geldiği Çögönder'i, yetmiş yaşında terk ediyordu. Bundan böyle şehirde kalacak, Çögönder'e de zaman zaman uğrayacaktı.

Erzurum'da, Çırçır Mahallesi'nde bir eve yerleşti. Ev, Çırçır Mescidi'nin hemen yanındaydı. Burada ziyaretçisi hiç eksik olmazdı. Erzurum'da davetlere iştirak ediyor, çeşitli camilerde vaaz ve nasihatte bulunuyor, misafirleriyle namazların ardından hatmeye oturuyordu.

Hizmetleri ve üstlendiği görevlerde Hacı Salih Efendi şu hasletleriyle temayüz etmiştir: Tesirli ve okunaklı hitabeti, melek yüz siması, kibirden uzak mahviyyet içinde bir gönlüyle ölü kalpleri diriltmeye vesile olmuş, herkesi kendisine müştak etmişti.

D) İstanbul'a Yerleşmesi, Hastalığı ve Vefatı

Hacı Salih Efendi, 1971'de İstanbul'a taşındı. İstanbul'da bir iki ev değişikliğinden sonra sevenleri vasıtasıyla Küçükköy'de tahsis edilen eve yerleşti ve vefatına kadar da orada kaldı. İstanbul'a geldikten sonra kısa sürede etrafında bir muhip halkası teşekkül etmişti. Ziyaretçisi eksik olmuyordu. Öyle ki gelen misafirler için bir günde 7-8 ayrı sofraya kuruluyordu. Küçükköy ve çevresinde çok sevilen Salih Efendi, 1973'de bazı komşuları ve hemşehrileriyle birlikte hacca gitti. Bu haccını, bir yıl ara ile 1974 haccı takip etti.

İstanbul'a kaldığı yıllarda 1978 yılında takriben 55 yıllık hayat arkadaşı Necmiye Hanım, Çöğendirlilerin tabiriyle Hacı Ana vefat etti. Necmiye Hanım Küçükköy'e defnedilmişti. Vefat haberini alan Çöğendirliler hemen İstanbul'a geldiler. Hacı Ana'nın köyde defnedilmesini istiyorlardı. Ama geç kalmışlardı. Geri döndüklerinde köyün mezarlığında Necmiye Hanım için bir makam yaptırıldılar.

Salih Efendi İstanbul'a taşınmış olsa da zaman zaman Erzurum'a gidip sıla-i rahmini ifa ediyordu. 1987 yılında Erzurum'a gelmişti. Erzurum'a geldikçe aksatmadığı işlerden biri de, Esat Paşa Camiine giderek oradaki küçük kabristanı ziyaret etmekte. Bir gün Esat Paşa'ya gitti. Kabirleri ziyaret etti.

Yine o sene içinde İstanbul'a dönen Salih Efendi, 1988'de İzmit'e giderek orada bir müddet kaldı. İzmit dönüşü tekrar Erzurum'a gelen Salih Efendi burada fazla kalmayacaktı ama rahatsızlanmıştı; yakınları onu bırakmak istemediler. Araştırma Hastane'ne yatırılan Salih Efendi burada bir süre tedavi gördü.

Hastanede resmi işlemlerle ilgilenenden biri de Sadi Ayriçay'dı. Hastaneye kaldırıldığını kimsenin bilmesini istemeyen Salih Efendi, personel dâhil birçok insanın kendisini ziyarete gelmesi üzerine yanındakilere çıkışmış, "Kimseye bir şey söylemeyin demedim mi?" demişti. Kimseye zahmet vermek istemiyordu.

Taburcu olduktan sonra İstanbul'a dönen Salih Efendi, 1989'da son kez Erzurum'a geldi. Dostlarının kabirlerine gitti, sevdiklerini ziyaret etti. Sıhhati eskisi gibi değildi, zaten bu beldeyi bir daha dünya gözüyle göremeyecekti.

1990 senesinde İstanbul'da İstinye Devlet Hastanesi'nde bir süre tedavi gördü.

2 Şubat 1991... O gün, Salih Efendi'nin halinde bir gariplik vardı. Odasındaki sobayı yaktırmamıştı. Pencereyi de açık tutuyordu. Oysa hava çok soğuktu. Ama o, hararettten muzdaripti. Neredeyse bir haftadır bir şey yememişti, sadece zezem içiyordu. Yanına damadı Ahmet Bey, oğlu Nurullah Efendi ve büyük kızı vardı. Kızının dışarı çıkmasını istedi. Az sonra vefat emareleri belirdi. Bir ara ardına döndü, ellerini ters çevirip dua vaziyetine getirdi. Oğluna seslenip "Hacı Nurullah, bu insanların hali ne olacak! Lâ İlâhe İllallah, Lâ İlâhe İllallah, Lâ İlâhe İllallah" dedi ve o anda teslim-i rûh etti. Hak yolunun sâdik yolcusu maksûdu olan âleme göçmüştü. Salih Efendi de bütün faniler gibi bu dünyadan göçtü. Fakat her göçenin göçü bir olmaz. Bazılarının acı olur, geride kalanlara zor gelir.

Haber duyulur duyulmaz sevenleri koşup geldiler. Herkes üzgündü. Salih Efendi, büyük oğlu tarafından gasledildi.

3 Şubat 1991 (H. 1411) günü İstanbul'da vefat etti. Hacı Salih Efendinin cenaze namazı 4 Şubat 1991 Pazartesi günü İstanbul Fatih Câmii'nde kılındı. Cenazesi Erzurum'a götürülerek Bakanlar Kurulu kararıyla Esa'd Paşa Câmii avlusuna defnedildi. Daha sonra Erzurum'un Pasinler ilçesi Çöğender köyü sakinlerinin, Hacı Sâlih Efendinin kabrini gece yarısı açıp, aynı köyde hazırladıkları mezara defnettikleri de söylenmektedir.

1. Vasiyet Meselesi

Salih Efendi 1960'ta cemaatine bir vasiyette bulunmuştu. Bu vasiyet meselesi onu yakından ve uzaktan tanıyanlar arasında uzun zaman konuşulacak, tartışma mevzuu olacaktı. "İlk vasiyet" olarak bildiğimiz bu vasiyetinde cemaate sesleniyor, vefat ettiğinde kendisini Çöğender'e defnetmelerini arzu ettiğini söylüyordu.

Salih Efendi İstanbul'a taşınmış olsa da zaman zaman Erzurum'a gidip sıla-i rahmini ifa ediyordu. 1987 yılında Erzurum'a gelmişti. Erzurum'a geldikçe aksatmadığı işlerden biri de, Esat Paşa Camiine giderek oradaki küçük kabristanı ziyaret etmektir. Irak Süleymaniye'den Erzurum'a gelerek burada ikamet eden Muhammed Baba ve birçok veli zat medfundu. Burada Salih Efendi, dünya gözüyle tanışıp iki defa ziyaret ettiği Muhammed Baba'ya karşı muhabbet ve hürmet hisleriyle dopdoluydu. Her fırsatta, aktabtan olan bu zatın kabrini tazimle ziyaret ediyordu. Bir gün Esat Paşa'ya gitti. Kabirleri ziyaret etti. Yanında bulunan Sadi Ayırıcı'ya vefat ettiğinde buraya defnolanmak istediğini söyledi. Bastonuyla, bahçenin sağ köşesindeki boşluğa işaret ederek "Burası iyi..." dedi. O gün, kabir yeriyle ilgili ikinci vasiyetinde bulunmuştu.

Hacı Salih Efendi, hasta olduğu günlerde yanından ayrılmayan Sadi Bey'e, bir sene önce vuku bulan Esat Paşa meselesini hatırlattı. Sadi Bey'in herhangi bir girişimde bulunmadığını öğrenince ilgilenmesini rica etti. Esat Paşa kabristanı tarihi bir yerdi ve oraya birinin defnedilebilmesi için Bakanlar Kurulu kararı gerekiyordu. Birkaç gün sonra "O iş ne oldu?" diye sorduğunda Sadi Bey unuttuğunu söyleyince celallendi, "Sadi Bey, o meseleyi halledin" dedi. Bunun üzerine Sadi Bey, Ahmet Karataş ve Nasrullah Hacımuftuoğlu, Belediye Başkanı Necati Güllülü'nün yanına gidip durumu anlattılar. Necati Bey Hacı Efe'yi sever, ona hürmet ederdi. İlhan Aras'la birlikte gerekli mercilere başvurdu ve bir süre sonra Bakanlar Kurulu izni alındı.

II- Tasavvufî Kimliği Ve İlmî Şahsiyeti

Bu başlık altında Hacı Salih Efendi'nin tasavvufî kimliği ve ilmi şahsiyeti üzerinde durmak istiyoruz. İlk olarak onun daha en çok bilinen yönü incelenecektir.

A) Tasavvufî Kimliği

Hacı Salih Efendi'nin tasavvufa karşı ilgisi, Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin halifelerinden devrinin büyük âlim ve mutasavvıfı Hacı Ferşad Efendi'ye intisap etmekle başlamıştır. Tasavvuf konusunda bilgilerini genç yaşta Hacı Ferşad Efendi'den almış, manevî kemal kazanmıştır. Ona olan intisabı 1929'da Şeyhi Hacı Ferşad Efendi vefat edinceye kadar devam etmiştir. Hacı Ferşad hakkında bilgi verecek olursak,

Son devir Osmanlı müderris ve şeyhlerinden olan Hacı Ferşad Efendi Trabzon'a bağlı Çaykara kazasının Yeşilalan köyünde doğdu. Asıl adı İbrahim Hakkı'dır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber altmış üç yaşlarında vefat ettiğine göre 1866 yılında doğduğu söylenebilir. Fakir bir aileye mensup olduğundan çocukluğunda bir süre çobanlık yaptı. Daha sonra üstün bir zekâyâ sahip bulunduğunu fark eden bazı âlimlerin telkiniyle yörenin müderrislerinden Huşolu Numan Efendi'den İslâmî ilimleri tahsil etmeye başladı. Küçük yaşına rağmen her yıl Ramazan ayında civar illere giderek vaazlar veriyor, heyecanlı konuşmalarıyla kalabalık cemaatlerin ilgisini çekiyordu. Tahsiline devam ederken Trabzon yöresindeki bazı illerde kısa süreli imamlık görevlerinde bulundu. İcâzet aldıktan sonra İstanbul'a gitti ve Ramazan ayında Ayasofya Camii'nde vaazlar verdi. Seyahati sırasında tanıştığı Kondulu Yûsuf Şevki Efendi ile İstanbul'da buluştu ve Süleymaniye'deki Gümüşhânevî Tekkesi'ne gidip Ahmed Ziyâeddin Efendi'yi ziyaret etti. Tekkeye girerken tasavvufa intisap etme niyeti olmamasına rağmen orada Yûsuf Şevki Efendi'den tarikat dersi almaya başladı. Memleketine döndükten

sonra köyünde bir medrese kurdu ve çeşitli aralıklarla burada kırk yıl müderrislik yaparak 300'ü aşkın öğrenciye icâzet verdi. Ferşad Efendi bir taraftan müderrislik yaparken diğer taraftan tasavvufu meşgul oldu. Şeyhinin kızıyla evlenerek aralarındaki irtibatı kuvvetlendirdi. Daha sonra İstanbul'a gidip Gümüşhânevî Tekkesi'nde postnişin olan İsmâil Necâtî Efendi'nin yanında halvete girdi ve hilâfet mertebesini elde etti. Bu arada hacca da giden Ferşad Efendi, İsmâil Necâtî Efendi'den sonra Gümüşhânevî Tekkesi'nin postnişinliğine getirilmesine rağmen "şöhret âfettir" diyerek bu görevi benimsemedi ve ömrünün sonuna kadar memleketinde tedris ve irşad faaliyetlerine devam etti. Son dönemlerinde yürüyemeyecek hale gelmesine rağmen irşad faaliyetlerinden geri kalmamış, hatta müridlerinden Hopşaralı müderris Poyrazzâde Dursun Efendi onu sırtında taşıyarak yakın köylerde yapılan icâzet merasimlerine götürmüştür. 3 Eylül 1929 tarihinde vefat etti ve Yeşilalan'daki medresesinin yanına defnedildi. Onun belirgin vasfı, inandığı şeyleri taviz vermeden nefsinde uygulayan ve bunu herkese telkin eden bir âlim olmasıdır. Hakkında söylenenlerden anlaşıldığına göre ilmî şahsiyetinde tasavvufî cephesi önemli bir yer tutar.

*İki âlemde tasarruf ehlidir rûh-ı velî/
Deme kim bu mürededir bundan kime dermân ola
Ruh şemşîr-i Hudâ'dır ten gılâf olmuş ana
Dahi a'lâ kâr eder bir tîğ kim uryân ola.*

beyitlerinde de söylediği gibi evliya ruhlarının iki âlemde de tasarruf sahibi olduğunu kabul eder. Müridlerince hakkında birçok menkıbe anlatılan Ferşad Efendi, toplumun kültür değişimine uğradığı hassas bir dönemde Trabzon yöresinde, hatta Karadeniz bölgesinin büyük bir bölümünde halkın dinî hayatı üzerinde unutulmaz tesirler bırakmış bir mürşid ve müderristir. Tesirleri ölümünden sonra da devam etmiştir. Hacı Salih Efendiyle birlikte, Çaykara'da müderris ve mürşid Hasan Râmi Yavuz, Of'ta Çalekli Dursun Feyzi Güven, yine Of'ta ünlü kıraat âlimi Mehmet Rüştü Âşikkutlu, Suluova'da daha çok irşad faaliyetleriyle bilinen kayınbiraderi Ali Yücel, Samsun'da Açıkbâş diye tanınan Ömer Efendi ona mensup olan önemli kişiler arasında yer alır.

Hacı Salih Efendi Ferşad Efendi'nin vefatı üzerine Alvarlı Efe Hazretleri'ne intisap etmek istedi ama Efe Hazretleri eski dersine devam etmesini söyledi. Daha genç yaşlarında iken bile iffeti, edebi, kemâlâtı ile dikkat çekiyordu. Hatta daha çocuk yaşlarındayken Alvar İmamı'nın şu beşaretine mazhar olmuştu:

Bizim Salih, salih bir kimse olacak.

Hacı Salih Efendi'nin Alvar İmamı Hacı Muhammed Lütfi Hazretlerine olan sevgisi bambaşkaydı. Bir gün şöyle demişti:

"Meşayıhtan çok zatlar tanıdım. Hepsi birbirinden başkaydı. Ama o zat daha bir başkaydı."

Bir şiirinde Alvar İmam'ına şöyle seslenir:

*Gel ey dilberin mâhı
Safa geldin benim nurum.
Melahetde nâzirin yok
Safa geldin benim ruhum.*

İlim ve irfana doymayan Hacı Salih Efendi, Kisha'da kaldığı bu süre içinde Vihikli Muhammet Efendi'den de Kadiri icazeti de alarak ilmini artırdı.

Böylece Hacı Salih Efendi, Nakşî ve Kadirî tarikatlarına genç yaşta intisap ettiği, Hacı Ferşad Efendi'den Tarikat-ı Nakşibendiyye, Vihikli Hacı Muhammed Efendi'den Kadiri icazetnamesini aldığı anlaşılmaktadır.

1939'da bir süre hapiste yatan Hacı Salih Efendi, hapisane arkadaşlarıyla birlikte güzel günler geçirdiğini anlatırken, yanlarında büyük veli, Mahmut Vehbi Efendi Hazretlerinin de bulunduğunu ifade etmektedir.

Salih Efendi ilerleyen yaşlarında, Mahmut Vehbi Efendi ile birlikte hapisanede kaldıkları günlerin güzellik ve önemini ifade sadedinde, "Hayatımda ne varsa Vehbi Efendi ile geçirdiğimiz o yetmiş gündür" diyecektir.

Salih Efendi, tasavvufî ve mücadeleci yönüyle bilinen Bediüzzaman'a karşı da büyük hürmet ve sevgi hisleri ile dolu idi. Kırkıncı Hoca şöyle anlatıyor. "Medresemize geldiğinde bizden kendisine risale okumamızı isterdi. Risale okutur, huşu ile dinlerdi. En çok *Lem'alar*'dan okuturdu. Üstada meftun idi. *Müceddid-i azam* derdi onun için. Kendisine zulmedenlere hakkını helal etmesine çok taaccüp eder: "Bu nasıl sabır, bu nasıl merhamet" derdi."

Onun hakkında eser yazan Selman Demir de şunları yazıyor: "O zatı (Bediüzzaman) çok sever, eserlerini tetkik ederdi. Bilhassa gençlere okumalarını tavsiye ederdi. Üstad'dan sitayişle bahseder, onun hakkında "Firdevs-i aşıyan, müceddid-i azam Hazret-i Üstad Bediüzzaman" derdi. Eserlerinin asrın idrakine göre yazıldığını ifade ediyordu."

Tasavvuf büyükleri içerisinde en çok Mevlana Abdurrahman Cami Hazretlerini sever ve onun *Divânı*'nı çok mütalaa ederdi.

Mevlana Abdurrahman Câmî'nin *Cilâu'l-kulûb* adındaki eserini çokça okurdu. Bir gün Çöğender'de talebelerine ders veriyordu. Köyün büyüklerinden Hasan Yazıcı bir ara medreseye gelmiş, Salih Efendi'nin çocuklara anlattıklarını dinlemişti. Molla Cami'den okuyorlardı. "Hacı Efe, siz nelerden bahsediyorsunuz anlanmaz böyle, ben bir şey anlamadım" diyerek oradan ayrılan Hasan Efendi'nin ardından, Salih Efendi o akşam talebesi Sıdkı Efendi'den bir defter isteyip şu şiiri yazmıştı:

*Ne dersin fehmin anlamaz
Senin esrarın ey Câmî
Ne dilcedir beyan eyler
Arap Cami Acem Câmî
Misalin bahr-ı ummandır
Bütün gavvas olur aciz
Meğer feyzin erişe bil
Şarabın doldur ey Câmî
Huda lutfeylese bir dem
Kitabın olsa elde hem
Meaniler zuhur etse
Aselden tatlıdır Câmî
Meârif sırrına vakıf*

*Olanlar anladı sırrın
Haberdar olmayanlar hiç
Bilemez sözlerin Câmî
Bu Salih kemter-i aciz
Kalıptır hayret içre hem
O lübb-i zevk-i ma'nadan
Bize keşfeyle ey Câmî*

Hacı Salih Efendi, tasavvuf müessesesinin erkânını hayatına tatbik etmiş bir mutasavvıftı. Rind-meşrep bir hayat tarzı vardı. İbadet ü taati, evrad ü ezkarı ile her an huzur halindeydi. Allah'tan gafil olma endişesi içindeydi. Dünya ahvaliyle pek ilgilenmez, sohbetlerinde maddiyattan, siyasetten bahsedilmezdi.

Kendisi hatme yaptırdığı gibi *Delail-i Şerif* okuma icazetnamesi de verirdi. Âdeti daha ziyade zikr-i hafî idi. Cehri zikri köyde bulunduğu senelerde yaptırırdı.

Tasavvuf zikir merkezli bir faaliyettir. Bu noktada Hacı Salih Efendi'nin ömrü zikir içerisinde geçtiğini söylemek mümkündür. Ömrü boyunca Delâil-i Hayrat, Mecmuatu'l Ahzâb, Cevşen gibi evradı okumayı hiç terk etmemişti. Kendisini tanıyanlardan bazıları "Nakşi erkânına onun kadar bağlı birini görmedik" demişlerdir. 1990'da İstanbul'da İstinye Devlet Hastanesinde bir süre tedavi görürken, rahatsızlığı had safhaya fırlamasına rağmen evrad u ezkarını terk etmemişti. Doktoru hayretler içinde "Bu zatta farklı bir hal var. Bunun durumundakiler işi intihara kadar götürürler. Bu hastalığın o kadar ızdırabı vardır, ciğerleri tükenmiş. Ama bakıyorum hiç fütür getirmiyor, kitabını okuyor" diyordu.

Hacı Salih Efendi, meşayihdan biri olarak bilinirdi ama pek az kişinin intisabını kabul etmişti. Kendisine böyle bir taleple gelenleri muhtelif zevata gönderir, onlara intisap etmelerini isterdi. Etrafında müridlerinden ziyade muhiplerinden müteşekkil bir halka vardı.

Tasavvufî zümreler arasında yer alan Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin halifesi, İsmailağa Camii imamı Oflu Hacı Mahmud Efendi ile de pek muhabbet ederler, sık sık görüşürlerdi. Kendisine bağlanmak isteyenleri ekseriya ona gönderirdi. Bir yakını anlatıyor: "Bazen kendisini Mahmud Efendi'nin yanına götürmemizi isterdi. Biz de onu İsmailağa'ya götürürdük. Mahmud Efendi, onun, o da Mahmud Efendi'nin elini öpmeye çalışırlardı. Olmayınca sarılır, kucaklaşırlardı. İade-i ziyarette kusur etmezlerdi."

Tasavvufî hayatın kendisine bazı güzel hasletler ve güzide vasıflar kazandırdığı belirtilir. Genel itibarıyla bunların şunlar olduğu zikredilmektedir:

Bütün mahlûkâta karşı güneş misali bir şefkat, son derece cömertlik, devamlı ve derin bir ibadet neşvesi bundan dolayı onun için "ibadet hususunda 24 saat dar gelirdi" denmiştir. Onu tanıyanlar Hacı Salih Efendi'de bu ve benzeri özelliklerin mükemmelinin kendisinde olduğunu zikretmektedirler.

1. Hz. Peygamber'e (s.a) Olan Muhabbeti ve Bağlılığı

Tasavvuf yoluna sülûk eden her sûfî gibi Hacı Salih Efendi de gerek teorik ve gerekse pratik açıdan hayatının her safhasında Hz. Peygamber'e olan muhabbeti ve bağlılığını ortaya koymuş, sünnetine büyük önem vermiş ve ona göre hayatını idame ettirmeye çalışmıştır. İnsanın Hazreti Peygamber'e karşı gerçek muhabbeti, onun sünnet-i seniyyesine ittibası ile ölçülür. Salih Efendi, sünnete riayet hususunda zirveleri temsil eden bir insan olarak anlatılmaktadır. Öncelikle edep ve erkân konuları olmak üzere hemen hemen hayatın her alanıyla ilgili hususlarda

sünnete olan bağlılığı herkes tarafından teyit edilen bir durumdur. Hatta tasavvuf yoluna girin hiçbir veli gösterilemez ki Hazreti Peygamber'e (s.a.) karşı muhabbeti had safhada olmasın. Bu, onların en bariz vasıflarından olarak kabul edilir. Onlar, Allah namına sevdikleri Sultan-ı Enbiya'nın kapısında sadık birer bende olmakla büyüklük payesine erdiklerine inanırlar.

Medine-i Münevvere'nin, Salih Efendi için ayrı bir yeri vardı. Orası Peygamber şehriydi. Mahmud Efendi senenin birinde umreye gitmeden önce kendisini ziyaret etmiş, o zata "Zamanın, mekânın kalbi orada atıyor. Sultan-ı Enbiya'ya da, ashabına da selamlarımı götürün" demişti. Sultan-ı Enbiya (s.a.) lafzını telaffuz ettikçe gözleri yaşarırdı. Mertubu olduğu Fahr-i Kâinat Efendimiz'i (s.a.) rüyada dahi bir kere bile görmeden yaşamış bir ömre ve böyle bir ömrün sahibine hayret ederdi.

İsmi Ahmed, Muhammed, Mustafa olanlara hürmet ederdi. Peygamber Efendimizin (s.a.) ismi anıldıkça duygulanır, ona karşı arzu ve iştiaq duyardı. Salih Efendi vaazlarına başlamadan önce uzunca bir salâvât-ı şerife okur, sitayişkâr ifadelerle Habib-i Kibriya'nın (s.a.) methinde bulunurdu. Hemen ardından "Getirdiğimiz salâvât-ı şerifeleri Medine-i Münevvere'de hayat-ı maneviye ile berhayat olan İki Cihan Serveri'nin (s.a.) ruh-ı risâlet penahilerine Rabbim bu anda irsal eyleye. Ruhaniyet-i Peygamberi'yi cümlemizden haberdar eyleye..." derdi.

Hacca gittiği zamanlarda yakınlarının yanına pek uğramaz, geceleri Ravza-i Tahire'ye giderdi. Ravza hadiminin "Otuz yıldır buradayım. Bu kapıların kendiliğinden iki zata açıldığını gördüm" diyerek bu iki zatın birinin Salih Efendi olduğunu söylemesi, onun Huzur-ı Nebevi'deki makbuliyetinin bir deliliydi.

Görenler hep beni divane sansın ya Resûlullah mısraı peygamber âşiklerinin Ravza-i Tahire önündeki ahvaline tercümandır. Burada büyük bir edeple vazifesini ifa eden Salih Efendi, hacılardan birinin hücre-i saadetin parmaklıkları önünde feryad u figan ile vefat ettiğini duyunca yanına gelmiş, yüzünü açıp bakmıştı. "Biri daha bunun gibi oldu ama bunun ölümü daha güzel olmuş" diyordu. Demek bu türlü hadiselerle şahid olan tek kişi Âkif değildi. O da böyle bir vak'ayı, bir şiirinde terennüm etmişti:

*Henüz dua ediyorum ki "Ya Resulullah!"
Nidası kükreyerek bir kanatlı tayf-ı siyah
Basıp eşiklere yüz tutmuş yığınla gölgelere
Süzüldü uçtaki Babu's-selam önünde yere
Düşünce Ravza-i Peygamber'in ayaklarına
Sarıldı göğsüne çarpan demir kuşaklarına
Dikildi cephe-i didar önünde müstağrak
Diyordu inleyerek "Ya Nebi, şu halime bak!"
Nasıl ki bağıryanar gün kızınca sahranın
Benim de ruhumu yaktıkça yaktı hicranın
Sükûn içinde bir an geçti, sonra kısa bir ah!..
Ne gördüm, oh! Serilmiş zemine Sudanlı
Başında ağlayarak bir zavallı Seylanlı
Öpüp öpüp kapıyor elleriyle gözlerini*

Kurnuçlu Mehmed Efendi 1968'de hacca gitmişti. Ravza-i Tahire'nin yakınında Salih Efendi'yi görünce sevindi. Salih Efendi elpençe divan, Huzur-ı Risâlet-Penahiye doğru ağır ağır ilerliyordu. Etrafıyla hiç ilgilenmiyordu. Mehmet Efendi hemen onun yanına vardı,

elini öpmek istedi. Salih Efendi şiddetle elini geri çekti. Sonra ardına bakıp da elini öpmek isteyen, çocukluğundan beri tanıdığı Mehmet olduğunu görünce onu yanına aldı, elinden tuttu. Onunla birlikte Huzur-ı Nebevi'ye doğru başı önde ilerlemeye devam etti. Her adımda bir süre bekliyordu. Babu's-selâm'dan Kabr-i Resûlullah'a (s.a) dakikalar sonra geldiler. Bu haliyle adeta "Burada yalnız bir el öpülür." diyordu.

İstanbul'da ziyaret ettiğimiz bir hoca efendi, Salih Efendi'den bahsederken o zatın farklı halleriyle alakalı müşahedelerini gizli kapaklı anlatmıştı. Medine-i Münevvere'de başından bir şey geçmişti: "Bir gün Ravza-i Tahire'de buluşacaktık. Babu's-selâm'dan içeri girdik, bir yere oturduk, Salih Efendi bir ara benden, gözlerimi kapamamı istedi. Daha sonra 'Öp şu eli' deyip bana bir zatın elini öptürdü.

2. Bazı Kerâmetleri

Allah'ın veli kulları olarak kabul gören kimseler kazandıklarını, istikametleri ile ve istikamet derecelerine göre kazandıklarına inanırlar. Çünkü onlara göre en büyük keramet istikamettir. Bir yakını Salih Efendi'nin bu yönünü şöyle anlatır: "*En büyük kerameti istikameti idi. Yedi yaşından sonra üzerine şafak sökmeydi.*" Böyle olmakla birlikte onunla ilgili pek çok keramet anlatılmaktadır:

1939 senesinin soğuk bir kış gününde Çöğender'de Cuma namazı kılınmıştı, cemaat evlerine dağılmıştı. Hacı Efe de hanesine çekilmişti. O gün beklenmedik bir şey oldu. Köye jandarmalar geldi; Hacı Efe'yi derdest edip mektep binasına getirdiler. Kitaplarına da el koydular. Korucuk karakolundan Hakkı Onbaşı, Kur'an-ı Kerim'i yere atınca Salih Efendi celallenmiş, "Ne yaptın, o Kelamullahtır. Seni Allah'a havale ettim." demişti. Mektep binasında bir zabıt tutuldu. Köylülerin, damlara çıkıp olanları seyreden çocukların şaşkın bakışları arasında onu Hasankale'ye götürdüler. Salih Efendi çok hiddetlenmişti. Köylüler onu bırakmak istemeseler de o, müdahale etmelerini istemedi. Hakkı Onbaşı daha sonra rahatsızlanmış, Salih Efendi'nin duasını aldıktan sonra şifa bulmuştu. Hasankale'ye götürülen sadece o değildi. Vehbi Efendi, Tayyar Baba, Faruk Efendi, Arslan Baba ve diğerleri... Onlarla birlikte hapishanede yatan bir de katil vardı: Aşiret reisi Kerim Ağa. Bu zatların hiçbir kötü haline rastlamamıştı. Bu hale şaşıyordu, böyle insanların hapiste ne işi olabilirdi? Tevhid halkası kurdukları için içeri alındıklarını duyunca "Yahu Allah Allah demenin kime ne zararı var!" diyerek şaşkınlığını ifade etmişti. Mahkemeye çıkarıldıkları gün Kerem Ağa da aynı salonda savunma verecekti. Hâkim'e, "Hâkim Bey, ben yaptım ki! Sadece iki adam öldürdüm. Vehbi Hoca gibi tevhid yapsaydım da siz de bana istediğiniz ceza'yı vereydiniz" demişti.

Salih Efendi hapiste olduğu günlerde garip hadiseler meydana gelmişti. Vehbi Efendi'yi, onu ve diğerlerini dışarıda görenler oluyordu.

Hacı Efe hapisteyken köyün kadınları Necmiye Hanım'ın yanında kalıyor, ona yardımcı oluyorlardı. Ahırdaki hayvanlardan birinin doğumu yakındı. Bir gece Necmiye Hanım'la yanında kalan Seher Hanım ve Muşığa Hanım (halen hayatta) ahıra bakmağa gitmişlerdi. Kendilerini hayret edilecek bir şey bekliyordu. Hacı Efe'yi ahırdan çıkarken gördüler. Hacı Efe, "Beni gördüğünüzü kimseye söylemeyin" deyip oradan ayrıldı. Ahırın hizmetlerini gören Ramiz Cengizhan sabah vakti içeri girdiğinde ineğin ipinin çözüldüğünü görünce şaşırmış, hemen Necmiye Hanım'ın yanına gelmişti. Gece olanları öğrenince merakı zail oldu.

Yine bu günlerde Cihat Efendi (halen hayatta) babası İrfan Efendi ile birlikte sabah namazına kılmak üzere Ulucami'ye gitmişti. Babası Ulucami'nin imamıydı. İrfan Efendi kapıda biriyle kucaklaşmıştı. Cihat Efendi o zatı, tanımıyordu. İrfan Efendi az sonra ona, "Oğlum, bu zat Çöğender imamı Salih Efendi'dir. Mübarek bir insandır. Sen namazdan hemen sonra

kapıya git, onu bekle. Kahvaltıya misafir edelim.” dedi. Selamdan hemen sonra kapıya gelen Cihat Efendi ne kadar beklediyse de Salih Efendi’yi göremedi. Başka kapıdan da çıkamazdı, sabah namazlarında cemaat fazla olmadığı için tek kapa açılıyordu. İrfan Efendi ile birlikte caminin içini kontrol ettiler ama Salih Efendi ortalıkta yoktu. Bu işe akıl erdiremeyen İrfan Efendi, daha sonra Salih Efendi’nin Hasankale’de hapiste olduğunu öğrendi. Salih Efendi bir hafta sonra çıkacaktı. Çıktığında onu ziyarete giden İrfan Efendi “Hacı Efe o gün nereye kayboldun?” der demez; Salih Efendi elini ağzına götürmüş, susmasını istemişti.

Nihat Yağan; seneler sonra Memduh Bilgin’e “Senin baban var ya, hapis günlerimizde bizi dışarı çıkarırdı. Sabah da içeri alırdı. Kimselerin haberi olmazdı” demişti.

1952’de Hasankale ve civarı, büyük bir depremle sarsıldı. Ağır hasar gören köyler arasında Kurnuç da vardı. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, geçmiş olsun dileklerini iletmek üzere köy halkını ziyarete gelmişti. Salih Efendi o sıralarda Kurnuç’ta talebe okutuyordu. Telhis derslerine 10 gün kadar ara vermiş, camiden çıkmaz olmuştu. Sürekli ibadet ediyordu. Bu halini görenler taaccüp ediyorlardı. Ocak ayının ilk günleriydi Hacı Efe’nin küçük oğlu Nurullah Efendi bir rüya görmüştü. Ağlayarak uyandı, rüyasını ana babasına anlattı. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) caminin önündeydi. Yanında da eli sopalı biri vardı. Nurullah Efendi gidip elini öpmüştü. Az sonra Resûlullah Efendimiz (s.a), yanındaki zata “Cebrail, vur bu köye; demiş, o zat Nurullah Efendi’yi göstererek “Bunu ne yapayım?” diye sormuştu. Efendimiz (s.a), “*Koluna vur. Ölürse ölür; kalırsa kalır*” demişti.

Rüyayı dinleyen Salih Efendi “Her halde bir gazab-i ilahi gelecek” diyordu. Daha sonra misafirhaneye gitti, talebeleriyle meşgul oldu. Az sonra rüyanın tabiri tahakkuk etmiş, köy büyük bir zelzelenin ardından yerle bir olmuştu. Salih Efendi de yanındakilerle birlikte göçük altında kaldı. Neyse ki kütük baş başa vermiş, Allah’ın izniyle onu muhafaza etmişti. Fakirullah Efendi ile Memduh Efendi hemen koşup babalarını çıkardılar. Üzerini açtıklarında hala gaz lambasının fanusunu siliyordu. Köy harap haldeydi. Yıkılmadık yer yok gibiydi. Salih Efendi o çetin kış gününde onca cenazeyi gasledip namazlarını kıldırmıştı. Çöğenderliler depremin hemen ardından Kurnuc’a gelip Salih Efendi’nin evini tekrar köylerine taşımışlardı.

Deprem esnasında evde bulunan Nurullah’ın üzerine, sobanın üstündeki su kazanı devrilmiş, vücudu ağır şekilde yanmıştı. Bir kolu ve parmakları tutmaz olmuştu. Erzurum’da aylarca tedavi gördü ama kolu iyileşmemişti. Tedavisi sırasında Mareşal Çakmak Hastanesinde de kalmıştı. Bir gün Binbaşı Sefer Bey onu alıp Efe Hazretleri’nin evine götürdü. Salih Efendi de oradaydı. Hatmeyi yeni bitirmiş olan Efe Hazretleri, önünde duran bir tastaki zeytinyağını bir yandan Nurullah’ın koluna sürüyor, bir yandan da dua ediyordu. Kol ve parmaklar hemen oracıkta eski hareketliliğine kavuşmuştu. Salih Efendi bu hal karşısında çok memnun olmuştu. Sefer Efendiyse ibretle ağlıyordu.

Hacı Salih Efendi’nin mürid olarak kabul ettiğini bildiğimiz birkaç kişiden biri olan Selahaddin Bey’in, ellili yıllarda Kore Harbi’ne katılma durumu vardı. Salih Efendi ona, “Sen Kore’ye git. Bu fırsat bir daha ele geçmez. Git de oradaki maneviyatı bir gör” demişti. Neticede Kore’ye gidildi; orada vaad edilen maneviyat da görüldü. Salih Efendi de, yanında Konyalı Hacı Veyiszâde ile Ladikli Ahmed Ağa da vardı.

Kore’de o zatı müşahede eden başkaları da vardı. Harbe katılan Çöğenderli Zülğani Efendi onu rüyasında görmüştü. Arkadaşlarıyla birlikte bir dere yatağının içinde mahsur kalmışlardı. Düşman ateşinin askerlerimize ilişmesine mani olan ve beyaz sarıklı zatlar içinde Salih Efendi de vardı.

3. Hakkında Anlatılan Kısa Hatıra ve Anekdötler

Torunu Musa Bey anlatıyor: “Bir kış günü eve kömür geldi. Arka tarafımızda oturan komşumuzun maddi durumu pekiyi değilmiş. Kapının önünde yığılan bir kamyon kömürü görünce içerlemiş. Kendisinin pek alacak gücü yokmuş. Hacı Efem, beni o gün komşumuzun evine gönderdi. Ben gittim: “Dedem sizi çağırıyor” dedim. Hacı dedem komşumuza bastonuyla kömür yığınının bir kısmını işaret edip “Bunu al, bir tondur” demiş ve öylece gönlünü almıştı.”

Bazı gençler bir köpeğin canlı canlı yanmasına sebep olmuşlardı. Köpek ölmemişti, ama tiksindirici bir hale gelmişti. Salih Efendi ona aylarca baktı. Onunla iyileşene kadar alakadar oldu

“Hacı Efe! Bazıları “Cuma namazı bize farz değildir” deyip, kılmıyorlar, ne dersiniz?” diye sormuşlardı. Salih Efendi şöyle cevap verdi: “Siz kılın! Allah (c.c.) yarın mahşerde niçin kıldınız diye sorsun. Niye kılmadınız diye değil.”

Sadık Kobaza Bey anlatıyor: “Babamla birlikte doğuda bir yere gitmişler. Namaz kılmak için bir camiye girmişler. Hacı Efem, başlamış ortalığı süpürmeye. Orada bulunan gencin biri: “Dede sen bırak” deyince, “Ne diyorsun, sen bu işin sevabını bilseydin buraları tertemiz yapardın” demiş.”

Hüseyin Soydam Bey anlatıyor: “Bir gün Hacı Efem’le birlikte köye doğru gidiyorduk. Mezarlığın yanından geçerken ‘Burada yatanların çoğu nazardan vefat etmişlerdi’ dedi.

İstanbul’da zaman zaman evinden dışarı çıkar, toplumun ahlaki dejenerasyonu karşısında evine ıstıraptan iki büklüm gelir, yemeden içmeden iştahı kesilirdi.

Soğuk su içme âdetini ömrü boyunca devam ettirmişti.

Sigaradan nefret ederdi. İki oğluna, sigara içtiklerinden “Beni kabrime siz koymayacaksınız” demişti.

Hafızası çok kuvvetliydi.

1924’de vefat eden babası bir zaman rüyasında minarelerin baş aşağı şeklinde durduğunu görmüş, rüyasına bir mana verememişti. 1932’de ezan Türkçe okunmaya başlayınca Salih Efendi “Demek o rüya buna işaretmiş” demişti. Bir gün şöyle demişti: “Efe hazretlerini (Alvar İmamı) şimdi daha iyi anlıyorum: “Gün gelecek, insanlar şehirlerden köylere kaçacaklar. Ama oralarda da huzur bulamayıp dağlara çekilecekler” demişti...”

4. Hakkında Söylenenler

“Melek görmek isteyen, Salih Efendiye baksın.” Alvarlı Hacı Muhammed Lütfi.

“Salih Efendi velidir. Bütün zuhuratı öyle gösteriyor.” Erzurumlu Hacı Mustafa Necati Efendi.

“Salihlerin bir sertacı olan Hacı Salih Efendi ile tanışmamız dokuz yüz kırklı yıllara dayanır. Hoca efendinin seciyesi temiz, nasiyesi parlaktı. Vücudu sanki hayâ ve iffetten tecessüm etmişti. O, en mümtaz ve en necip manada bir edeb numunesi ve bir nezahet tacıydı. İnsan onu gördüğünde sanki bütün vüzuyla hakikati ve bütün temizliği ile fazileti görürdü. Kendisi esrar-ı Kur’aniyeye fevkalade vakıftı. Bütün ahval ve harekâtı sünnet-i seniyye dairesinde cereyan ederdi.” Mehmed Kırkinci Hocaefendi.

“Ehl-i hal bir veli idi. Tevazuu nedir onda gördük. Bizleri ilme teşvik ederdi. Güzel sıfatlarıyla örnek bir insandı. Onu halsiz bir vaziyette gördüğünüzde hasta zanneder, bir kaç gün yataktan kalkamaz sanırdınız. Ama gece vakti kalkar, o halinde bile ibadetiyle meşgul

olurdu. O zat her gece kaim idi. Öyle zatlar bir daha gelmez. Ehl-i insaf, nadire-i hilkat bir zat idi.” Mehmed Kırkinci.

“Sahabe misal bir zat idi, unutulmaz bir insandı. Zengin fakir, büyük küçük demezdi. Herkese şefkatle muamele ederdi.” Osman Demirci Hoca Efendi.

“Kendisi ile 1948’de Şam-ı Şerif’te Daru’l-Hadis’te tanıştık. Orada Şeyh Yahya Efendi’nin misafiri olduk. İlim sahibi, takvalı, tarikat erbabı, rind meşrep hoş sohbet bir zat idi.” Şeyh Nazım Kıbrısî

“Ben o zatı ilmi ile âmil bir âlim olarak tanıdım. Mürşidlik makamına layık idi, mürşid-i kâmil idi.” Abdulgafur Has Hocaefendi.

B) İlmi Şahsiyeti

Salih Efendi, sevenleri arasında ilminden ziyade velayetiyle, maneviyat cephesiyle tanınmış ve sevilmişti. Ama küçük yaşlarından itibaren kendisini tahsile vermiş, İslami ilimlerde derin vukuf kesp etmişti. Arapça, Farsça, fıkıh, tefsir, hadis ve tasavvufu istigali olmuştu.

Salih Efendi ilmi ile amil idi. Hüsn-i ahlakı ilimden üstün tutar, bildikleriyle amel etmenin ehemmiyetini ifade ederdi. Hasta olduğu bir dönemde Abdulgafur Efendi kendisini ziyarete gelmişti. Sohbet esnasında o zata, “Hacı Abdulgaffar Efendi, insanın manen mertebe kat etmesinde ilim mi önde gelir yoksa ahlak mı?” diye sormuş, “Ahlak önde gelir” cevabını alınca “Elbette öyledir. İnek bir kova süt verir, faydalanırsın. Önünden almazsan o kovayı devirir, sütü döker. Öylesinden nasıl istifade edeceksin? buyurmuştu.

İlim ve irfan deryasında kendini bulan Hacı Salih Efendi, artık etrafını irşad etmeğe ve talebeler yetiştirmeğe başlamıştır. Talebelerinden en önemlisi Çaykara’nın en meşhur âlim simalarından biri olan Hacı Hasan Rami Yavuz’dur. Hacı Hasan Rami Efendi’ye sarf, kıraat-ı Kur’ân, nahiv yanında, o gündüz bu derslere devam ederken akşamları Salih Efendi’den *Kaşidetü’l-Bürde*’yi okuyup icâzet almış olmuş olmasıdır. Hacı Hasan Rami Yavuz hakkında bilgi verecek olursak;

Trabzon’un Çaykara ilçesine bağlı Akdoğan (Yukarı Hopşera) köyünde doğdu. Babası Mehmed Zeki Efendi, annesi Âkile Hanım’dır. Kur’an’ı ve ilmihal bilgilerini mahalle camisinde öğrendi. İslâmî ilimleri tahsil etmeye başladığı ilk hocası sonraları Erzurum yöresindeki irşad faaliyetleriyle tanınan Salih Bilgin’dır (Hacı Salih Efendi). Kendi köyünde müderris Veliefendizâde Tayyib Zühdü Efendi’nin yanında öğrenimini sürdürdü. Gündüz derslere devam ederken akşamları Salih Efendi’den *Kaşidetü’l-Bürde*’yi okuyup icâzet aldı. 1923’te medreselerin kapatılması üzerine dinî tahsilini yarıda bırakıp Çaykara İlkokulu’na girdi. Osman Turan’la aynı dönemde okumaya başladığı ilkokuldan maddî imkânsızlık yüzünden dördüncü sınıfta iken ayrılmak zorunda kaldı ve uzun yıllar sonra dışarıdan imtihana girerek ilkokul diploması aldı. 1932-1933’te askerlik görevini yerine getirdi. Ardından yarım bıraktığı İslâmî ilimleri tahsile yöneldi ve ders arkadaşı, eski Trabzon vâizi Kemal Poyraz (Parlak) ile birlikte Tayyip Zühdü Efendi’den okumaya devam etti. O devirde dinî ilimlerin öğretimi yasaklandığı için hocasının evine geceleyin gidip geliyordu. Bu arada altı ay gibi kısa bir süre içinde hıfzını tamamladı; Of’un Uğurlu (Çifaruksa) köyüne giderek Mehmet Rüştü Âşikkutlu’dan kıraat öğrendi ve aşere dersleri gördü. 1938’de Tayyip Zühdü Efendi’den eski medrese usulü icâzet alarak tahsilini tamamladı. 1940’ta ferâiz hocası Dursun Poyraz’ın kızı Ayşe Hanım’la evlendi; bu evlilikten dokuz çocuğu dünyaya geldi, bunlardan ikisi küçük yaşta öldü. Çeşitli yerlerde imamlık ve vaizlik gibi görevlerde bulundu. Otuz sekiz yıl sürdürdüğü vâizlik görevi yanında yirmi iki devrede 300 civarında öğrenciye icâzet verdi. Başta Karadeniz bölgesi olmak üzere yurdun çeşitli yerlerinden gelen talebeleri yetiştirdi. 28 Şubat 1982’de emekliliğe ayrıldı ve

30 Mart 1982 tarihinde geçirdiği bir kalp krizi sonucunda -kendisinin de arzu ettiği gibi- hasta yatıp kimseye muhtaç olmadan, doğduğu köyde ve medrese olarak kullandığı evinde vefat etti. Talebelerinden Ali Fikri Yavuz uzun yıllar İstanbul müftü yardımcılığı, ardından Kadıköy müftülüğü yapmış, Çaykara müftüsü Yusuf Ziya Bilgin önemli sayıda öğrenci yetiştirmiştir. *Mü'minlere Vaazlar, Mahrem Sözler (Şiirler), Divân-ı Ğaybî (Sun'ullah-i Ğaybî) ve Ahmet Fehmi Sivâsî'nin Mevlidi* adlı eserleri vardır.

1. Eserleri

Salih Efendi'nin, kendi yazdığı üç eseri vardı. Bunları, dan önceki imamet senelerinde kaleme almıştı. Karaca Efendi'nin hazırladığı mürekkepleri kullanırdı. Eserleri:

1. *Mefâtihu'l-gaybiyye* adlı eseri tasavvufi bir risale olup tasavvufla ilgili muhtelif bahislerden oluşmaktadır.

2. *Câmiu'l-ehzâr mine'l-ehâdisi'n-nebevî* adlı eseri 852 sayfalık bir hadis kitabıdır. Doksan sekiz babdan oluşan eserin her babında ayrı bir konu ile alakalı hadis-i şerifler şerh edilmiştir. Derleme niteliğinde olan eser Hacı Salih Bilgin'in ilmî birikimin yansıtmaktadır. Eserinde içinde yaşadığı halkın ihtiyaç ve problemlerine bakışını ortaya koymaktadır. Eserin içerisinde çok geniş bilgi yığını mevcuttur. Müellifin kendi el yazısıyla mevcut olan bu eser neşri ve üzerinde çalışma yapılmasını beklemektedir.

3. *Zubdetu'l-keâm fî mâ yehtâcu ileyhi'l-hâs ve'l-âm*, bir ilm-i hal kitabıdır. Akâid, fıkıh ve adâb-ı muaşerete dair mevzulardan müteşekkildir. Beş yüz seksen dört sayfalık bu eser 10 bab, yetmiş üç fasıl ve hatime kısımlarından oluşur:

1. Bab: Akâid
2. Bab: İlimin Fazileti
3. Bab: Tahâret
4. Bab: Namaz
5. Bab: Zekât
6. Bab: Oruç
7. Bab: Hac
8. Bab: Kitâb ve Sünnete Bağlılık
9. Bab: Av ve Hayvan Kesimi
10. Bab: Haramlar

Hatime bölümünde de şu mevzular işlenmiştir: Tevbe, sabır, sadaka, takva, tevekkül, havf-recâ, zühd, kanaat, infak, kesb (kazanç), emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker, komşu hakkı, ehl-i beyt, ulemaya hürmet, insanların ayıplarını örtme, Müslümanların ihtiyaçlarını giderme, giybet ve laf taşıma, riya, yalan, sum'a, tul-i emel, hırs.

İlmi şahsiyeti noktasında durumu bulunduğu bölgeleri aşan bir hüviyete sahipti. Bulduğu zaman ve mekânın kendisini tebarüz ettirici özelliklere sahipti. Salih Efendi, ulemaya saygısı ve alakası ile de çevresine örnek olmuştur. Hatta bir yakını bir hocaya ismi ile hitap edince celallenmiş: "Bir Hoca Efendiye nasıl ismiyle hitap edersin? Bilmez misin ki âlimler Sultan-ı Enbiya'nın (s.a.) vekilleridir" demişti.

Hayatı boyunca ilim tahsil eden talebeleri madden-manen destek olmuştu. Köydeki evinin kilerinde zaman zaman talebelere verilmek üzere ayrılmış olan tahıl çuvalları bulunurdu. Sadece kendi talebeleri değil, ilimle işğal eden herkes ondan yardım talepe debilirlerdi. Erzurum'da Yüksek İslam Enstitüsü kurulabilmesi için köy köy dolaşıp maddi yardım toplamıştı.

Bütün bu bilgilerden kendisini ilme ve irfana adanmış görülen Hacı Salih Bilgin, maddi imkânsızlıklar ve zor siyasi şartlar altında ilim öğrenmiş, bütün engellere rağmen ilim aşkı sayesinde ömrünü hem öğrenmek hem de öğretmek içerisinde geçirdiği anlaşılmaktadır.

C) Sosyal Münasebetleri

Salih Efendi insanlar arası ilişkilerin geliştirilmesi için çok gayret ederdi. Küskünlükleri barıştırmak, kan davasına son vermek, Alevi-Sünni meselesinde yumuşamalara vesile olmak, fukaraya yardım ve daha birçok örneği onun hayatının sayfaları arasında bulabiliriz. Yakınlarından Nasrullah Hacımuftuoğlu, “Biz babamla beraber öyle hükmetmiştik ki o zatın manevi vazifesi sosyal münasebetleri te'sis etmekte” demişti.

İnsanların birbirlerini kırmamalarına önem verirdi. Bir gün iki yakınıyla birlikte bir taksiye binmişti. Şoför içkiliydi, abuk sabuk hareketlerde bulunuyordu. İki yakını adamı tartaklamak istediler ama o hiç ses çıkarmadı. Ertesi sabah aynı iki kişiyle bir başka taksiye bindiler. Ön koltuğa oturan Salih Efendi, şoförün hatırını sordu. Ona, cebinden çıkardığı şekerlemelerden verdi. Bu durum, adamın çok hoşuna gitmişti. Bu hareketiyle yanındakilere örnek olmuş, sert muameleden kaçınmalarını ihtar etmişti.

Zenginden alıp yoksula vermekle varlıklara fakirin hakkına riayeti, fakirlere de onların malına tecavüz etmemeyi telkin ediyordu.

Kimi zaman çevresindekileri topluca pikniğe götürür, dostlukların pekişmesine vesile olurdu. Kendisi de bir kenara çekilir, evrad u ezkarı ile meşgul olurdu.

Köydeki imamet senelerinde su arklarının yetersiz oluşundan dolayı çıkması muhtemel anlaşmazlıkların telafisi için uğraşır. Yeni ark açmak için çalışanlara iştirak eder, daha doğrusu köylüyü ark açmak için toplayıp onlarla birlikte çalışır.

Sonuç

Bu tebliğde Hacı Salih Efendi'nin hayatı, tasavvufi kimliği ve ilmi şahsiyeti, hasletleri vs. hakkında bilgiler sunuldu, tanıtılmaya çalışıldı. Özetle söyleyecek olursak kendisini ilme ve irfana adanmış görülen Hacı Salih Efendinin maddi imkânsızlıklar ve zor siyasi şartlar altında hayatını idame ettirmiş, ilim ve irfan yolunda bütün engelleri aşmasını bilmiştir. Ömrü bilmediklerini öğrenmek ve bildiklerini öğretmek ve yaşamak şeklinde geçmiştir, denebilir. Ayrıca hayatı incelendiğinde yaşayış olarak sade bir yaşayış içinde olduğu görülmektedir. İbadet ve zühdle dolu bir çevrede yetiştiği için umumiyetle bütün İslam büyükleri için nakledilen zühd ve takva gibi tebarüz ettirici vasıfları ve hareketleri Salih Efendi de görmek mümkündür. Salih Efendi ibadeti ve takvası çok olan bir zattı. Hilm, takva, zühd ve ibadeti darb-ı mesel haline geldi.

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Salih Efendi, zühd ve takva sahibi, ömrünü doğruluğu, takvası, dindarlığı ile devam ettiren bir kimse idi. Böylece diğer insanlara örnek bir yaşayış ve şahsiyet ortaya koydu. Rol model konumuyla rehberlik etti. İnsan eğitiminde, insana karakter ve şahsiyet kazandırılmasında örnek insan modellerinin önemi büyüktür. Şüphesiz bu şahsiyetler, gerek kendi toplumlarının ve gerekse diğer toplumların bireyleri tarafından ilgi görmüş ve örnek alınmaya çalışılmıştır. Belki de modern zamanların şahsiyet buhranlarına karşı bu gibi şahsiyetlerin bu yönleri model ve bir reçete olarak sunulması bu buhranların aşılması için mümkün olabilir.

Kaynakça

- Türk, Abdurrezzak <http://www.erzurumgazetesi.com.tr/default.asp?page=yazar&id=3790> (Erişim, 01.09.2015)
- <http://eski.caykaragazetesi.com/sayfa.php?sayfaid=153> (Erişim, 10.09.2015)
- http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=1601&ctgr_id=99. (Erişim, 10.08.2015)
- <http://www.bedir.org.tr/kurumsal/Allahdostlari-haci-salih-efendi-%28k.s%29-312.html> (Erişim, 10.09.2015)
- Demir, Selman, Erzurum'un Son Devirde Yetiştirdiği Büyük Veli Hacı Salih Efendi, (Erzurum: 2000).
- Arvas, Sitki, Erzurum'un Manevi Mimarları, Erzurum Kitaplığı Yayınları- İstanbul 1999
- Yavuz, Yunus Vehbi, Son Devir İslâm Âlimlerinden Çaykaralı Hacı Hasan Efendi -Hasan Rami Yavuz-, İstanbul 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Ferşad Efendi", DİA, İstanbul 1995, cilt: 12, sayfa: 413-414.
- "Hasan Rami Yavuz", DİA, (İstanbul: 2013), c. 43, s. 351-352.

XX. ASRIN SON YARISINDA DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNİN TANINMIŞ İSİMLERİNDEN HACI ZİYA (ESEN HABİBOĞLU) HOCA EFENDİ

Enver Osman KAAN*

Hayatı

Hacı Ziya Esen Habiboğlu, 1932'de Trabzon'un Vakfıkebir İlçesi'nin Rıdvanlı Köyü'nde Hafız Ali Efendi ile Havva Hanım'ın 3. çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İlkokula başladıktan sonra özellikle annesi Havva Hanım'ın ısrarı ve desteği ile hafızlığa yönelmiş ve 10 yaşında İsmail Çalış Hoca Efendi'de hıfzını tamamlamıştır. Hıfzını tamamlamasında Haçkalı Hoca'nın özel ilgi ve duasına mazhariyetinin etkisi vardır.¹ İlkokulu yine kendi köyünde 1944 yılında tamamlamıştır.

1948 yılında Trabzon'a gelerek Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi'den *Tashih-i Hurûf* dersi okumuş, üç sene içinde Kur'ân-ı Kerim ihtisasını tamamlamış, ardından 1952'de 40 lira resmi aylıkla Trabzon Müftü Camii'ne İmam-Hatip olarak tayin edilmiştir. 1954'te vaizlik, 1955'te müftülük imtihanını kazanmış ama talebe yetiştirmeyi bu görevlere tercih etmiştir.

Habiboğlu Hoca, Gümüşhane'nin Şiran İlçesi'ne giderek, Sultan Abdülhamit devrinin Arap dili grameri hocası Hacı Muharrem Efendi'den Sarf, Nahiv dersleri, Trabzon Merkez Vâizi filozof hoca diye bilinen Mehmet Sönmez'den² Mantık, İlm-i Meani, İlm-i Beyan, İlm-i Bedii okumuş, Mustafa Sıtkı Cansızoğludan³ Akaid ve Kelâm, Pulcu Hâkim Sabri Efendi'den⁴ Hadis ve Fıkıh usulleri, Trabzon Müftüsü Salih İmamoğlu'ndan Tefsir ve Hadis tahsil etmiştir. Hocalarına baktığımızda kimisi takvada zirve, kimisi ilimde derya, kimisi bürokraside yetkili, kimisi ise diplomaside bilgili. Böyle hocalardan feyiz alması onu farklı bir din adamı portresi çizmeye sevk etmiştir.

* Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Eğitim Görevlisi, enoskaan@hotmail.com.

1 Ahmet Olgun (öğrencisi) ile röportajdan

2 Mehmet Sönmez hocadan onun hakkında, "Ben ona ders okutmadım, o dersi hazırlar gelir ben dinlerdim, ilme olan aşkı bazen onu gece yarısı kapımı çalmaya sevk ederdi" diye nakledilmiştir.

3 Mustafa Sıtkı Cansızoğlu (Kondu köyü/Of/Trabzon, 1895-1975) esprili fetvaları ile tanınan alim, şair bir zattı. 1945-1965 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatında gezici vaiz olarak çalışan Cansızoğlu hocanın Zâhid Kevseri'nin "İmam Ebû Yusuf Terceme-i Hal-i" (1948), Bedrettin Simavi'nin "Vâridat" (1958), Hüseyin Kâşifi'nin "Osmanlı Devletinde Çöküş Devri" (1958) gibi eserleri vardır. Ayrıca Mevlânâ'nın 107 rubaisini aruz vezniyle Türkçe'ye çevirmiştir. Mustafa Sıtkı Cansızoğlu, 1975 yılında vefat etmiştir.

4 Pulcu hoca lakaplı Salih Sabri Akdeniz, dükkanında pul, bilet satar ve mühür kazırdı. Herkese Arapça okutmazdı, belli seviyeye gelenlere okuturdu. Pulcu hocayı bir gün devlet büyüklerinden birinin aleyhinde konuştu diye dönemin Trabzon il müftüsü Abbas efendiye şikâyet etmişler. Abbas Efendi kendisini çağırılmış. Dikkatli olmasını söyleyip işini kaybedebileceğinden bahsetmesi üzerine Pulcu Hoca'nın "Abbas Efendi ben "Rezzak"ı bir bilirdim sen ikiye çıkarttın" dediği rivayet edilir.

Habiboğlu Hoca, 1956 yılında sağlıklı olarak İzmir’de asker olmuş, 20 Kasım 1958’de İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi’nden tezkere almıştır. Bu arada İzmir ve İstanbul’un bazı camilerinde vaazlar vermiştir. Askerden dönünce, Vakfikebir merkez Camii’nde imamlığa başlayan Habiboğlu Hoca, 1960 yılında Vakfikebir merkez vaizliğine tayin edilmiştir. Vakfikebir’deki bu resmi görevi esnasında, fahrî olarak açtığı Kur’ân Kursu’nda toplamda yaklaşık iki bin öğrenciye Arapça, dinî ilimler okutmuş, altı yüz kadar hafız yetiştirmiştir.

1960’da dışarıdan İmam-Hatip Lisesi sınavlarına girerek mezun olmuştur. Aynı yıl içinde Zeliha hanımla evlenmiştir.

1973 yılında görevinden istifa ederek ağabeyleri Hayri ve Cemal Beylerin destekleriyle bir müddet ticaret ile uğraşmıştır. Bunda “el-kāsibu habibullah” hadisi ile ”rızkın onda dokuzu ticarettedir” hükümleri yanında devrin hocalarının çoğunda görülen “din hizmetini karşılıksız yapmak” ve “elinin emeğiyle geçinmek” ölçüsü etkili olmuştur. Bu esnada serbest tercümanlık da yapmıştır.

Habiboğlu Hoca, 1989’da zaten fahrî olarak yürüttüğü Trabzon vaizliği görevine arkadaşlarının ısrarı üzerine resmi olarak dönmüştür.

Büyük Liman, Vakfikebir, Bayrak, Bayraktar, Türk Sesi, Kuzey Haber, Zaman, Karadeniz gibi gazetelerde, *Yunus Dergisi*’nde çeşitli dinî-ilmî yazılar yazmış, mahallî ve ulusal radyo ve televizyonlarda pek çok programa katılmış, konuşmalarındaki akıcılık ve muhtevalarındaki olgunluk sebebiyle takdir toplamıştır.

Tertiplediği Hac ve Umre ziyaretleri sebebiyle Suudi Arabistan tarafından kendisine ikamet izni verilmiştir.

Birçok dernekte fahrî olarak görev yapmış olan Habiboğlu Hoca 1992’de Karadeniz Yazarlar Birliği’ne üye olmuştur. Bu meyanda 1996 yılında *Yunus Dergisi* tarafından kendisine “Hizmet Ödülü” verilmiştir.

Çocuklarına ait olan mağazada patlayıcı maddelerin sebep olduğu elim bir kazada ağır bir şekilde yaralanmış, Ankara Gülhane Askeri Hastanesi’nde tedavi altına alınmış, fakat şifa bulamayarak 26 Ocak 1996 Cuma günü saat 22.30’da vefat etmiştir.

Cenazesi, 27 Ocak 1996’da uçakla Trabzon’a götürülmüş, 28 Ocak 1996 Pazar günü Vakfikebir’de yapımına ön ayak olduğu Yeni Cami’de öğle namazını müteakip kılınan cenaze namazından sonra, Kemâliye Mahallesi’ndeki aile kabristanında toprağa verilmiştir.

Hacı Ziya Efendinin Fehriye, Bedreddin ve Ali Fuat isimlerinde üç çocuğu vardır. Fehriye hanım ev hanımı; ilahiyatçı, gazeteci olan Bedreddin bey Türk-Arap Ekonomi ve Strateji Enstitüsü Genel Sekreterliği görevini yürütmektedir. Ali Fuat Bey turizmciilik sektöründe çalışmaktadır.

Eğitimciliği

Hacı Ziya Efendi asker dönüşü Rize il müftülüğü teklif edilmesine rağmen ben talebe okutacağım diyerek benzer teklifleri kabul etmemiş, Vakfikebir’e gelerek burada bir Kur’an Kursunun açılmasına öncülük etmiştir. Aynı zamanda burada fahriyen hocalık yapmış ve birçok talebe yetiştirmiştir. Yusuf Birincioğlu (Vakfikebir), Osman Bilgin (Torul), Niyazi Bulut (Vakfikebir), Ahmet Eren (Beşikdüzü), Kazım Yılmaz (Maçka), Hacı Rıza (Vakfikebir), Muhammed Kutu (Vakfikebir), Osman Nuri Şen, Mehmet Hacıahmetoğlu (Aksoy), Ali Kocagöz, Kazım Türkyılmaz (Gümüşhane), Mehmet Kutal, Asım Nemli (Beşikdüzü) kursun ilk talebeleridir.⁵

5 Bu isimleri veren ve Hacı Ziya Efendinin açtığı kursta halefi olarak senelerce hem hocalık hem de idarecilik yapan Ahmet Olgun Hoca Efendi, kendisinin 15 Eylül 1959’da kursa kayıt olduğunu o sırada 60 öğrencinin bulunduğunu, kurs binası yeterli gelmediği için bugünkü Yeni Cami’nin bodrum katının düzenlendiğini ve tedrisatın orada devam ettiğini ekliyor.

Yeni yapılan bu yer de ihtiyaca cevap vermeyince Hacı Ziya Efendinin validesi Havva hanımın başlattığı yardım kampanyası ile hayırsever vatandaşların destekleri ile bir arsa satın alınır ve Vakfikebir'de bulunan kurs binası yapılır. Böylece eğitim için daha müsait bir ortama kavuşulmuş olur. Mezuniyet merasimlerinin de etkisi ile kursun adı kısa zamanlarda çevre illerden duyulur ve öğrenci gelmeye başlar. En çok kursa öğrenci gelen iller Gümüşhane, Giresun, Ordu, Samsun ve Çorum olmuştur. Başlangıçta Arapça ve dini ilimler öğretmeye yönelik bir eğitimin verildiği kurs 1977'de İmam Hatip Liselerinin sayılarının artması ile daha ziyade hafızlık eğitimine yönelmiştir.

Bu arada Hacı Ziya Efendi resmi görevinden ayrıлып, kardeşleri ile Trabzon'da ticari hayata atılır. Ancak kurduğu kursu bırakmaz, buranın başta îâşe ve ibâte olmak üzere diğer ihtiyaçları ile yakından ilgilenmeye devam eder. Kendisinden sonra kursun yöneticiliği ve hocalığını yapan Ahmet Olgun'un, Hacı Ziya Efendi ile aralarında geçen şu muhavere onun hafızlık müessesesine bakışı yanında kursla alâkasının derecesini de göstermektedir:

Kursun borcu çoğalmış, ben de bunalmıştım; bir taraftan ders okutuyor diğer taraftan kursun ihtiyaçları ile ilgileniyor ama istediğim neticeyi alamıyordum. Ayrıca talebelere istediğim verimi de elde edemiyordum. Ama derdimi de Hacı Ziya Efendi Hocama bir türlü açamıyordum. Çok geçmeden durumu fark eden Hoca Efendi dedi ki: "Ahmet Hoca gel bakalım sıkıntı nedir?" Dedim ki: "Hocam 40 bin TL borcumuz var, kursun masraflarını karşılamakta zorlanıyoruz, bunun yanında talebenin azmi de zayıfladı, bu talebe bu kadar masrafa değer mi bilmiyorum." Dedi ki: "Ahmet Hoca sen hafızsın değil mi?" "Evet" dedim. Dedi ki: "Şu hafızlığı bana kaçta satarsın?" Dedim ki: "Olur mu Hocam! Hafızlığa değer biçilir mi?" Dedi ki: "Bu sene kaç hafız veriyorsun?" "27" dedim. "27 değil burada sadece bir kişi hafız olsa bu masrafı yapmaya değer!"

Hoca Efendinin talebeleri 2011'den beri her sene hocalarını anma programları düzenlemektedir. 2014'de düzenlenen anma programında Hoca Efendinin adını taşıyan bir derneğin kurulduğu ilan edildi. Bu dernek eliyle yine Hoca Efendinin adını taşıyan bir Kur'an Kursu'nun yapıldığı duyuruldu.

Hacı Ziya Efendi hatıratında eser yazmaya niyet ettiğini ancak yazılan eserleri incelediğinde hayâ ettiğini, yetiştirdiği yüzlerce talebe ile yetinmeyi yeğlediğini ifade etmektedir. Ancak Diyanetten gelen bazı talepler sonucu bazı risaleler yazdığını söylüyor. Yazdığı bu risalelerin bir kısmını sohbetler ve hatıralar adlı kitabının sonunda yayınlamıştır.

Hacı Ziya Efendi Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi açılması için çaba gösterenler arasındadır. Ancak sağlığında başarılı olamayan bu teşebbüsün akim kalmasını hatıralarında şöyle aktarmaktadır:

"Uzun senelerden beri uğrunda çaba sarf ettiğimiz Trabzon'da bir İlahiyat Fakültesi açılması teşebbüsü, sonunda "İlahiyat Meslek Yüksek Okulu" olarak gerçekleşti. O yıllardaki TBMM Başkanımız Sayın Necmeddin Karaduman herkesten daha çok Trabzon'a yardım etmiş, ama İlahiyat Fakültesi için söz verdiği halde gerçekleştirilememiştir. Hem de Sayın Fahrettin Kurt kardeşimizle birlikte Sayın Eyüp Aşık ve Sayın Avni Akkan Trabzon'a İlahiyat açık müjdesini vermesine rağmen. İlahiyat Fakültesi KTÜ'ye bağlı olarak, yeri yurdu hâla olmayan komşu şehir Rize'ye verilmiştir. KTÜ'nün arsası hazır olmasına rağmen fakülte, ne arsası ne de binası olmayan Rize'ye kaydırılmıştır. Bunda Mesut Yılmaz Bey'in büyük etkisi olmuştur. Milli Eğitim Bakanı da Rizeli olunca bu kaydırma zor olmamıştır. Rizeli kardeşlerimizi bu üstün başarı ve birliklerinden dolayı candan tebrik ediyoruz. Komşumuz Rize'ye İlahiyat Fakültesinin verilmesinden mutlu ve sevinçliyiz.⁶ Sayın Rektör Prof. Dr. Aydın Dumanoglu tüm Trabzon halkının üzüntüsünü görünce Trabzon'a İlahiyat Yüksek Okulu açarak Trabzonluların yüzünü güldürdü, gönüllerini fethetti."⁷

6 Habiboğlu, age., s. 134-135.

7 Habiboğlu, age., s. 143.

Vaizliği

Hacı Ziya Efendi, akıcı konuşması, yapıcı eleştirileri ve herkesin aklında kolayca kalan örnekler vermesi ile dikkati çeken bir hatip idi. Özellikle cami cemaati, Cuma ve diğer vaazlarını şevkle bekler, sohbetlerini dikkatle takip ederdi. Onun vaaz verdiği camiler dolup taşar, vaazı esnasında kullandığı üslûptan cemaat pek hoşlanırdı. Bunda zaman zaman sohbet esnasında soru sorulmasına müsaade etmesi yanında verdiği latif ve ikna edici cevaplar ile konusunu zenginleştirmesinin etkili olduğu meslektaşları tarafından da kabul edilmiştir. Vaaz konularının güncel olmasına özellikle dikkat eder, kullanacağı kelimeleri özenle seçer, yeri geldiğinde bir hakikati vurgulamada asla tereddüt etmezdi. Bir sohbetinde⁸ şöyle demişti:

Türkiye'nin yüzde doksan sekizinin Müslüman olduğu yapılan istatistiklerle ifade ediliyor. Laikliğine de diyeceğimiz yok. Çünkü laik devlet milletinin dinine inancına ve dini yaşayışına asla karışmaz. Laik devlet 'haram ve günahdır' diyerek hiçbir şeyi terk etmez. Mesela müskirat (sarhoşluk veren madde), üretir, kumarhane açar, meyhane açar, hatta fuhşa müsaade eder. Ama 'içki için, kumar oynayın, zina edin' diye kimseyi zorlamaz. Zaten zorlamaya da lüzum yok! Zira yüzde doksan sekizi Müslüman olan bu millet içki tüketiminde dünya üçüncüsü!..

Arkasından bu yorumunu destekleyici istatistiki bilgiyi de şöylece paylaşır:

Alkol tüketiminin son dört yıl içinde yüzde 104 artması ile birlikte alkollü içkilere yapılan harcamalar da yüzde 400 oranında artış göstererek 11,5 trilyon liraya ulaştı. Bu rakam Fatih Sultan Mehmet köprüsünün maliyetinin 20, Atatürk Barajına yapılan masrafın da 2 katını aşarak, kalkınma hamlesinin önüne geçmiştir.

Bunları zikrettikten sonra da o yıllarda memleket için ciddi bir ahlâkî ve sıhhî felâket haline gelen güncel meseleye temas ederek serzenişini şöyle dile getiriyor:

Bu nasıl yüzde doksan sekiz Müslümanlıktır ki dinimizde çok büyük haramlardan birisi olan içki tüketimi şu Müslümanı bol olan memlekette azalacağı yerde çoğalıyor? Bu nasıl Müslümanlıktır ki Rusya'dan gelen asılsız, nesilsiz fahişelere mağlup oluyoruz? Fuhuştan korunmak için kalplere Allah korkusunu yerleştirmiyoruz da, AIDS, bel soğukluğu gibi feci hastalıklarla korkutarak fuhşun önüne geçmek istiyoruz.

Zemin ve zamana göre konuşmaya itina etmesiyle, dikkat çekilecek noktalara işaretten çekinmediğinin bir diğer örneğini milletimizin gönlünde taht kurmuş tarihi şahsiyetleri anma programlarının içeriklerinden rahatsızlığını gösteren bir sohbetindeki şu sözleriyle ortaya koymak⁹ isterim:

Trabzon'umuzu dinsizlerin kirli ellerinden temizleyen, kiliseler yerine camiler kuran, zulmün yerine adaleti yerleştiren Fatih Sultan Mehmet Han hazretlerinin rûhu şâd olsun. İstanbul'u feth ederek peygamberimizin takdir ve tebriklerine lâyık olmak isteyen çokları olmuştur, ama bu şeref sadece Sultan Mehmet Hazretlerine nasip olmuştur. İnsanlığı küfrün ve zulmün çirkabından kurtarmak için Bizans imparatorluğunun uşaklığını yapan Pontus hükümetini Trabzon'dan kaldırmak gerekmekte idi. Şahlanan atı ve kahraman ordusu ile Zigana geçitlerini geçip Trabzon kalelerine İslâm ve Türk'ün sancağını dikmişti. Türk ve Müslüman olan milletimize Karadeniz'in incisi Trabzon'umuzu hediye ederken bıraktığı bu eserin karılığında mübarek rûhuna yakışır bir anma töreni hazırlamak gerekir. Böyle muhteşem bir eseri bırakan ölümüzün ruhuna Trabzon'umuzdan büyük bir hediye göndermek gerekmez mi? ...

Elele verip birlik içinde vatan, din ve devlet düşmanlarımızla çarpışmadıkça Fatih'in anma töreni neye yarar ki? ... Memleket ve milletimizin başına belâ olan anarşi ve şekavetle mücadele ederken onu hazırlayıcı sebepleri ortadan kaldırma yolunu aramıyoruz. An'anelerine sadık kalmak isteyen, fakat ilgi görmediği için hüdayı nabit (kendiliğinden biten ot) gibi olanlara 'gerici yobaz' damgasını vurup gerçekten samimi olanların da aşk ve şevkini kıran bir milletle Fatih değil; Fatih'in yerine Leninler, Maolar, Markslar yetişir. Trabzon'umuzu kurtardı diye Fatih'i anıyoruz, vatani kurtardı

8 Esen Habiboğlu, Hacı Ziya; Sohbetler ve Hatıralar, (Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 1995), s. 10-11.

9 Habiboğlu, age., 16-17.

diye Atatürk'ü yad ediyoruz. Ama ahlak ve fazilet önderimiz ve örneğimiz Avrupa medeniyeti ve modası oluyor.

“Atatürk” dedi diyoruz ama taklit ettiğimiz yabancılara “Fatih yaptı” diyoruz, özentimiz ise yabancılara... Fatih'in yaptıklarını, inanç ve geleneklerini tatbik edene “gerici ve yobaz” diyoruz. Acaba Fatih'in fazileti sadece feth etmek, memleketler işgal etmek miydi? Bunun dışında özenilmesi gereken hiçbir başka hali yok muydu? Ona göre törenlerimiz tarihimizi gençliğin ruhunda tazelemek, onlara bâtil, zulüm, cehaletle mücadele gücü kazandırmak için düzenlenmelidir. Bunu öğrenen gençlik bâtili hak ile, zulmü adaletle, cehli ilim ile kaldırmasını öğrenecek, tarihinden aldığı ruh ile vatanını ve namusunu düşmanlarına çiğnetmeyecektir.

Mevlâna ve Yunus Emre gibi şahsiyetleri anma törenlerine yönelttiği eleştirilerde¹⁰ de şunları söylemektedir:

Mevlâna ‘ne olursan ol gel!’ dememiştir ‘tevbe et öyle gel!’ demiştir... Suyu dahi kaynağından içmek isteriz. O halde sevginin kaynağı ne Yunus Emre'dir ne de diğer erenlerdir. Sevginin kaynağı Hz. Allah, ustası Hz. Muhammed, kitabı Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Hacı Ziya efendinin bir diğer özelliği âyet ve hadisleri halkın anlayacağı bir dille, cami cemaatinin seviyesine indirerek anlatmasıdır. Örneğin Müslümanın Müslüman üzerindeki haklarının sayıldığı hadislerdeki beş maddenin *Müslüman bireyleri birbirine bağlayan manevi bağlar* olarak açıklaması ilgi çekicidir. Diğer bir örnek ise hasta ziyareti ve cenazeye gitmenin sevabı ile ilgili yaptığı bir sohbette hadisleri yorumlarken der ki:

Kibir, gurur ve ucub gibi mezzum sıfatların nefsanî ve şehvî akımına kendilerini kaptıran insanoğlu zaman zaman varlık, kuvvet ve makamının şımarıklığı içine girer de insan haklarına riâyeti ve adalet mekanizmasını çalıştırmaz. Böylece hukukun üstünlüğü ayaklar altına alınır. Bu durumda Hz. Allah kullarını bazı belâlarla imtihan eder. Bunların başında hastalık gelir, hasta bir Müslüman kendi aciziyetini anladığı gibi acizlere karşı da duyarlı olur.¹¹

Bir hadiste ifade edilen ilmin toplumlardan soyulup alınma şeklini şöyle tasvir eder:

Hz. Allah ilmi, yağdan kılı çeker gibi insanın içinden çekip çıkarmaz. İlim adamlarına ve ilme toplum sahip çıkmaz. Ölen ilim ashabının yeri boş kalır. Halk bu boşluğu doldurmak için cahilleri reis yapar ve onlar da fetva ister. Onlar da cehillerine bakmayarak fetva verir. Oysa verdikleri fetvada İslâm'ın tasvibi yoktur.¹²

Görüşleri

Hacı Ziya Efendi, Kur'an'ın dilinin Arapça değil Allah'ça olduğunu söylerdi. Ona göre Kur'an İslâm'ın anayasasıdır. Nasıl ki anayasayı anlamak, tefsir ve yorumunu yapmak için anayasa uzmanları yetiştiriliyorsa Kur'ân'ı anlamak için de aynı şekilde Kur'an uzmanlarının yetiştirilmesi gerekir. Bir uzmanda bulunması gereken özellikleri şöyle sıralar:

Hadis usul ve furûunu, tefsir usul ve furûunu, aklî ve naklî ilimleri, dirâyet ve rivâyet ilimlerini, Arap edebiyatını en ince teferruatına kadar öğrenmelidir. Kur'ân'ın muhkemini, müteşâbihini, nâsihini, mensûhunu ve ahkâm âyetlerini öğrenmelidir. Bunların dışında ictihad ve kıyas kabiliyetine sahip olmalıdır.¹³

O, İslâm'ı idarî, ahlâkî ve her çeşit yönetim ile sevgiye, saygıya dayalı bir din olarak tanımlar ve İslâm dininin Allah'ın emirlerine uymak ve yaratılanlara şefkat göstermek prensipleri üzere kurulduğunu söyler.¹⁴

Ona göre, dünyayı ayakta tutan unsurlar ulemâ, ümerâ, fukarâ ve ağniyâdır. Ulemâ yani ilim sahipleri, cahilleri irşad edecek ve örnek olacaktır. Ümerâ yani yetki sahipleri, adâleti

10 Habiboğlu, age., 18-19.

11 Habiboğlu, age., 261.

12 Habiboğlu, age., 284.

13 Habiboğlu, age., 24.

14 Habiboğlu, age., 40.

uygulayacak ve örnek olacaktır. Ağniya, yani servet sahipleri, zekât ve vergileri ile hizmet edecekler. Fukarâ yani servet sahibi olmayanlar, akıl ve enerjileri ile insanlığı ayakta tutacaktır.¹⁵

Yazarlığı

Hacı Ziya Efendi yazardı ama yazılarını bir kitap haline getirmekten hayâ ettiğini ifade ederdi. Mustafa Yazıcı hoca bu işin bir sadaka-i câriye olacağını ve kendisinin yardımcı olacağını söylemiş ve Hoca Efendi'yi ikna etmiş. Kısa zamanda kitabın yeni baskılarının yapılmasını Yazıcı Hoca ilmin zaferi olarak nitelemektedir.

Kitapta da görüldüğü gibi yazdığı yazılarda özellikle toplumun gündemindeki sosyal, ekonomik ve siyasal konuları değerlendirirdi. İslam devletlik yapabilir mi? Sorusuna şöyle cevap vermişti:

İslam, Türkler'de on asır olmak üzere toplamda on dört asır devletlik yapmıştır. İhtişamını tüm dünyaya da göstermiştir. Mesela Fransa Kralı I. Fransuva, Avrupa mücadelesi karşısında 5. Şarlken'e (Charles Quint) 1525'de yenik düşmüş ve Madrid kalesine hapsedilmişti. Bu esareten kurtulmak için Osmanlı Padişahı Kanûnî Sultan Süleyman'a "Beni kurtar köleniz olurum" diye yalvarmıştı.¹⁶

Hacı Ziya Efendi, Büyük Liman, Vakfikebir, Bayrak, Bayraktar, Türk Sesi, Kuzey Haber, Zaman, Karadeniz gibi gazetelerde, Yunus Dergisi'nde dinî ve milli yazılar yazarak, gittiği ülkelerden haberler yaparak okurlarını bilgilendirmiştir.

Memleket meseleleri ile yakından ilgilenen Hoca Efendi, ülkeye hayırlı hizmetler yaptığına inandığı siyasetçileri yazılarında açıkça desteklemiştir. Şu olay buraya örnek olarak verilebilir:

Rahmetli Özal'ın Cumhurbaşkanı olduğunda Cuma namazına gitmesi gazetecilerin dikkatini çekmiş ve sormuşlar; "siz laik değil misiniz? Neden Cuma namazına gidiyorsunuz?" Özal ise; "Laik devletler olur, şahıslar olmaz. Ben Müslümanım hem de iyi bir Müslümanım"¹⁷

demiştir ve memlekette birçok tabuları yıkmıştır.

Yine Kenan Evren'in 141-142. Maddeleri kaldırılmalı komünizm serbest olsun ama 163. Maddeyi kaldırmayalım çünkü şeriat daha tehlikelidir demesine rağmen 163. Maddeyi kaldırdığını ve müslümanları rahatlattığını açıkça yazmıştır.

Hacı Ziya Efendi kaht-ı rical döneminde, kimsenin olmadığı bir zamanda ben varım diyerek cami kürsülerinde, televizyon ekranlarında ve gazete sütunlarında kendince bir din dili inşa ederek millet ile devleti barıştırma gayreti içinde olmuştur. Bir köşe yazısında laiklik ve Atatürkçülüğe değinerek;

Bu iki kelime hakkında hergün nutuklar, fermanlar, nasihatlar, tehditler savruluyor; inanın hâla bunları anlamadım, laiklik dinsizlik midir? Atatürkçülük Atatürk'ü sevmek midir, ilkelerine uymak mıdır? Dindarlar Atatürk'ün hutbelerini göstererek Atatürk'e sahip çıkmaya çalışıyor, kendilerini korumaya çalışıyorlar, dindar olmayanlar devrimleri göstererek Atatürkçülük yapıyor, laikliği savunuyorlar. Bu tutumlar insanları dalkavuk ve yağcı yapıyor. Tabular yıkılmadıkça seven kim, sevmeyen kim, dost kim, düşman kim belli olmayacaktır.¹⁸

Atatürkçü ve laik olduğunu söyleyenlere; "Atatürk'ün kendisine kutsallık izafe edilmesini hoş karşılayacağını zannetmiyorum. Çünkü o bu çeşit dini tabirleri ve bu manada saygı gerektiren isimleri kaldırmış, saygıda eksiklik olur diye kitapların başına besmeleyi koymamıştır." derken Atatürk'e dua etmeyi eleştirenlere de:

Koministler, ateistler, din düşmanları Atatürk'ün ruhuna fatiha ve mevlit okumayı yasakladılar, Allah razı olsun!" yerine "Atatürk razı olsun!" deyip onu kutsallaştırdılar biz ona dua etmeliyiz ve

15 Habiboğlu, age., 40.

16 Habiboğlu, age., 39.

17 Habiboğlu, age., 115.

18 Habiboğlu, age., 116.

onun insan olduğunu vurgulamalıyız” deyip neden kandil programlarında Atatürk’e dua ettiğini izah etmiştir.¹⁹

Seyahate Düşkünlüğü

Hacı Ziya Efendi'nin dikkat çeken bir yönü de seyahate düşkünlüğüdür. Kur'an-ı Kerim'de De ki: “*Yeryüzünde gezip dolaşın, (Allah'ın) yaratmaya nasıl başladığına bakın...*”²⁰ ayetine uyarak gezmeyi seven, gezdiği yerlerde gördüklerini paylaşan Hoca Efendi gezdikçe bilgisinin, görgüsünün arttığının ve görüşlerinin olgunlaştığının bilincindedir.

Hac ve umre ziyaretlerindeki güzel rehberliği ile tanınan Hacı Ziya Efendi, ilk hac ziyaretini 1954 yılında deniz yoluyla yaptığını ifade etmektedir.²¹ O günlerde hacca gitmek bugünkü kadar kolay değil tabii; pasaportlar sadece Ankara'dan çıkartılıyor, yanınıza alacağınız döviz sadece Ankara'daki Merkez Bankası'ndan veriliyor ve bu sebeple insanlar uzun kuyruklarda günlerce beklemek mecburiyetinde kalıyorlardı. Bu durumu eleştiri konusu yaparak şöyle demiştir:

Öğle yemeği için Paris'e, kumar oynamak için Las Vegas'a gitmek istesenz sorun yok ama hac ziyareti için hacca gitmek istediğinizde gerek Türk makamlarının işi yokuşa sürme taktikleri gerekse Suud yetkililerinin düzensizlikleri ve muameleleri zorlaştırmaları hacıları usandırıyor, yine de insanlar bu ulvî ibadeti ifâ etmek için tüm çarelere başvuruyor.

İlk önceleri deniz yoluyla hacca gidilirken sonraları hava yoluyla (1962) ve kara yoluyla (1963) gitmeye de izin verilmişti. Kara yoluyla hac ve umre ziyaretlerinde Bağdat ve Kudüs gibi İslâm tarihinde çok önemli yeri olan şehirleri ziyaret imkânı da oluyordu. Hacı Ziya Efendi, kara yolu ile yaptığı hac seyahatinde ziyaret ettikleri yerleri bir yazısında Siirt'de Veysel Karanî, peygamberler diyarı Urfa ve Halilu'r-rahman makamı, Musul'da Yunus peygamberin makamı, Bağdat Samarra'da Hz. Ali'nin torunlarının türbeleri, Şii imamlardan Mûsa Kâzım türbesi, Ebû Yusuf'un türbesi, Abdulkadir Geylanî, Cüneyd-i Bağdadî, Sırrı Sakatî, Selmân-i Fârisî'nin türbeleri, Necef'te Hz. Ali'nin türbesi, Aşağı Mezopotamya Babil krallığı harabeleri, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin efendimizin türbesi olarak saymaktadır.

Daha sonraları hanımı Adapazarlı olan Kral Faysal ile aralarında oluşan özel dostluğu sayesinde Suudi Arabistan'a gider ilmi toplantılara katılır, Harem-i Şerifte 15'er dakikalık Türkçe ve Arapça vaazlar eder, dünyanın her tarafından Müslümanlar onun vaazlarını dinlerdi. Bir gün bir güvercin hoca vaaz ederken gelir, başından takkesini alır gider. Bir müddet sonra gagasında takke ile döner ve hoca efendinin başına bırakır. Bunu gören halk vaazlarda izdihama sebebiyet verince vaaz etmesine müsaade edilmez. Kral Faysal ile dostluğu sayesinde okul kitaplarında yer alan “*Osmanlı 600 sene bizi sömürdü*” ibaresi kaldırılmıştır.²²

Hacı Ziya Efendi, Avrupa'da İsviçre ve Almanya ülkelerine davet üzere gidip ziyaret etmiştir. Amerika'da New York, New Jersey, Washington DC eyaletlerini gezmiş, Uzakdoğu ülkelerinden Çin'e, Singapur'a, Malezya'ya, Tayland'a seyahat etmiştir. Gezdiği ülkeler içinde en fazla etkilendiği yer Filistin/Kudüs olacak ki kitabında en fazla yer verdiği hatıratı bu ülkedendir.

İlmi Kişiliği

Yukarda ifade edildiği gibi Hacı Ziya Efendi, eser yazmak yerine talebe yetiştirmeyi tercih etmiştir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan gelen bazı talepler sonucu risaleler yazdığını söylüyor. Yazdığı bu risalelerin bir kısmını *Sohbetler ve Hatıralar* adlı kitabının son tarafında yayınlamıştır. Bu risalelere bakıldığında kullandığı kaynaklar *Câmiu's-sagîr* gibi ilk

19 Habiboğlu, age., 116, 117, 118, 143, 145.

20 Ankebut 29/20

21 Habiboğlu, age., 80.

22 Oğlu Bedreddin Habiboğlu ile olan röportajdan.

dönem, *Reddu'l-Muhtar* gibi son dönem Hanefi mezhebinin temel kaynaklarıdır. Doğrudan bu kaynaklardan nakiller yapması Arapça'ya ve fıkha vukûfiyetini göstermektedir. Zaten *Sohbetler ve Hatıralar* adlı eserinin bir yerinde kendisini fıkıhçı olarak tanımlamaktadır.²³

23 Habiboğlu, age., 120.

HACI HÂFIZ HASAN TÜRKMEN (1895-1996) ve DİNÎ HAYATA ETKİLERİ

*Hasan CİRİT**

Tebliğde, Hacı Hâfız Hasan Türkmen, hayatı, ilmî kişiliği ve dîni hayata etkileri olmak üzere üç ana başlık altında ele alınacaktır.

A. Hayatı

1. İsmi, Doğumu ve Ailesi

Merhum Hacı Hâfız Hasan Türkmen, Osmanlı'nın son dönemlerinde, 1895 yılında Trabzon ili, Şalpazarı ilçesi Geyikli köyünde dünyaya geldi. Aslen “Dervişoğulları” olmalarına rağmen köyde “Tubbağulları” olarak bilinen sülâleye mensuptur. Babası Molla İbrahim Efendi, annesi ise Gülüşan hanımdır. Âilenin ikisi erkek, üçü de kız olmak üzere beş çocukları vardır. Yöre halkının diliyle Hasan Hâfız, erkeklerin büyüğü, çocukların da ikincisidir.

Hasan Hâfız'ın doğup büyüdüğü, yetiştiği ve büyük ölçüde hayatını sürdürdüğü Geyikli (eski adıyla Alagâvur), Karadeniz kıyı şeridi boyunca uzanan ve denize yakın dağların en yükseği olan Sis Dağı eteklerinde kurulmuş ve “Ağasar” adıyla anılan bölgenin en büyük köyüdür. Geyikli'nin denizden yüksekliği 900-1000 m., sahilden uzaklığı ise 26 km'dir.

Ağasar (Şalpazarı ilçesine bağlı bütün köylerin genel adı) yöresi ve Geyikli Halkı, Oğuzlar'ın Çepni Boyu'ndandır. Çepnilerin, Doğu Karadeniz ve Ağasar bölgesine Trabzon'un fethinden (1461) çok önceleri gelip yerleştikleri tarihî kaynaklardan anlaşılmaktadır.

İslâmiyet'in Geyikli ve çevresinde gelişip kökleşmesinde Hasan Hâfız'ın da mensûbu olduğu Tubbağulları sülâlesine ait bireylerin çok önemli bir yeri vardır. Hasan Hâfız ve mensûbu bulunduğu âile fertlerinin bu sahada verdiği hizmetler gönüllerde büyük iz bırakmıştır. Nitekim Osmanlı'nın son döneminde gittiği seferberlikten 12 yıl sonra köyüne dönebilen, aynı zamanda Geyikli'nin ilk subay kimliğini taşıyan Hâfız Temel Dural'ın oğlu Hacı Ziya Dural şunları söylemektedir: “Tubbağulları'nın bu köyün iliğinde emeği var. Eskiden doktor diye bir şey yoktu. Birisi ağır hasta olduğu zaman onlara ‘Gel! Yasin oku’ derlerdi. Ancak onlar okurdu. Babaları Molla İbrahim kaç sene Kıran'daki Merkez Camii'nde beş para almadan imamlık yaptı. Oğlu bu köyü hâfız etti. Bu köye besmeleyi onlar çekti. Kur'ân'ı onlar öğretti. Onlar olmasaydı Alagâvurlu'nun cenâzesi ortada kalırdı”. Bu yüzden olsa gerekir

* Doç. Dr., M.Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ki merhûm Hâfız Temel Dural oğullarına, “Tubbaoğulları’nın önüne söz söylenmeyecek!..” şeklinde vasiyette bulunmuştur.

2. İlk Tahsili ve Gençliği

Hasan Hâfızın, ilk eğitimini -muhtemelen- yakın zamanlara kadar kalıntıları bulunan, Lügütlü mahallesinde, halk arasında “Medrese” diye ifade edilen eğitim kurumunda aldığı anlaşılmaktadır. Yakınlarının ifadesine göre, 1900’lü yılların başlarında kardeşi Hüseyin Hâfız ile bu medreseye devam ederek okuma-yazma ve az-çok Arapça öğrenmiştir.

Babaları Molla İbrahim, söz konusu medresede hocalık yaptığı sıralarda, Yemen illerinde savaşa iştirak etmek zorunda kalmıştır. Bu arada Hasan Hâfız, köyün eşrâfından Kedioğlu Mehmet Ağa tarafından evinin yanına -âlim, fâzıl, devlet erkânı vb. zâtları misafir etmek için- yaptırdığı bir evde Tonyalı Dumanoglu Hoca’nın ders halkasına katılarak yedi yaşlarında hıfzını tamamlamış, Kur’an-ı Kerîm hâfızı olmuştur.

Fizîken zayıf bir yapıya sahip olan Hasan Hâfız, -zamanın seferberlik şartları gereği- bir yıl gecikmeli olarak 17-18 yaşlarında askere alınmıştır. Fakirliğin, yokluğun ve her türlü sıkıntının yoğun bir biçimde yaşandığı Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Hasan Hâfız, vatan topraklarının müdafaası için Doğu cephesinde, bazen top başında dürbüncü, bazen depo görevlisi ve son olarak da alayda yazıcı olarak görev yapmıştır. Bu sırada Erzurum, Sivas ve Elazığ bölgelerini yürüyerek dolaşan Hasan Hâfız, Rus askerlerine karşı verilen o ünlü Erzurum direnişlerine katılmıştır. Ancak bağlı bulunduğu birliğin çok sayıda şehit vermesi nedeniyle birlik dağılmıştır. Terhis emri üzerine Hasan Hâfız, Palandöken dağına aşır Bayburt’a, oradan Gümüşhane’ye ve Torul-Zigana üzerinden Trabzon’a ve nihayet günler süren yorucu bir yolculuk sonunda -Allâh’ın lütûf ve inâyetiyle- Ağasar’a ve köyü Geyikli’ye ulaşabilmiştir. Kısaca o, din, vatan ve mukaddesât uğruna bilfiil savaşlara katılan, kelimenin tam anlamıyla, bir “gazi”dir.

Ömrünü büyük ölçüde Geyikli köyünde geçiren Hâfız Hasan Türkmen, 100 yılı aşan bereketli ve Kur’ân aşkıyla dopdolu bir ömrün sonunda 12.10.1996 tarihinde vefat etmiştir.

3. Ahlâk ve Faziletleri

Yakından tanıyanların verdiği bilgiye göre, Hasan Hâfız uzun boylu, yakışıklı, zayıfça bir fiziğe sahip ve temiz giyinen bir zat idi. Hızlı düşünen, çok çabuk ve doğru karar verebilme yetisine sahip biri idi. Kuvvetli bir zekâyâ sahipti. Duyduklarını kolay kolay unutmaz, bildiklerini muhâtabını sıkmadan ve uygun bir dille aktarırdı. Hoş sohbet ve mütevâzı bir şahsiyetti. Çocuklarla ve gençlerle çok iyi iletişim kurar ve anlaşırdı. Çocukları değişik vesilelerle sevindirirdi. Her kesimden saygı duyulan bir şahsiyete sahipti.

Görüldüğü yerde hemen herkes önünü ilikler ve sözü üzerine kimse asla söz söylemezdi. Çeşitli toplumsal meseleleri olan kimseler, hep ona danışırlardı. Sadece Geyikli’de değil, çevre köylerden de gelip kendisiyle istişâre edenler olurdu.

Ayrıca çok güzel kitap ciltlemesi yapar, renkli ip bobinleri satın alıp rengârenk iplerle Kur’an-ı Kerîm ciltlerdi. Sosyal güvencesi ve çocuğu olmayan hocanın hizmetlerini ve evinin geçimini, -kardeşi Hüseyin Hâfız tarafından hizmetine verilen oğlu- Şaban Türkmen üstlenmişti. Hâlen hayatta olan Hasan Hâfızın yeğeni Şaban Türkmen (d. 1932), vefâtına kadar hocanın hizmetlerini en iyi şekilde yerine getirmiştir.

B. İlmî Kişiliği Ve Faaliyetleri

Doğu cephesinde katıldığı savaş sonrası köyüne dönen Hasan Hâfız için yeni bir dönem başlamıştır. O, evinin kapısını Kur'ân öğrenmek isteyenlere, âilesiyle birlikte sonuna kadar açmıştır artık. Ne var ki, Cumhuriyet Türkiye'si siyâsî, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan zor günlerden geçmektedir. Ülkede din eğitimi yasaklanmış, Kur'ân-ı Kerîm okumak ve okutmak bir suç unsuru haline gelmişti. Nitekim o sıkıntılı günleri yaşayan ilk dönem talebelerinden merhûm Hâfız Mustafa Lütfü Bayraktar'dan nakledildiğine göre; 1944-1945 yılları, birgün 15-20 kişi evde Kur'ân-ı Kerîm okurlarken iki jandarma eve âniden baskın yapar. Hocaya, "Papaz!" diye hitap ederek ne yaptığını sorarlar. O da, "Çocuklara namaz duâsı ve dinlerinin kitabını öğretiyorum." diye cevap verir. Bunun üzerine hiddetlenen jandarmalar, Kur'ân-ı Kerîm'leri toplatıp üst üste yığarlar ve jandarmalardan bir tanesi çakmağı ile yakmaya çalışır. Ancak öteki buna mâni olur. Sonra hocayı götürüp hapse atmakla tehdit ederler.

İlk dönem talebelerinden Hâfız Osman Kasap'ın ifade ettiğine göre ise; yine benzer bir baskından, talebe velilerinden para toplanarak jandarmaya verilmek suretiyle hocanın alıp götürülmesine engel olurlar.

Jandarma baskınına şahit olanlardan Tahsin Gülay Hâfız da; bir defasında ağaca çıkarak jandarmanın şerrinden korunduğunu söylemekte ve ayrıca bu gibi baskınlara karşı hocanın, tedbir olarak; çevik talebelerinden bir kısmını gözcülük yapmak üzere görevlendirip herhangi bir baskın karşısında köyün muhtarına ya da eşraftan birilerine haber uçurmak yöntemiyle bu sıkıntıyı bertaraf etmeye çalıştığını nakletmektedir.

İşte bu ve benzeri çeşitli zorluk, sıkıntı ve baskıya rağmen, Hasan Hâfız, -maddî hiçbir karşılık beklemeden- kendini evinde talebe yetiştirmeye adanmış, emin adımlarla yoluna devam etmiş ve Allâh'ın izniyle bu uğurda muvaffak olmuştur.

Hasan Hâfız, sadece kendi köyünden en az 80 kişinin Kur'ân hâfızı olmasına vesile olmuş; -komşu köy ve çevre illerden gelip hâfızlık yapanlarla- bu sayı yüzlerle ifade edilir bir mertebeye ulaşmıştır. Bu arada hıfzını tamamlayamayan ya da Kur'ân'ı sadece yüzünden okuyanların sayısı da oldukça fazladır.

Evinde bir taraftan gündelik işlerini yaparken, diğer taraftan birkaç hâfızı aynı anda dinleyen Hasan Hâfız, oldukça dikkatli ve disiplinli bir eğitimci olarak talebelerini ders dışında da takip eder veya ettirirdi. O günlere şahit olanların ifade ettiğine göre, Hoca'nın evi, bahçesi ve müştemilâtı bir arı kovanı gibi Kur'ân sesleriyle yankılanıyor ve âdeta bir dârülhuffâz görünümü arz ediyordu.

En yoğun faaliyetlerini 1940-1950 yılları arasında gerçekleştiren Hasan Hâfız'ın, normal şartlarda bir talebeye 20 aylık bir süre içerisinde hıfzını tamamlattığı anlaşılmaktadır. Onun ilmî kişiliği hakkında, kendisinden hâfızlık eğitimi alan Yayla Bayraktar, "O bir ahlâk âbidesiydi. Hıfzı çok muhkemdi. Demir gibi bir hâfızdı. Dirâyet sahibiydi." derken; Geyikli İlkokulu'nda uzun yıllar öğretmenlik ve sonra da müdürlük yapan emekli öğretmen merhum Mehmet Özdemir ise, "Hocanın Geyikli köyünün dini direği olduğunu, köyde adeta tek başına İlähiyat Fakültesi görevi üstlendiğini" belirtmiştir.

C. Dinî Hayata Etkileri

Muhterem babam Hacı Hâfız Bayram Ali Cirit'in de (doğ. 1930) aralarında bulunduğu, Hasan Hâfız'ın talebeleri -bir ekol olarak- köylerinde, kentlerinde, ülkemizin değişik şehirlerinde

ve hatta işçi olarak gittikleri Avrupa ülkelerinde din eğitimi ve hizmetleri alanında -özellikle de Kur'ân eğitimi konusunda- çok önemli vazifeler üstlenmişlerdir.

Ayrıca bu neslin, -dini eğitim kurumlarının açılmasıyla- çocuklarını özellikle İmam-Hatip Okulları ve İlâhiyat Fakülteleri'ne yönlendirmek suretiyle, örgün ve yaygın din eğitiminde etkinliklerini bugün dahi yoğun bir biçimde sürdürdükleri görülmektedir. Bu bağlamda Hasan Hâfız'ın talebelerinden bir kısmını yakından tanımak meselenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1. Hocanın Bazı Talebeleri ve Faaliyetleri

a. Naci Hâfız diye tanınan Mehmet Naci Atalar (1928-1987): Hasan Hâfız'ın ilk dönem talebelerinden olan Naci Hâfız, 1959 yılında Trabzon'da bir yıl kadar müezzinlik yapmıştır. Bu arada farklı hocalardan dersler alarak kendini yetiştirmeye çalışmıştır. 1961'den itibaren 22 sene İstanbul-Beyazıt'da bulunan Dibekli Emin Bey Camii'nde İmam-Hatip olarak görev yapmıştır. İki oğlu İmam-Hatip Okul'u mezunu olup, halen üst düzey devlet hizmetleri yürüttükleri bilinmektedir.

b. Muhammed Bayraktar (1932-2006): 1959 yılında Giresun Çanakçı'da Kur'ân Kursu hocası olarak göreve başlayan Hâfız Muhammed Bayraktar, bir müddet Giresun merkezde ve 1967 yılından itibaren de Samsun Merkez Kur'ân Kursu'nda aynı göreve devam etmiştir. Bu görevleri esnasında onlarca hâfız yetiştirmiştir. Yakınlarının verdiği bilgiye göre, bunlardan birçoğunun hâlen din hizmetlerinde önemli bir boşluğu doldurdıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca sekiz çocuk babası olan Muhammed Hâfız'ın bir kızı Kur'ân hâfızı olmak üzere çocukların tümü İmam-Hatip mezunudur. Bunlardan dördü İlâhiyat Fakültesi mezunu olup, Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyânet İşleri Başkanlığı taşra teşkilâtında çeşitli görevler icrâ etmektedirler.

c. Mustafa Lütfü Bayraktar (1928-2012): Hasan Hâfız'ın önde gelen talebelerinden olan Hâfız M. Lütfü Bayraktar'dan, ilginç ve bir o kadar da düşündürücü hâtıralar nakledilmektedir. O, 1940'lı yıllarda hocası Hasan Hâfız'la birlikte sıkça jandarma baskınına maruz kalan ve hocasının hakaretlere uğradığına bizzat şahit olanlardandır. Yine o zamanlar idâre lambasına konulacak gaz yağı bulunamadığından ya da yetersizliğinden dolayı, ortada yanan ateşe annesi tarafından sürekli çalı-çırpı atılarak çoğu zaman ateş ışığında dersini yapan, Kur'ân ezberleyen birisi.

Bir ara İzmir'de bir fabrikada çalışır. Bu sırada fırsat buldukça hocalık yapar ve mukâbele okumaya çalışır. 1968 yılında turist olarak Almanya'ya gider ve iki buçuk yıl sonra resmen işçi statüsüne geçer. 16 yıl işçi olarak Almanya'da çalışır. Çocuklarının ısrarlarına rağmen oranın inanç ve ahlâk değerlerinin bizim kültürümüze uygun düşmediği fikrinden hareketle aile bireylerini oralara götürmekten kaçınır. Almanya'da çalışırken her fırsatta, özellikle cuma günü ve Ramazan aylarında din hizmetlerinde bulunur. İki oğlu İlâhiyat Fakültesi mezunu olup, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ve Kur'ân-ı Kerîm öğretmeni olarak hizmetlerini sürdürmektedir.

d. Temelü Emrullah Algün (doğ. 1933): Hocanın yetiştirdiği hâfızlardan olup, uzun süre Fransa'da işçi olarak çalıştı. Bir oğlu İlâhiyat Fakültesi mezunu olup, yıllardır lise ve orta dereceli okullarda öğretmen ve idâreci olarak hizmet vermektedir.

e. Osman Kasap (doğ. 1934): Hocanın ilk dönem hâfızlarından. Birçok hâfız yetiştirmiştir. Aynı zamanda üç oğlu da hâfızdır. Bunlardan biri İlâhiyat mezunu, bir diğeri İlâhiyat Meslek Yüksek Okulu ve üçüncüsü de İmam-Hatip mezunu olarak Diyânet İşleri Başkanlığı'nda hâlen din görevlisi olarak hizmetlerini sürdürmektedir.

f. Mehmet Türkmən (1940-2005): Hüseyin Hâfız'ın oğlu olup, 6 yaşlarında amcası Hasan Hâfız'da hıfzını tamamlamıştır. Geyikli'den, muhtemelen o bölgeden, ilk defa köyden şehire inerek Trabzon İmam-Hatip Okulu'na devam edip mezun olanlardandır. İmam-Hatip Okulu'nu bitirdikten sonra fark derslerini vererek, Milli Eğitim Bakanlığı'nda ilkokul öğretmeni ve idâreci olarak görev yapmıştır.

Çocukların ve gençlerin millî ve manevî değerler çerçevesinde yetiştirilmesinde büyük emek sarf eden merhum Mehmet Türkmən, kendi çocuklarını da aynı değerler istikametinde yönlendirmiştir. Geyikli İlkokulu'nda uzun yıllar müdür olarak görev yapmış ve oradan emekli olmuştur.

g. Yayla Bayraktar (doğ. 1941): Hâfızlığını tamamladıktan sonra, Geyikli'den Mehmet Türkmən ile Trabzon İmam-Hatip Okulu'na devam eden ve mezun olan (1960) iki kişiden biridir. Aynı zamanda yörenin ve Hasan Hâfız'ın talebeleri arasında ilk İlahiyat Fakültesi mezunudur. O günkü adıyla İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü bitiren (1964) ve ikinci dönem mezunlarından olan Hâfız Yayla Bayraktar, bir müddet lise ve dengi okullarda öğretmen olarak hizmet vermiş, daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı merkez ve yurtdışı teşkilatında çeşitli görevlerde bulunmuştur. Başta kendi köyü olmak üzere, komşu köylerden birçok kimse onun İmam-Hatip Okulu'na gitmesinden etkilenip, bu yola koyulmuşlardır. Emeklilik sonrası kendisini daha çok sosyal ve kültürel faaliyetlere vakfetmiştir.

h. Tahsin Gülay (doğ. 1942): Hasan Hâfız'ın yetiştirdiği üçüncü dönem hâfızlardandır. 1970'den itibaren Kırşehir ve Samsun'da müezzin ve imam-hatip olarak görev yapmıştır. Samsun'da dönem dönem hatimle terâvih namazı kıldırılmış ve 2003 yılında emekli olmuştur. Bir kızı İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

ı. Bayram Ali Cirit (doğ. 1930): Geyikli'ye komşu, Güdün köyü sakinlerinden olan Hâfız Bayram Ali Cirit, her gün bir-bir buçuk saat, yaz-kış yürümek suretiyle zor şartlar altında Hasan Hâfız'a devam ederek hıfzını tamamlamıştır. Köyünde önceleri vekil imam-hatip olarak başladığı görevini daha sonra asâleten sürdürerek dinî, sosyal ve kültürel sahada önemli hizmetlere öncülük etmiştir. Kendi çocukları yanında çevresindeki insanlara da rehberlik ederek çocuklarını okutmalarına vesile olmuştur. Dört çocuğu İmam-Hatip Lisesi mezunudur. Bunlardan ikisi İlahiyat Fakültesi mezunu olup, hâlen üniversiteler ile Diyânet İşleri Başkanlığı taşra teşkilâtında, din eğitimi ve din hizmetleri sahasında görevlerini sürdürmektedir.

Yukarıda isimlerini zikrederek hizmetlerine işaret ettiğimiz şahıslardan başka, Hasan Hâfız'dan eğitim alıp hâfızlık yapan daha pek çok kimse bulunmaktadır. Büyük çoğunluğu rahmetli olan Şevket Gülay, Kadirû Osman Bayraktar, Derehallû (Delihalil oğlu) Mehmet Bayraktar, Tollağû Mehmet Karagöz ve Muharrem Dural hâfız bunlardan bazılarıdır.

Hocanın talebeleri her zaman olduğu gibi, onu son yıllarında da yalnız bırakmamışlar; doğumunun yüzüncü yılında bir araya gelerek Kur'ân-ı Kerîm ziyafeti vermişlerdir.

Hasan Hâfız'ın yetiştirdiği talebeler, kendi akranları arasında hep pozitif ayrımcılık görmüş, onun talebesi olmanın "farkındalığını" yaşamış ve yaşatmışlardır. Bu arada çevrelerine rol model olmuşlar; talebeleri, çocukları ve hatta torunları aynı yolun yolcusu olmaya büyük bir şerefle devam etmişlerdir.

2. Sosyal ve Kültürel Faaliyetleri

Hasan Hâfız, din eğitimi ve öğretimi yanında sosyal faaliyetlerden de geri durmamıştır. Şu anda Geyikli köyünde (mahallesinde) 12 cami ve kadrolu imam-hatip bulunmaktadır. Bu dinî/manevî gelişmede Hasan Hâfız'ın gayret ve yönlendirmelerinin önemli bir payı olduğu muhakkaktır. Ayrıca Sisdağı yaylasındaki Pazar Yeri Câmîi'nde namaz kıldırma yetkisi/beratı küçük yaşlardan itibaren Hasan Hâfıza tevdi edilmiştir. O da, vefatına kadar burada cuma namazlarını kıldırma gayret etmiş, ya da birisini vekil tâyin etmiştir. Diğer taraftan, Hasan Hâfız'ın kardeşi Hüseyin Hâfız da, uzun süre Geyikli Merkez Câmîi'nde fahrî olarak görev yapmış, daha sonraları ise aynı câmiin ilk kadrolu imamı olmuştur.

Sonuç olarak; Hasan Hâfız sadece kendi köyünde değil, aynı zamanda Şalpazarı ve çevre ilçelerde tanınan, güvenilen, sevilip sayılan bir zât idi. Yörenin dinî otoritesiydi. Her türlü dinî hatta dünyevî meselelerde kendisine danışılırdı. Onun verdiği hüküm tartışılmaz, hemen herkes tarafından kabul görürdü.

Hasan Hâfız'ın en büyük özelliği, Kur'ân âşığı olması ve Kur'ân eğitim ve öğretimi için her türlü fedakârlığa katlanmasıdır. Nitekim onun çalışmaları ve eserleri bunun en açık göstergesidir.

Hocanın talebe okuttuğu dönemler, ülkenin ve yörenin dinî açıdan sıkıntılı olduğu zor zamanlardı. Böyle bir ortamda yüzlerce hâfız yetiştirmek, din eğitimi ve öğretimine katkıda bulunmak herkese nasip olmayan bir bahtıyarlıktır. Bugün sahip olduğumuz müsbet imkân ve şartlar ortamında değil de, din eğitimi ve öğretiminin yasaklandığı dönemler düşünüldüğünde Hasan Hâfız'ın Kur'ân eğitim ve öğretimi ile hâfızlık müessesesine katkıları çok daha iyi anlaşılacaktır.

Bu vesileyle, merhum hocamız Hacı Hâfız Hasan Türkmen'i bir kez daha rahmet, minnet ve şükranla anıyorum...

Kaynakça

Basılı Kaynaklar:

Bayraktar, Hakkı, "Geyikli Beldesi", *Ağasar Kültür Araştırma Dergisi*, Haziran 2009, s. 28-30

Bayraktar, Kamil, "Hafızlar Ordusu Kumandanı Er Kişi", *Ağasar Kültür Araştırma Dergisi*, Ekim 2011, s. 26-29

Emecen, Feridun M., *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi, Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*, Trabzon: Serander Yayınları, 2010

Sözlü Kaynaklar:

Ayrıca aile çevresinden Hasan Hâfızın yeğenleri Şaban Türkmen ve merhum Mehmet Türkmen'in oğlu Sinan Türkmen ile hocanın hayatta olan talebeleriyle yüz yüze görüşerek edindiğimiz bilgiler, bu tebliğin başlıca kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu vesileyle, bize zaman ayırıp gönüllerini açan; gördüklerini ve bildiklerini bizimle paylaşan pek değerli, saygıdeğer büyüklerim; başta muhterem babam Bayram Ali Cirit olmak üzere, Şaban Türkmen, Osman Kasap, Yayla Bayraktar ve Tahsin Gülay beyefendilere çok teşekkür eder, kendilerine sağlık ve afiyetler dilerim.

Yine tebliğin değişik aşamalarında fikir alış verişinde bulunduğum ve yardımlarını gördüğüm kıymetli dostlarım Hakkı Bayraktar, Mustafa Algün, Mehmet Atalar ve Ramazan Bayraktar ile araştırmacı yazar Kamil Bayraktar beylere de en içten muhabbet ve şükranlarımı arz ederim.

TRABZON'UN BÜYÜKLİMAN HAVZASINDA DİNİ HAYATIN GELİŞMESİNDE VE ŞEKİLLENMESİNDE ETKİLİ OLAN ŞAHSİYETLER

*Mustafa Zeki TERZİ**

Trabzon'un Beşikdüzü, Şalpazarı, Vakfıkebir, Tonya ve Çarşıbaşı ilçelerini içine alan Büyüklıman havzası adını verdiğimiz bölgesinde dini hayatın gelişmesinde ve şekillenmesinde etkili olan hoca efendileri konu alan bu bildirimizde, bu havzada/bölgede doğup büyüyen, bu havzada veya ülkemizin diğer bölgelerinde dersiâm, kadı, müderris, müftü, vaiz, Kur'ân öğreticisi ve imam kimliğinde veya sivil/fahri olarak din anlatımı görevi yapan hoca efendilerden seçtiğimiz beş kişinin ferdi, içtimai, ilmi, eğitim-öğretim-öğrenim, dini irşat ve tebliğ/dini bilgi anlatımına ilişkin hayat ve faaliyetlerinden bahsedeceğiz. Tebliğimizde, bu hoca efendilerden bahsederken, dolaylı olarak onlarla bir şekilde ilgisini kurduğumuz başka hocalarımızdan da söz edilecektir. Diğerleri yanında, bir sempozyum bildirisi hududunu çok fazla zorlamadan, beş önemli şahsiyet/zât ile sınırlı tuttuğumuz bu muhterem hoca efendiler şunlardır:

1. Abdulvahap EREN
2. Mehmet EREN
3. Ziya Esen HABİBOĞLU
4. Ahmet TERZİ
5. Ali Rıza ÖZTÜRK

Genel olarak baktığımızda, insanımızın ve toplumumuzun dini alana ilişkin bilgilenmesinde, eskiden olduğu gibi şimdi de, konuşan/vaaz ve nasihat eden/hutbe okuyan/sohbet eden, soru soranlara/fetva isteyenlere cevap veren, anlatan, açıklamalar yapan kişi veya kişiler dinlemenin önemli ölçüde yer tuttuğunu; buna karşılık okumak suretiyle öğrenme yolunu izlemenin pek yaygın ve yoğun bir öğrenme/bilgi elde etme yolu olarak benimsenmediğini görmekteyiz. Öte yandan, son yirmi beş- otuz yıldır dini alandaki bilgi boşluğunu, okumak suretiyle öğrenerek doldurma yolunu seçen insan sayısının oldukça arttığı görülmektedir. Bununla birlikte bir öğreticiye, bir anlatıcıya, bir bilgilendiriciye, bir sohbet veren, izahlar yapan/açıklamalarda bulunan insana her zaman ihtiyaç duyulmuştur. Bizim de bu bildirimizde hayatlarını, etkinliklerini, eğitim ve irşat faaliyetlerini konu edindiğimiz şahısların/shahsiyetlerin bu alana ilişkin hizmet ve faaliyetlerini daha çok sözlü beyanlarla ifade ettiklerini bilmekteyiz. Bunun yanında basılmış eseri olanlarına da rastlamaktayız.

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

I. Abdulvahap Eren (Hacı Müftü Baba)

Abdulvahap Eren 1 Temmuz 1891 tarihinde Trabzon'un Beşikdüzü İlçesinin Akkese (eski adıyla Akhisar) Mahallesi'nde doğdu. Babası Melikoğullarına mensup Hacı İbrahim Efendi, annesi Ayşe Melek Hanım'dır.

Abdulvahap İbtidaiye/İlkokul ve Rüşdiye/Ortaokul öğrenimini doğduğu yer olan Şarlı Karyesi'nde tamamladıktan sonra, önce Çorum, daha sonra da İstanbul medreselerinde talib-i ilim/talebe-i ulum sıfatıyla Arapça ve dini/islami ilimler alanında tahsil ve tettebbuda bulunmuş; akabinde de bu medreselerden icâzet alarak 09 Mayıs 1329 (22 Mayıs 1913) tarihinde memleketine dönmüştür. Abdulvahap'ın ilim ve tahsil hayatının tefekkür/düşünce ve tefekkür/ anlayış dünyasında, ilmi zihniyetinin oluşumunda husule getirdiği müspet tezahürlerin, kendi ifadelerine şu cümlelerle yansıdığını görmekteyiz.

Dinî ve felsefî eserleri ve içtimâî ve hukukî ve ahlâkî eserleri tettebbuâtta buldum. Gerek tahsilimin ve gerek tettebbuâtımın, ruhumda siyasi ve içtimâî akideleri daima hikmetle ve felsefe cereyanlarıyla mezc etmek meşrebini hâsıl eylediğinden, bu kanaâtime çok uygun gelen esláftan bilhassa Huccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazzâlî ve Muhyiddîn-i Arabî gibi ekâbirin eserlerinden tettebbu' eylediğim ilmî akidelerim içtimâî hayatımda bana kat kat rehber olmuştur."

Günümüz Türkçesine çevirdiğimizde bu belgede şunların yer aldığını görürüz:

Dinî ve felsefî eserleri, içtimâî, hukukî ve ahlâkî eserleri okudum ve inceledim. Gerek, gördüğüm öğrenimim ve gerekse yaptığım okuma ve incelemelerim, sonunda ruhumda beliren dini, siyasi ve sosyal konulardaki anlayış ve düşünceleri, daima hikmetle ve felsefe cereyanlarıyla yan yana/bir araya getirip uyumlu kılma (mezcetme) yolunu açtı. Bu kanaatime çok uygun düşen, gelip geçmiş bilgin ve düşünürlerden özellikle Huccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazzâlî ve Muhyiddîn-i Arabî gibi büyük bilgin ve düşünürlerin eserlerini okuyarak kazandığım ve elde ettiğim ilmi ve fikri düşüncelerim sosyal ve toplumsal hayatımda bana önemli ölçüde yol gösterici olmuştur.

Abdulvahap Efendi, memleketi Şarlı'ya (yeni adıyla Beşikdüzü'ne) döndükten sonra, orada açılmış olan medreselerden Feyz-İ Hüda Medresesi Müderrisi Hacı Ali Efendi'nin tedaris ettiği/verdiği hikmet ve ilâhiyat derslerine devam ederek, bu programdan da icâzet aldı.

İleriki yıllarda atanacağı Vakfikebir'deki müftülüğü esnasında kendi el yazısı ile doldurduğu özgeçmişine dair bir resmi evrakta yer alan bilgilere göre;

Abdulvahap Efendi Vakfikebir kazası'nda özel kanuna göre açılan Cem'iyet-i İlmiyye'ye, kazânın ulemâsı tarafından a'zâ intihap edildi. Müftülüğün riyâseti altında teşekkül eden tevcihât (tevcih-i cihât) komisyonunda a'zâ olarak bulundu. Medâris-i İlmiye Kânûnu' na göre Şarlı'da açılan Medrese-i İlmiye'ye Müderris tayin edildi. Resmen tanzif olduğu bu memuriyetlerini, kanunun ilga olduğu tarihlere kadar hususi surette ifa etti.

Günümüz Türkçesine çevirdiğimizde bu belgede şunların yer aldığını görürüz:

Abdulvahap Efendi, Vakfikebir İlçesi'nde özel yasa ile açılan Cem'iyet-i İlmiyye'ye, kazânın din bilginleri tarafından üye olarak seçildi. Müftülüğün başkanlığında oluşan atama ve görev verme komisyonunda üye olarak görev yaptı. Medâris-i İlmiye Kânûnu/İlmi Medreseler Yasası' na göre Şarlı'da açılan Medrese-i İlmiye'ye Müderris olarak atandı. Resmen görevlendirildiği bu memuriyetlerini ve görevlerini, ilgili kanunların yürürlükten kaldırıldıkları tarihlere kadar çok başarılı bir şekilde ve titizlikle sürdürdü.

Abdulvahap Efendi Birinci Dünya Savaşı'nda askeri hastane ve taburda imamlık (tabur imamlığı) yaptı. Kurtuluş Savaşı'nda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından kendisine verilen irşat

ve aydınlatma/bilgilendirme ve yönlendirme görevi çerçevesinde halkı vatani hizmetlere teşvik için kazânın/ilçenin köylerini dolaştı; etkili konuşmalar yaptı; tesirli hizmetlerde/faaliyetlerde bulundu. 1928 yılındaki harf inkılâbından/devriminden sonra açılan halk mekteplerine devam edip yeni harflerle de okuma-yazmayı öğrenerek bu mekteplerden şehâdetnâme/diploma alma hakkını elde etti. 01 Temmuz 1929 tarihli bir tutanakta bu öğrenimiyle ilgili olarak şu kayıtlar yer almaktadır:

Millet Mektebi

Şehâdetnâme

“(1)307 doğumlu Melikoğlu Abdulvahap 01/03/(1)929 dan 31/04/(1)929’a kadar derslere devam etmiş ve yapılan imtihan neticesinde yeni harflerle Türkçe okuma ve yazmayı iyice öğrendiği anlaşılmış olduğundan kendisine bu şehadetnâme verilmiştir.

Şarlı B.Ders M.M 01.07.1929

İdare Hey’eti Reisi Nâmına

Abdulhasîb (Ataman)

Kâtib-i Umumi Hamdi

(imza)

(imza)

Camilerde vaaz vermesi için Abdulvahhâb Efendi’ye verilen 1932 tarihli bir izin pusulasında da şu kayıtlara rastlarız:

Kazâmız ulemâsından bâlâda ismi muharrer Abdulvahap Efendi’nin, münâsib günlerde Şarlı Merkez Câmî-i Şerifi’nde ehâlî-yi müslimîne va’az ve nasîhat etmek ve hükûmetin siyâsetine dâir söz katmamak üzere izin ve ruhsatı hâvî iş bu vesîka yedine verildi.

06.12.1932 Vakfikebir Müftüsü Ali

(resmi mühür ve imza)

Bugünkü Türkçe ile ifade etmemiz gerekirse bu yazıda şunların yer aldığını görürüz:

Şarlı Merkez Câmî-i Şerifi’nde münâsib günlerde, hükûmetin yürürlükte olan siyasetine dair söz katmamak/söylememek üzere Müslüman halka vaaz ve nasihat etme izin ve ruhsatını içeren iş bu belge, ilçemiz din alimlerinden/hocalarından yukarıda adı yazılı Abdulvahap Efendi’nin eline verildi.

Dönemin Vakfikebir Müftüsü Hüseyinoğlu Hâfız Ali Hilmi Sağlam’ın 30 Aralık 1933 tarihinde vefat etmesi üzerine Abdulvahap Eren’in Vakfikebir’e müftü olması konusu gündeme geldi. Bu konuda kendisi 06 Ocak 1934 tarihinde Vakfikebir Kaymakamlığı’na bir dilekçe ile başvurarak bu göreve atanma talebini gerekçeleri ile ifade ettikten sonra dilekçesini şu cümle ile sona erdirmiştir.

... Münhâl bulunan kazâ müftülüğüne ta’yînim için lâzım gelen muâmelenin îfâsını arz ve istîdâ eylerim efendim.

(... Boşalmış bulunan ilçe müftülüğüne atanmam için gereken işlemin yürütülmesini arz ve talep ederim efendim.)

Şarlı/Beşikdüzü Nahiye Müdürü bu atamaya ilişkin görüşünü dilekçenin arka yüzünde şu cümlelerle ifade etmiştir:

Yapılan tahkikâta nazaran mûmaileyh Abdulvahap Efendi, İstanbul ve Çorum medreselerinde Ulûm-i 'Âliye, Hikmet-i Â'liye ve Felsefeyi tahsilden sonra memleketine avdetle 'medâris-i ilmiye kanununa' tevfikân Şarlı'da açılan Medrese-i İlmiye'ye ta'yîn olunmuş ve hüsn-i suretle vazife yaptığı ve Harb-i Umûmî'ye tesâdüf eden askerliği esnasında Tabur İmamlığı'nda ve İstiklâl Harbi zamanında Müdafaa-i Hukuk Cem'iyyeti tarafından tavzîf olunarak kazâ köylerinde istiklâl ve millî müdâfa'a için halkı tenvîre çalıştığı ve kazâda müteşekkil Cem'iyyet-i İlmiyye ve Tevcihât Komisyonu'nda a'zâlıkta bulunduğu ve şimdiye kadar hiçbir suç işlemediği ve tâlib bulunduğu müftülük vazifesine bugünkü şerâit-i ictimâiyyeye ve hayatiyyeye göre bi-hakkın ehil bulunduğu anlaşılmiş olmakla kaymakamlık makâmına arz ve takdim. 15/01/935

Nahiye Müdürü
(imza)

Bugünkü Türkçe ile ifade etmemiz gerekirse bu yazıda şunların yer aldığını görürüz:

Yapılan incelemelere bakıldığında, adı geçen Abdulvahap Efendi, İstanbul ve Çorum medreselerinde âlet ilimleri, yüksek hikmet ve felsefeyi tahsilden sonra memleketine dönüp, ilmi medreseler yasasına uygun olarak Şarlı'da açılan Medrese-i İlmiye'ye müderris olarak atandığı; buradaki öğretim görevini çok güzel bir şekilde yerine getirdiği; Harb-i Umûmî'ye/Birinci Dünya Savaşı'na yıllarına rastlayan askerliği esnasında Tabur İmamlığı'nda bulunduğu, İstiklâl Harbi zamanında Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti tarafından görevlendirilerek Vakfikebir Kazası'na bağlı köylerde istiklâl ve millî müdâfaa için halkı aydınlatmaya çalıştığı; Kazada kurulan İlim Cemiyeti'nde ve ayrıca Kaza yönetimi çerçevesinde vazife vermekle yetkilendirilmiş Tevcihat (Vazifelendirme) Komisyonu'nda üye olarak çalıştığı; şimdiye kadar hiçbir suç işlemediği; netice itibarıyla istediği müftülük görevine, bütün bu özelliklerini göz önünde bulundurarak, bu günkü sosyal/toplumsal hayat tarzları dikkate alındığında, hakkıyla layık ve yeterli olduğu anlaşılmiş olmakla durum kaymakamlık makamına arz ve takdim olunur. 15/1/935

Nahiye Müdürü
(imza)

Şarlı Nahiye Müdürü'nün bu yazısının kazaya ulaşmasından sonra, Vakfikebir Kaymakamlığı Trabzon Vilâyeti'ne yazdığı 20.01.1934 tarih ve 27/13 sayılı yazısında da benzer bir görüşü şu ifadelerle arzetmiş/bildirmiştir:

İnhilâl eden kazâ müftülüğüne ta'yînlerini istidâ eden eski müderrislerden Tonyalı Sait ve Akhisar Köyü'nden Abdulvahap efendilerin muâmeleli arzuhâllerleriyle verdikleri tercüme-i hâl varakaları bağlı olarak takdim kılındı. Sait Efendi'nin eski müderrisliğinden kayd-ı hayat maaş almakta olması bir hak verirse de, gençliği, ilmi, fazlı ve bilhâssa ahlâk ve mesbûk hizmetleri dolayısıyla hakk-ı rüchânı olan Abdulvahhâb Efendi'nin ta'yîni Kazâ halkının mücib-i memnûniyyeti olacağı arz olunur efendim.

Vakfikebir Kaymakamı
(imza)

Bugünkü Türkçe ile ifade etmemiz gerekirse bu yazıda şunların yer aldığını görürüz:

Boşalan Kazâ Müftülüğü görevine atanması için dilekçe ile başvuran eski müderrislerden Tonyalı Sait ve Akhisar (şimdiki adıyla Akkese) Köyü'nden Abdulvahap efendilerin muâmeleli /işlemlî dilekçeleriyle verdikleri özgeçmiş evrakı ekte sunuldu. Sait Efendi'nin eski müderrisliğinden dolayı ölünceye kadar maaş almakta olması ona bu atamaya ilişkin bir hak verirse de; gençliği, ilmi, fazlı ve özellikle ahlâkı ve geçmiş hizmetleri sebebiyle öncelik hakkı olan Abdulvahap Efendi'nin anılan müftülük makamına/görevine atanması kaza halkının da memnuniyetlerini doğuracağı arz olunur efendim.

Vakfikebir Kaymakamı
(imza)

Vakfikebir Kaymakamlığı'nın bu atama talebi arzı/yazısı üzerine Trabzon Valiliği'nin Diyanet İşleri Riyaseti'ne sunduğu atamaya ilişkin arzları/yazıları şu şekilde idi:

Trabzon Vilâyeti

14/3/934

Mektûbî Kalemi: Sayı:77

Hulâsa: Vakfikebir müftî intihâbâtında ekseriyeti kazanan Abdülvehap Efendi'nin tasdik-i memuriyeti hakkında.

Diyanet İşleri Riyasetine

Zat İşleri Müdürlüğü 13/1/934 tarih ve 106/100 sayılı tahriratları cevabıdır.

Vefat eden Vakfikebir Kazası Müftüsü Ali Hilmi Efendi'nin yerine köy hatip ve imamlarıyla Belediye azâsından dört zat tarafından mahalli kaymakamlığının reisliği altında yapılan müftülük intihâbında mahalli mu'cez ulemâsından Şarlılı Abdulvahap Efendi (111) Tonyalı Şişmanoğlu Salih Efendi (30) ve yine Tonyalı olup kaza vaizi olan ve halen Müftü vekili bulunan Sait Efendi de (22) gizli rey ile seçilmişlerdir.

Müftü vekili bulunan Sait Efendi'nin mazbatadaki meşrûhâtında eimme ve hutebânın bir kısmının Abdulvahap Efendi'nin ve bir kısmının da pederi Şeyh'in meslekte bir müritleri olduğu şerhi yazılı ise de Kazâ bu şerhin bir esasa müstenit olmadığını ve hatta bir tahrîrâtla bu hususta Sait Efend'inin malûmâtı da sorulduğu halde verdiği cevapta; ne zamân-ı memuriyetinde ve ne de ondan evvel Kazâ'da şeyhlik ve dervişlik olmadığını, tekkelerin ve zaviyelerin ilgâsı hakkındaki kanunun neşrinden evvel baba oğul şeyh ve tarikat müntesibi iseler de kanunun neşrinden sonra tekkecilik hakkında bir yerde bir hareketleri görülmediği ve eimme ve hutebanın Abdulvahap efendiye rey vermelerinin bunlar üzerindeki manevi tesirlerinden ileri geldiği cevabını verdiği ve halbuki Abdulvahap Efendi'nin babası Hacı İbrahim Efendi'nin yirmi beş sene evvel öldüğü ve ölümünden sonra Akhisar köyünde bu tekkesini işletecek yetişkin çocuğu olmadığını ve o zamanlar Abdulvahap Efendi'nin de çocuk bulunduğunu ve şeyhlik ve müridlikle bir alakasının olmadığını bildirmiştir.

Hulâsa Kaza Kaymakamlığı'nca Abdulvahap Efendi'nin her suretle müftülük vazifesini görebilecek liyakat ve iktidarda ve hüsn-i ahlak sahibi ve hareketlerini Cumhuriyet prensiplerine uygun tutar bir şahsiyet olduğu düşüncesine mukabil mûmâileyhin intihâbının tesîr tahtında yapıldığını ileri sürerek imzâdan istinkâf etmek isteyen Sait Efendi'nin kazâda sevilmeyen ve ahlâken de pek mazbut olmayan bir şahsiyet olduğu zikredilmektedir. İkinci derecede ihraz-ı ekseriyet eden Sâlih Efendi'nin ahlâkı ve bilgisi iyi ise de asabî mizâclı bir zât olduğu ve evvelce kazada müderrislik de yaptığı ve fakat vazifesinden ne suretle ayrıldığına dair müftülükte ve maliyede bir kayıt bulunmadığı bildirilmiş ve yapılan tahkikata göre devamsızlığından ve hırçınlığından vazifesinden çıkarılmış olduğu anlaşılmıştır. Şu vaziyete nazaran müftülük için en muvafık ekseriyeti ihraz eden Abdulvahap Efendi'dir. Mûmâileyhin müftülüğe tayinine müsaadelerinizi rica ederim.

İntihap mazbatasıyla her üçüne ait hal tercümeleri ve evrak-ı müsbiteleri ayrı ayrı zarflar içinde olarak takdim kılınmıştır efendim.

Trabzon Valisi

(imza)

Bugünkü Türkçe ile ifade etmemiz gerekirse bu yazıda şunların yer aldığını görürüz:

Diyanet İşleri Başkanlığına

Zat İşleri Müdürlüğü 13/1/934 tarih ve 106/100 sayılı yazılarının cevabıdır.

Vefat eden Vakfikebir Kazası Müftüsü Ali Hilmi (Sağlam) Efendi'nin yerine köy hatip ve imamlarıyla Belediye Meclisi üyelerinden dört kişi tarafından mahalli kaymakamlığının başkanlığı altında yapılan müftülük seçiminde, mahalli icazetli/diplomalı din bilginlerinden/hocalarından Şarlılı Abdulvahap Efendi 111 adet, Tonyalı Şişmanoğlu Salih efendi 30 adet ve yine Tonyalı olup kaza/ilçe vaizi olan ve halen Müftü Vekili bulunan Sait efendi de 22 adet gizli oy ile aday seçilmişlerdir.

Müftü Vekili bulunan Sait Efendi'nin mazbatadaki muhalefet/karşı görüş notu kısmında, imam ve hatiplerin bir kısmının Abdulvahap Efendi'nin ve bir kısmının da babası Şeyh Hacı İbrahim Efendi'nin aynı tarikata mensup müritleri olduğu şerhi yazılı ise de, Kaza bu şerhin bir asla ve esasa dayanmadığını ve hatta bir yazı ile bu hususta Sait Efendi'nin bilgisi de sorulduğu halde verdiği cevapta; *ne memuriyeti döneminde ve ne de ondan önce Kaza'da şeyhlik ve dervişlik olmadığını; tekkelerin ve zaviyelerin ilgâsı/kaldırılması hakkındaki kanunun yayın tarihinden önce baba-oğul şeyh ve tarikat müntesibi iseler de, kanunun neşrinden sonra tekkecilik/tarikatçılık hakkında bir yerde bir hareketleri görülmediği ve imam ve hatiplerin Abdulvahap Efendi'ye rey/oy vermelerinin onun bunlar üzerindeki manevi tesirlerinden ileri geldiği cevabını verdiği ve halbuki Abdulvahap*

Efendi'nin babası Hacı İbrahim Efendi'nin yirmi beş sene önce öldüğünü ve ölümünden sonra Akhisar köyünde onun bu tekkesini işletecek/faal durumda bulunduracak yetişkin bir çocuğunun olmadığını ve o zamanlar Abdolvahap Efendi'nin ise çocuk yaşta olduğunu ve şeyhlik ve müridlikle de bir alakasının bulunmadığını bildirmiştir.

Hulâsa Kaza Kaymakamlığı'nca; Abdolvahap Efendi'nin her suretle Müftülük vazifesini görebilecek liyakat/yetkinlik ve iktidara/güce sahip, iyi ahlak sahibi ve hareketlerini Cumhuriyet prensiplerine uygun tutan/belirleyen/ortaya koyan bir şahsiyet olduğu düşüncesine mukabil, *Abdülvehap Efendi'nin seçilmesinin tesir/etki altında yapıldığını ileri sürerek imzâdan çekilmek isteyen Saîd Efendi'nin kazâda sevilme ve ahlâken de pek mazbût olmayan/hareket ve davranışlarını kontrol altında tutamayan bir kişiliğe sahip olduğu* zikredilmektedir. İkinci derecede oy çoğunluğu elde eden Sâlih Efendi'nin ahlâkı ve bilgisi iyi ise de asabî mîzâclı/sinirli bir zât olduğu ve daha önce kazâda müderrislik de yaptığı ve fakat bu görevinden ne suretle ayrıldığına dâir Müftülük'te ve Mâlîye'de bir kaydının bulunmadığı bildirilmiş ve yapılan incelemeye göre devamsızlığından ve hırçınlığından dolayı vazifesinden çıkarılmış olduğu anlaşılmıştır. Bu duruma göre, Müftülük için en uygun adayın en fazla oyu alan Abdolvahap Efendi'dir. Adı geçenin müftülük makamına atanmasına müsâadelerinizi ricâ ederim.

Seçim mazbatasıyla birlikte her üçüne ait öz geçmişleri ile evrak-ı müsbiteleri/ gerekli olan diğer yazıları ayrı ayrı zarflar içinde sunulmuştur efendim.

Trabzon Valisi

(imza)

Görüldüğü gibi durum, dönemin Trabzon Vâlîsi Mehmet Rifat Danışman'ın imzasını taşıyan uzun bir yazı ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na bildirilmiş ve müftülük için başvuran üç aday içerisinde en uygun adayın, en fazla oyu almasına ve öbür iki adaya tercih edilmesine sebep olan diğer müspet özelliklerine bağlı olarak Abdolvahap Efendi olduğu ifade edilmiştir.

Bununla birlikte, 19.03.1934 tarih ve 866/174 sayı numarası ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kayıtlarına giren, Valiliğin Abdolvahap Efendi'nin müftülük makamına atanmasına ilişkin görüşüne karşılık, kazâ temelinde gerçekleştirilen seçimde 111 oya karşı 30 oy ile ikinci sıraya düşen Şişmanoğlu Salih Efendi'nin akrabası olduğu anlaşılan Şişmanoğlu Ahmet imzası ile Vakfıkebir'den Ankara'ya çekilen ve Dahiliye Vekâleti'ne/İçişleri Bakanlığı'na intikal eden bir ihbar telgrafına istinaden, Bakanlığın 14 Mart 1934 tarih ve 2121 sayı ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderdiği bir yazıda, *Abdolvahap Eren'in tekkeler kapatıldıktan sonra şeyhlik yapmak suretiyle irticai faaliyette bulunduğu* bilgisinin de yer aldığını görmekteyiz

Bu arada Vakfıkebir Kaymakam Vekili tarafından 03 Nisan 1934 tarih ve 200/123 sayılı bir yazı ile: *"Abdolvahap Efendi'nin kazanın Oğuz Köyü Medresesi'nden ve Çorum Medresesi'nden almış olduğu icazetnâmelerin hicrette kaybolduğuna, üç medrese tarafından verilen ve Nahiye Müdürlüğü'nce de tasdik edilen şهادetnâmenin ilişik olarak takdim kılındığına"* dair bilgi notu doğrudan Diyanet İşleri Başkanlığına iletilmiştir.

Yörenin din ülemâsından, Dersiâm'dan ve mülgâ/kapatılan Şalpazarı medresesi müderrislerinden Dikmen-Zâde Hâfız Ali, yine Dersiâm'dan ve mülga/kapatılan Şarlı medresesi müderrislerinden Durmuş-Zâde Hacı Osman¹, Uzun Hüseyin-Zâde Hacı Hâfız, Ali Rıza ve yine Ulemadan Abdullahoğlu Mehmet müşterek/ortak bir mazbata/tutanak ile Abdolvahhâb Efendi'nin Vakfıkebir Müftülüğü'ne intihâb olunmasında/seçilmesinde olumlu kanaat beyan ederken, adayın daha önce öğrenim programlarından almış olduğu her iki icazetnâmenin/diplomanın Rusların istilâsı hengâmesinde Giresun'da kayıpta yanan eşyaları ile zâyi/kayıp olduğunu da belirtmişlerdir.

1 Durmuş-Zâde Hacı Osman Efendi babam (Terzioğlu Ahmet Hafız)'ın dayısı ve aynı zamanda hocası olup Câmîu'l-Ezher'den mezundur. Dersiâm'dan ve Medrese Müderrisleri'ndendir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Abdulvahap Eren'den yana olumlu görüş ve kanaat belirten Beşikdüzü Nahiye Müdürlüğü ile Vakfikebir Kaymakamlığı'nın ve Trabzon Valiliği'nin teklif ve kanaatlerini esas alarak, 26 Nisan 1934 tarih ve 71 sayılı ve dört a'zâdan/üyeden oluşan kararıyla "Abdulvahap Efendi'nin münhal 10 lira maaşlı Vakfikebir Kazâsı Müftülüğüne harcırahsız olarak tayini" kaydını içeren, 28 Nisan 1934 tarih ve 1038 /1028 sayılı şu yazısı ile kendisine bildirmiştir.

Abdulvahap Efendi'ye

10 lira maaşlı Vakfikebir Kazâsı Müftülüğü'ne harc-ı râhsız tayininiz tensib edilmiş olduğundan hemen vazîfeye mübâşeretle hüsn-i sûretle ifâ-yı muâmele eylemeniz ve işe başladığınızı bildirmeniz tavsiye olunur.

Bu yazıda günümüz Türkçesiyle şunlar ifade edilmiştir:

Abdulvahap Efendi'ye

On lira maaşlı Vakfikebir Kazâsı Müftülüğü'ne yolluksuz olarak atamanız yapıldığından/gerçekleştirildiğinden, hemen göreve başlayarak müftülük vazifesini ve bu memuriyetin görev alanına giren işleri ve işlemleri en iyi bir şekilde yürütmeniz ve işe başladığınızı Başkanlığa bildirmeniz tavsiye olunur.

Aynı şekilde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 28 Nisan 1934 tarih ve 821/ 1029 sayılı yazısı ile de Trabzon Valiliği'ne, Abdulvahap Efendi'nin müftülük tayininin gerçekleştiği ve göreve başlama tarihinin bildirilmesi istenmiştir.

Yeni göreve başlayan Abdulvahap Efendi'nin Vakfikebir Müftüsü olarak kendi imzasını taşıyan 08.05.1934 tarih ve 1 numaralı yazı ile doğrudan Diyanet İşleri Başkanlığı'na şu bilgiyi gönderdiğini görmekteyiz:

Diyanet İşleri Riyaset-i Celilesine

28/4/934 ve 1928/1029 No: Tahrirâtı A.S.

Tayinin tensip buyurulmuş (atamam yapılmış/gerçekleştirilmiş) olan Vakfikebir Kazâsı Müftülük vazifesine 8/5/934 tarihinde başladığımı arz ile takdim-i hürmet eylerim (saygılarımı sunarım) efendim. 8/5/934

Vakfikebir Müftüsü (imza)

Bu konuda Trabzon Valiliği'nin 12 Mayıs 1934 tarih ve 142 sayılı yazısı da şöyleydi:

Diyanet İşleri Riyasetine

Zat İşleri Müdürlüğü 28/4/934 tarih ve 1029/1028 sayılı tahrîrâta:

Vakfikebir Kazâsı Müftülüğü'ne tayin olunan Abdulvahap Efendi 8/5/934 tarihinde işe başladığı mahallî kaymakamlığından bildirilmiştir efendim.

Trabzon Valisi N.

(imza)

Abdulvahap Eren Hoca Efendi müftülük vazifesine bu şekilde başlayıp onu hakkıyla yürüttüğü Vakfikebir ve bağlı nahiye ve köylerini içine alan hizmet bölgesinde, din-ilim-marifetullah, irfani bilgi alanında talim/tedris eğitim-öğretim, tasavvufî terbiye ve irşat, faaliyetleri yapan ve yürüten, alim, fazıl, müfti-mürşit bir zat idi; Akkese köyünde ikamet ediyor ve sevenleri tarafından "Hacı Baba, Müftü Baba" lâkaplarıyla da anılıyordu. Hoca Efendi müftülük vazifesinin yanında, Akkese'deki Nakşi-Halveti Tekkesi'nin de Postnîşîni'i/Kürsü Şeyhi idi. Keşaplı Hüseyin Aziz Efendi'den aldığı icazetle halvetî, babası Hacı İbrahim Efendi'den aldığı icazetle de Nakşî usulü üzere tasavvufî

dersler veriyordu. Ondan önce bu postta/kürsüde muhterem babaları Hacı İbrahim Efendi oturuyordu. Kitabesindeki bir kayda göre Tekke'yi, dönemin Bahriye Nazırı Hasan Paşa yaptırmıştı. Abdulvahap Hoca Efendi'nin, diğer talebeleri yanında, ders verme icazeti /izni verdiği halifelerinden biri de, dini ve sosyal-toplumsal alanda hizmet insanı olarak tanınan muhterem babam Terzioğlu Ahmet Hafız, bir diğeri de Ağasar/Şalpazarı Sütpınarı (eski adıyla Simenli/Kıranmahalle) köyünden İmamoğlu Osman Efendi'nin oğlu olan gönül insanı muhterem Hâfız Mehmet Öztürk Hoca idi.

Mezkûr Tekke'nin şu anda ayakta duran ve onarım görmüş binasının doğu cephesinde yer alan kitabesinde şu kayıtlar yer almaktadır:

*Bizi it mağfîret ey Rabb-i Yezdân ... Bi-hakk-ı Arş-ı A'zam Nûr-i Kur'ân
Bu dergâhı ziyâret iden ihvân ... Okusunlar ervâh-ı Pîrân için Fâtiha ihsân
Sâhibulhayrât velhasenât Bahriye Nâzırı Hasan Paşa ... Yesserallâhu mâ temennâ ve yeşâ'.
Sene 1315.*

Bu kitâbeyi günümüz Türkçesiyle şöyle nazmedebiliriz:

<i>Kur'ân nûrunun en büyük arşının hakkı için, Bîrer fâtiha okusunlar Pîr'lerin ruhları için, Bu dergâhı yapan Hasan Paşa'ya, İstediği ve arzu ettiği şeyleri yapmaya,</i>	<i>Bizi bağışla ey Yezdân olan Rabbimiz, Bu dergâhı ziyaret eden kardeşlerimiz Sahiplendiği hayır ve hasenâtı için Kolaylıklar versin Yüce Rabbimiz</i>
--	---

Abdulvahap Eren hakkında Müftülüğe getirilişinden altı sene sonrasına tekabül eden 1940 yılından itibaren sık-sık şikâyetlerin başladığı görülür. Bu şikâyetlerin, daha çok siyasi amaçlı olduğu, bununla birlikte aynı göreve atanması gerçekleşmeyen diğer adayların, özellikle de otuz oy ile ikinci sırada seçilen Salih Efendi'nin rekabet duygusu ve atanan kişiyi başarısız kılma düşüncelerinin etkisiyle gerçekleştiği görülür. Bu eylemlerin etkisiyle, tek partili siyasal hayatın yürürlükte olduğu bir ortamda, ülke yönetimine egemen olan siyasi iktidar, zaten kendi siyasetine yakın görmediği ve genel olarak dine ve din adamlarına çok da iyi bakmayan sağlıksız yönetim anlayışının etkin olduğu bir süreçte, kendisini bu iktidara yakın gören bir takım şikâyetçilerin, siyasi ve dini görüşlerinin ağır basan etkisiyle, kendilerine durumdan vazife çıkararak yersiz şikâyetleriyle rahat bırakmadıkları İçişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Trabzon Valiliği'nin hocamız hakkında karşılıklı yazışmaları sürüp gitmiş; Müftü Hoca'dan birçok savunma alınmış, Trabzon Valiliği'nin ısrarlı yazıları ve görevden alma talebi 1934-1960 yılları arasında sık-sık gündeme gelmiştir.

1950 öncesi tek partili siyasi hayatın iktidar partisi döneminde, Beşikdüzü Akkese Mahallesi'nde bulunan ve Müftü Abdulvahap ile sürekli ilişkilendirilen, kendisinin başarısını çekemeyen muhalifleriyle de iş birliği yapan siyasi iktidarın ve bölgedeki taraftarlarının da etkisiyle idare tarafından Vakıflar Müdürlüğü marifetiyle tekke satışa çıkartılarak Erenler'in elinden alınıp ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bunun üzerine Müftü Abdulvahap Efendi Trabzon'da ikamet etmekte olan HACI Abdurrahman Beşikci Efendi'ye durumu bir mektupla bildirmiş; Hoca Efendi de, dostu ve arkadaşı olan Trabzon Vakıflar Müdürü nezdinde teşebbüse geçerek, Tekke'nin mülkiyetini Hoca Efendi'nin oğlu Mehmet EREN'e, elli lira karşılığında satış yoluyla devretmiştir. Böylece Osmanlı Devletinin Bahriye Nâzırı (Denizcilik Bakanı) Hasan Paşa'nın yaptırdığı Tekke yıkılıp kaybolmaktan kurtarılmıştır.

Müftü Eren Hoca 1960 hükümet darbesine yakın bir zamanda talebelerine, "Yakın bir zamanda büyük hadiseler vuku bulacak gibi görünüyor Ben izin alarak Adapazarı'na gideceğim" der ve Beşikdüzü/Vakfikebir'den ayrılır. Müftü Efendi Adapazarı'nda oğlu Halit EREN'in yanında iznini kullanırken 27 Mayıs 1960 darbe-i hükümeti gerçekleştirilir. Bunun üzerine Vakfikebir'e dönmek istemez; iznini uzatır ve görev yerine dönmeyi olabildiğince geciktirir. Bu sürede, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 22/7/1960 tarih ve 15197 sayılı mucibiyle 04/07/1960 tarihinden itibaren altı ay süreyle Başkanlık emrine alınır. Başkanlık emrine alındığı sürenin başlangıcı olan 04.07.1960 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na telgrafla müracaat ederek, 08/05/1934 yılında başladığı müftülük görevinin, "Sahil (deniz kenarında) bir yere nakli" isteğinde bulunur. Bu talebi yerine getirilmeyen Abdulvahap EREN Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 15.Ocak.1961 tarih ve 196 sayılı yazılarıyla emekliye sevk edilir. Böylece Eren Hoca Efendi'in Vakfikebir Müftülüğü. 26 yıl, 1 ay, 25 gün süren bir resmi hizmet döneminin akabinde sona erer.

Fakat Hoca Efendi, daha sonraki yıllarda oğlu Müftü Mehmet Eren'in Erenler Tekkesi adını verdiği bu eğitim-öğretim merkezi bağlamında, yürüttüğü talim-tedris-terbiye, dini irşat ve irfâni bilgi edinme ve bununla insanımızın ruhi-manevi bünyesini besleme ve geliştirme faaliyetini hayatı boyunca sürdürdü. Abdulvahap eren hocamızın, Vakfikebir'deki müftülüğü döneminde Büyükliman Havzasında yürüttüğü dini hakikatleri/ilâhi hüküm ve yargıları tebliğ ve telkin etmek yoluyla, akıl ve kalbin bir arada telif ve tenviri/aydınlatılması faaliyetlerini gerçekleştirmek suretiyle çok sayıda genç insanın hayatında İslam düşüncesinin ve ahlâkının etkili olmasını sağlamış olduğu; böylece daha çok ferdi plânda ve önemli ölçüde de insan merkezli değişim ve dönüşümün tahakkukuna vesile olduğu müşahede edilmiştir.

Emekli Müftü Abdulvahap Eren Hoca Efendi 09 Mart 1963 tarihinde Hakk'a yürüdü.. Cenaze namazı Akkese Mahalle Camii'nde çok kalabalık bir cemaatle kılınarak aynı yerdeki Tekke'nin zemin katında babası Hacı İbrahim Efendi'nin yanına defnedildi. Yedisi bir anneden, geri kalan ikisi de diğer bir anneden olmak üzere dokuz çocuk sahibi idi.

II. Mehmet/Muhammet Eren (Asker Hafız)

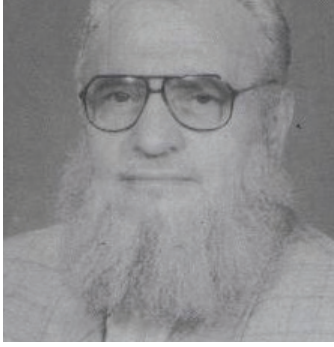

Mehmet EREN, Trabzon'un Beşikdüzü İlçesi (eski adıyla Şarlı Karyesi) Akkese Mahallesi'nde, 05.03.1921 tarihinde doğdu. Babası Abdulvahap Hoca efendi annesi Fatma Hanım'dır.

Mehmet EREN 1923 yılında ilk hocası olan babası Abdulvahap Hoca Efendi'den Kur'ân-ı Kerîm'i yüzüne okumayı öğrendikten sonra Arapça Sarf-Nahiv dersleri almaya başladı. Bu derslere devam ederken yine babasının rahle-i tedrisinde bu defa hıfz/hafızlık öğrenimini sürdürdü. Kısa sürede hâfızlığını da ikmal ederek hocasından icazet

almayı başardı. Daha sonra Bulancak'ta bulunan Hafız Hüseyin Uzunalioğlu'ndan Tashîh-i Hurûf ve Tecvîd dersleri aldı. İlköğrenimini ise Beşikdüzü (Şarlı) İlkokulu'nda tamamladı. Babası Abdulvahap Hoca Efendi Vakfikebir'in eski müftülerinden olup bölgesinde din-ilim-marifetullah, irfânî bilgi alanında talim, tedris, tasavvufî terbiye ve irşat faaliyetleri yapan ve yürüten, Osmanlı Medreseleri'nde ilim tahsil etmiş, alim ve fazıl, müftî-mürşid bir zat idi.

Hafız Mehmet EREN İlkokul mezuniyeti sonrası İstanbul'a giderek burada Nuruosmaniye Câmîî Baş İmam-Hatibi ve Kur'ân-ı Kerîm Öğreticisi Hâfız Hasan Akkuş Hoca'dan Ta'lîm ve Kırâat-i Kur'ân dersleri almaya başladı. Takip eden sürede Fatih Câmîi Dersiâmlarından Hüsrev Hoca'dan da Tefsir dersi aldı. Bu arada ayrıca Eminönü Müftüsü Bekir Haki Hoca Efendi ile Fatih Müftüsü Ali Yekta Hoca Efendi'lerden de Hadis, Usûl-i Hadis, Fıkıh, Usul-i Fıkıh ve Akâid dersleri aldı.

Mehmet EREN bu öğrenim faaliyeti sürecinde, 13 Şubat 1936 tarihinde Nuruosmaniye Câmîi'ne müezzin olarak görevlendirildi. Hem tahsil, hem de müezzinlik görevini sürdürme gayreti içerisinde, ali Yekta Efendi ile Bekir Haki Efendi'lerin derslerine, aksatmadan devam ederek bu derslerden icâzet aldı. Daha sonraki zamanlarda, zamanının Reisü'l-Kurra'sı Kesik Bacak Serezli Hâfız İsmail Efendi'den kıraat ilmi (aşere-takrîb-tayyibe) tahsil etti. Daha sonra hocası Hasan Akkuş Efendi'nin isteği üzerine Nuruosmaniye Ve Süleymaniye câmilerinde ders vermeye devam etti. Bu arada açılan İmam-Hatiplik imtihanını kazanarak,

Kasım Günani Câmîi İmam ve Hatipliği'ne tayin edildi. Bundan altı ay sonra da Mahmut Paşa Câmîi İmam-Hatipliği'ne, bir müddet sonra da Afyonkarahisar Kur'ân-ı Kerim Kursu Öğretmenliği'ne tayin edildi. Afyonkarahisar'daki bu görevine devam ederken askere alındı. Askerliğini Sakarya 7. Tümen Komutanlığı'nda; Tümen Mahkemesi'nde zabıt kâtabi olarak tamamladı. Askerliği süresince bu bölgede de çeşitli vesilelerle din hizmeti yaptığı için Asker Hâfız namı ile anılmaya başladı.

Asker Hâfız 1956 yılında ifa ettiği askerlik görevinin bitiminde, Adapazarı halkının genel isteği üzerine, onların bu ısrarlı talebini nazar-ı dikkate alan Diyanet İşleri Başkanlığı'na, önceki görev yeri olan Afyonkarahisar'a gönderilmeyerek Adapazarı Hasırcılar Câmîi İmam-Hatipliği'ne ve Kur'ân Kursu Öğretmenliği'ne atandı. Bu görevi sırasında binlerce kişiye Kur'ân-ı Kerim ve hafızlık öğretimi yanında kırâat-i aşere- takrîb-tayyibe dersleri verdi. Aynı yıl içerisinde bu defa Sakarya İl Müftü Yardımcılığı'na tayin edildi.

Mehmet Eren Hoca 26 Ağustos 1957 yılında açılan müftülük imtihanında başarı sağlayarak; sırayla; 14 Mart 1962 -27 Ekim 1962 tarihleri arasında Sakarya, 27.Ekim 1962 – 30 Ocak 1967 tarihleri arasında Kocaeli, 13 Şubat 1967 – 08.Aralık 1973 tarihleri arasında GİRESUN, 10 Aralık 1973 tarihinde Amasya müftülüklerine tayin edildi. Amasya Müftüsü iken 30 Ocak 1975 tarihinde emekliye ayrıldı.Mehmet Eren Hoca kendisine bu alanın mütehassıs şahsiyetlerinin tensip ve tasdikleriyle tevdi edilen Şeyhu'l-Kurrâ' unvanını ölünceye kadar liyakatle taşımıştır.

Görevi süresince maiyetindeki imam ve müezzinlere Kırâat-i KUR'ÂN ve Tashîh-i Hurûf dersleri vermeyi sürdürdü. Bu konudaki üstün yeterliliği, fevkalade becerisi ve yüksek kabiliyet ve istidadının kazandırdığı meslek gücünü, emrindeki din görevlilerinin eğitim ve öğretimine bezletmekten kaçınmadı/çekinmedi. Aksine bu konu üzerinde ısrarla durarak ve

fedakârca vakit harcayarak görevli talebelerine, yürüttükleri vazifelerini sevdirerek onların meslek cesaretlerini artırdı.

Babası Abdulvahap Efendi'nin vefatı ile ondan boşalan mânevî/tasavvufî irşat görevi olan Erenler Tekkesi Postnîşinliği'ne/Kürsü Şeyhliği'ne geldi.

Mehmet Eren Hoca, 17 Kasım 2007 tarihinde seksen altı yaşlarında iken, mübtelâ olduğu bir hastalık sebebiyle bekâ yurduna göç etti; ruhunu Rabb-i Rahim'ine teslim etti. Akkese Köyü Aşağı Mahalle Câmii yanında yer alan mezkûr ve marûf Erenler Tekkesi'nin zemin katında medfûn bulunan babası Hacı Abdulvahap ve dedesi Hacı İbrahim Efendi'nin yanına defnedildi.

Eseri: *Erenler Sohbeti*, İstanbul, 1985.

III. Ziya Esen Habiboğlu (Hacı Ziya Efendi)

Ziya Esen HABİBOĞLU 1932 senesinde Trabzon'un Vakfıkebir İlçesi Rıdvanlı (Kumandere) Köyü'nde doğdu. Babası Hâfız Ali Efendi, annesi Havva Hanım' dır.

Ziya ESEN İlkokulu kendi köyünde okudu. Annesinin ısrarı ve desteği ile hâfızlığa başladı; on iki yaşında iken hâfız oldu. Dini alandaki öğrenimini daha ileri seviyede sürdürmek amacıyla 1948 senesinde Vakfıkebir'den Trabzon'a gelerek, meslek muhitinde ve sevenleri nezdinde Haydar Hafız adıyla tanınan Şeyhu'l-Kurrâ' Ali Haydar Özak hoca efendi' den Kur'ân-ı Kerîm Kırâati ve Tashîh-i Hurûf dersleri alarak bu alandaki ihtisâsını üç sene içerisinde tamamladı. 1952 senesinde kırk lira resmi aylıkla Trabzon Müftü Câmîi'ne İmam-Hatip olarak tayin edildi. 1954 yılında vâizlik, 1955'de müftülük imtihanlarını kazanarak bu görevlere atanma hakkını elde etti.

Trabzon'daki ikameti süresince, Trabzon Merkez Vâizi Mehmet Sönmez'den Akâid ve Kelâm, Mustafa Sıdkı Cansız'dan Arap Edebiyatı, Pulcu Hâkim Sabri Efendi'den Tefsir, Trabzon Müftüsü Salih İmamoğlu'ndan Hadis dersleri aldı. Ayrıca, Gümüşhane'nin Şiran ilçesinde, Sultân II.Abdülhamid devrinde Arap Kavâidi (Arapça Grameri) Hocalığı yapan Hacı Muharrem Efendi'den Arapça Grameri, Hadis, Usûl-i Hadis, Fıkıh, Usûl-i Fıkıh ve Usûl-i Tefsir dersleri okuyarak icâzet aldı.

Ziya Esen HABİBOĞLU 1956 senesinde İzmir'de askerliğini sıhhiye/sağlıkçı olarak yaptı. 20 Kasım 1958'de İstanbul Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nden tezkere aldı. Bu arada askerlik görevini ifa ederken İzmir ve İstanbul câmilerinde vaazlar verdi. Askerden dönünce, Vakfıkebir Merkez Câmîi'nde imâmlığa başladı. 1960 yılında da Vakfıkebir Merkez Vâizliği görevine tayin edildi. Vakfıkebir'de, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak yürüttüğü resmi dini görevinin yanında, fahrî olarak açtığı Kur'ân Kursu'nda Arapça Sarf-Nahiv ve dinî ilimler okuttu; yüzlerce hâfız ve hoca yetiştirdi.

Bölgede tanınan adıyla Hacı Ziya Efendi'nin yürüttüğü ve hocalığını da yaptığı bu öğretim faaliyetinin bazı icazet merasimi programlarına, ben de (Mustafa Zeki Terzi) babam Terzioğlu Ahmet Hafız'la birlikte katılmıştım. Benim dini eğitim-öğretim alanına yönelip bu alanda öğrenim görmem üzerinde, bu tür programlara babamla birlikte iştirakimin önemli ölçüde etkili olduğunu söyleyebilirim.

Bu arada, ileriki yıllarda gerçekleşen bir görüşmemizde Hoca'nın, babamla ilgili olarak bana söylediği bir gözlemini/bir tespitini şöylece ifade edebilirim:

Bak Mustafa Zeki Hoca. Baban benden yaşça epey büyük olmasına rağmen benim çok eski bir arkadaşımıdır. Çeşitli yerlerde ve ortamlarda onunla birlikte bulunduk ve bulunuyoruz. Ortam sohbetlerinde çeşitli ilmi, dini ve içtimai konuları konuşurken baban, tam ve kâmil bir medrese öğrenimi görmemesine/almamasına rağmen konunun çok özel bir alanı ile ilgili olarak, oradaki diğer hocaların ve benim, konunun o ayrıntı noktasıyla ilişkilendirip hatırlayamadığımız ayet-i kerimeleri; bulup çıkarır ve önümüze kordu. Biz de onun bu durumuna hayret eder, gıpta ile bakardık.

Hacı Ziya Efendi 1960 yılında dışarıdan İmam-Hatip Lisesi imtihanlarına girerek 1962 senesinde iki yıllık bir sürede dört yıllık İmam-Hatip Okulu I. Devre Orta Kısmını bitirdi. Aynı yıl içinde de evlendi. 1973 yılında görevinden istifa ederek, ağabeyleri Hayri ve Cemal Beyler'in destekleriyle ticarî hayata atıldı. Aradan geçen altı yıl gibi bir süreden sonra 1989 senesinde tekrar asıl işi olan hocalık mesleğine döndü. Trabzon Merkez Vâizi olarak göreve başladı. *Ticarette uğraştığı zamanlarda da dini irşat, tebliğ, bilgilendirme ve anlatım faaliyetini hiç ihmal etmedi.* Bu esnada serbest Arapça tercümanlık da yaptı. *Büyük Liman, Vakfıkebir, Bayrak, Bayraktar, Türk Sesi, Kuzey Haber, Zaman, Karadeniz* gibi gazetelerde, *Yunus Dergisi*'nde çeşitli dinî-ilmî yazılar yazdı. Yerel ve Birçok dernek ve cemiyette fahri olarak görev yaptı. 1992 yılında Karadeniz Yazarlar Birliği'ne üye oldu. 1996 yılında Yunus Dergisi tarafından kendisine "Hizmet Ödülü" verildi. Ulusal radyo ve televizyonlarda çok sayıda programa konuşmacı olarak katıldı.

Hacı Ziya Efendi'nin özelde Doğu Karadeniz, genelde ise Türkiye'nin diğer bölgelerinde, dini öğretim/bilgilendirme ve irşat alanında ulaştığı yetkinlik herkes tarafından bilinmekte ve takdir edilmekte idi. Vaazlarında ve diğer konuşmalarında, herhangi bir konuyla ilgili olarak Kur'ân ayetlerini delil göstereceği zaman, ilgili ayetleri yanında/cebinde taşıdığı küçük ebat Kur'ân-ı Kerîm'in sayfalarını iki çevirişte, bazen bir çevirişte bulmayı gerçekleştirdiğini ben de çok kere müşâhede etmişimdir. Çok güzel ve etkili konuşuyordu. Konuşmalarındaki sadelik, akıcılık, anlam zenginliği ve dolgunluk sebebiyle muhatap kitlelerin takdirini topladığı bilinmektedir. Çok güzel ve etkili dua yapıyordu. Bütün bu hitabet güzelliklerini, sahip olduğu ilmi ve edebi yetkinlik ve yeterlilikle izah edebiliriz. Konuşmalarında İstanbul şivesi/ağzı daha baskındı. Her yıl hac ve umre ziyâretleri düzenlemekle de ün kazanmıştı. Suudi Arabistan'da ikamet izni vardı.

Hacı Ziya Esen HABİBOĞLU, patlayıcı madde ticareti de yaptığı iş yerinde, bu maddelerin sebep olduğu yangında feci şekilde yandı. Ankara Askeri Gülhane Hastanesi'nde tedâvi altına alındı; fakat kurtarılamadı. 26 Ocak 1996 Cuma günü saat 22.30'da vefat etti. Cenâzesi 27 Ocak 1996'da uçakla Trabzon' da götürüldü. 28 Ocak 1996 Pazar günü de Vakfıkebir Yeni Câmî'de öğle namazını müteakip kılınan cenâze namazından sonra, Kemaliye Mahallesi'ndeki aile kabristanında toprağa verildi. Üç çocuk babası idi.

Trabzon Büyükşehir Belediyesi Ayasofya semtinde bir kavşağa "Hacı Ziya Esen Habiboğlu Araçlı Alt Geçidi" ismini vererek bir vefa örneği gösterdi.

Eseri: *Sohbetler ve Hatıralar*, Yunus Dergisi Yayınları, Trabzon, 1990.

IV. Ahmet Terzi (Terzioğlu Ahmet Hâfız)

Terzioğlu Ahmet HÂFİZ Trabzon'un Beşikdüzü İlçesi'nin (eski adıyla Şarlı Karyesi) Nefişarlı mahallesinde 1900 yılında, Terzioğlu Molla Mustafa'nın üçüncü çocuğu olarak dünyaya geldi. Annesi Fatıma Hanım Akkese mahallesinden Durmuşoğlu Hacı Osman Hoca

Efendi'nin kız kardeşiydi. Babası Molla Mustafa fındık tarımı yapan rençber/çiftçi ve çalışkan bir kimliğe sahip olmasının yanında, ürettiği küçük çapta bazı gıda ürünlerini, ara sıra ve seçerek gittiği bazı bölge pazarlarında satarak, kendisine ve ailesine daha rahat bir geçim imkânı sağlayan, sofrası herkese ve özellikle de yakınlarına ve komşularına açık “baba” bir kişiydi.

Ahmet Hâfız hayatının erken denecek yaşlarında annesinin köyü olan Akese'de, Enoğlu Kadı adıyla bilinen Haliloğlu Halil Hızal'ın rahle-i tedrisinde/öğretiminde hafızlığını ikmal etti. Enoğlu Kadı Osmanlı'nın son dönemlerinde Suriye'nin batı, Doğu Akdeniz'in doğu kıyısında yer alan Trablusşam ve Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin doğusunda yer alan Iğdır kazasında kadılık/hakimlik görevi yapmıştı. Emeklilik dönemini memleketinde geçiriyordu. Bu sürede vücuduna nüzul/inme/felç arız olmuştu. Buna rağmen, felçli olarak yatar hasta olduğu halde, yattığı yerden onlarca hafız yetiştirdi. Ahmet Hafız da bu sürede ondan, diğer arkadaşları arasında en zeki ve en çalışkan öğrencisi olarak hafızlık eğitimi aldı. Bu eğitiminden

sonra Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Türkçe yeni yazı ile okuma yazmayı, kendi gayretiyle ve sonradan öğrendi. Vefat edinceye kadar bütün notlarını Osmanlıca el yazısıyla tutuyor ve dört işlem üzerinden alış-veriş hesaplarını da yine Osmanlıca rakamlarla yapıyordu. Daha sonra Şarlı/Beşikdüzü Medresesi'ne devam etti. Buradaki hocalarından biri Akkese mahallesinden Dersiâm Durmuşoğlu Hacı Osman Hoca, diğeri Nefişarlı mahallesinden Kâhyaoğlu Hacı Hafız Ali Hoca, bir diğeri de Vardallı mahallesinden Velioğlu Ahmet Hoca idi. Ahmet Hafız okuma ve öğrenme fikrini/düşüncesini ve duygusunu, aşkını ve heyecanını kafasında ve gönlünde sürekli olarak taşıyan bir gençti. Medrese (okul) ve hafızlık arkadaşlarından biri olan Seyit Ahmet köyünden Hüsnü Baykan (Hüsnü Hafız) medrese öğrenimini daha ileri bir seviyede sürdürüp tamamlamak için, o dönemde de tedrisatını İstanbul/Dersaadet'te, aynı isimle sürdüren Fatih Medresesi'ne gitti. Ahmet Hâfız da tahsiline, arkadaşlarının yaptığı gibi İstanbul Medreselerinde devam etmeyi çok arzu ediyordu. Fakat babası onu İstanbul'a gönder(e)mediği için bu arzusunu gerçekleştirmedi. Bu arada tevhid-i tedrisât/öğretimin birleştirilmesi kanunu adıyla yeni bir yasa çıkartılarak Medreseler kapatıldı. Bu yasa onun resmî tahsil/öğrenim hayatının da önünü kesmiş/kapatmış oldu. Bu yüzden o bu yasayı hiç hazmed(e)mediği gibi, yasayı çıkaranları da hiç affed(e)medi. Fakat zihin, fikir ve duygu dünyasında doymak bilmeyen okuma tutkusu, öğrenme isteği ve heyecanı varlığını sürdürüyordu. Bu sebeple ve kişisel gayretleriyle hocası ve aynı zamanda dayısı olan dersiâmdan ve Mısır Câmîu'l-Ezher (şimdiki adıyla Ezher Üniversitesi) mezunu Hacı Osman Hoca Efendi'nin halka-i tedrisine/öğretim halkasına dâhil oldu. Hoca Efendi, Mısır'da öğrenim gördüğü için Arap Dili'ni çok iyi biliyor ve bu dilde konuşabiliyordu. Hacı Osman Hoca Efendi Osmanlı ülkesi/Devlet-İ Aliyye-i Osmâniyye'nin Anadolu Coğrafyası'nda yer alan çeşitli vilayetlerde ve kazalarda müderrislik yapmıştı. Ahmet Hâfız dayısından Arapça mükâlemeyi/konuşmayı da kısmen öğrenmişti.

İleri yaşlarında da sürdürdüğü öğrenim faaliyetinin bir bölümünde, Hocası ve aynı zamanda Şeyhi de olan, Melikoğlu Abdulvahap EREN Hocaefendi'den, bu sefer kendisinden daha genç yaştaki öğrencilerle birlikte Arapça ve dinî ilimlere ilişkin diğer birtakım dersleri de almaya başladı. Abdülvahap Hoca Efendi'nin söz konusu ilmi/fıkhi ders halkasını, Ahmet Hâfız ile birlikte oluşturan bu gençlerden birisi de, yine aynı köyden Ali Rıza ÖZTÜRK (Ali Hâfız) idi. Ali Hâfız'ın babası Kıranmahalle Camii İmamı İmamoglu Mehmet Öztürk Hoca

da öğrenme ve öğretme isteğini sürekli canlı tutan; kendi gayretiyle çeşitli dönemlerde, özel olarak Kur'ân Hocaları tutup; onları, evinin yanında misafirhane/misafir odası olarak yaptırdığı mekânda barındıran ve bu hocalara, kendi ailesi efradı ve köyü başta olmak üzere etraf köylerden talebe temin eden; misafirperver, gayretli ve faziletli, kalb/gönül ehli muhterem bir zattı.

Ahmet Hâfız ayrıca bu Tekke'den Nakşi-Halveti usulüne göre tarikat dersi de alıyordu. Şeyhi ve Hocası onu çok seviyor ve zikir meclislerindeki hitâm/hatim/bitirme dualarını ona yaptırıyordu. Hatta ona tarikat dersi verme yetkisi anlamına gelen “ders hilâfet icazeti/izni” de vermiş ve aynı izni verdiği diğerleriyle birlikte onu da bu anlamda kendisine halîfe yapmıştı. Hoca Efendi'nin aynı icazeti verdiği halifelerinden bir diğeri de Ağasar/Şalpazarı Sütpınarı (eski adıyla Simenli Kıranmahalle) köyünden İmamoğlu Osman efendinin oğlu olan gönül insanı muhterem Hâfız Mehmet Öztürk Hoca idi. Bu arada bu irfanî bilgi/ders halkasındaki yol arkadaşları arasında, diğerlerinin yanında, Ağasar Sayfaçatak'tan Sofi'nin Hasan, Beşikdüzü Vardallı'dan Taslakoğlu Hacı Süleyman Bayram ile Keskinoğlu Hacı Mehmet Keskin, Kızılağaç'tan her hayırlı işte beraber oldukları Hacı Ahmetoğlu Hacı Hasan Aksoy, Akkese'den Kölpezoğlu Hacı Hafız Muhammet KILIÇ, Takazlı'dan Çolakoğlu Hacı Şevki Çolak, Tefvikoğlu Hacı Hasan Çetinkaya, Vakfikebir Marna/Körez'den Rasuloğlu Hacı Ali Bulut, Çamlık'tan Bahadıroğlu Hacı Mehmet Bahadır ile diğer muhterem arkadaşları/agaları yer almaktadır

Ahmet Hâfız artık bölgesinde, giderek tanınan birisi olmaya başladı. Hocalığının yanında, iyi ahlâklı ve dürüst bir esnaf, bir ticaret adamı ve çalışkan bir tarım uzmanı/çiftçi idi. Düzenli, programlı, temiz ve titiz bir hayatı vardı.

Ticaret hayatında işine hile-hurda ve faizi hiç karıştırmadı. Bütün bunların yanında, iyi bir sosyal organizatör, iyi bir teşkilâtçı, ve cemiyetçi idi. Uzun süre Beşikdüzü Nefişarlı Camii'nin fahri/maaşsız ve ücretsiz imamlığını yürüttü.

1965 yılında çıkarılan vekil imamlık kadrosundan sonra bu defa aynı Cami'de kadrolu imamlık vazifesini on iki yıl daha sürdürdükten sonra emekliye ayrıldı. Bu ayrılış resmen emekliliğe ayrılmaktı. Fakat onun bir gönül eri, gönül adamı hoca efendi/imam olarak yaptığı ve yürüttüğü faaliyetleri vardı. Bu etkinliklerden hiç ayrılmadı. Bahsedecek olursak bunlardan kısaca şunları söyleyebiliriz:

Beşikdüzü merkez camilerini yaptırma ve yaşatma Derneği'nin en faal üyesi idi. Bütün hayır işlerinde eli vardı. İçinde yer aldığı bu faaliyetlerin en önemlisi, bünyesinde Beşikdüzü İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Liseleri'nin uzun süre eğitim-öğretim yaptığı ve Beşikdüzü Müftülüğü'nün hizmet binası olarak da işlevini halen sürdüren Kur'ân Kursu binasının; binanın arsasının satın alınmasından başlayarak hizmet verir hale gelmesine kadarki bütün aşamalarında; hem derneğin kurucu başkanı ve hem de gönüllü neferi olarak çalışmasıdır. Özellikle bu konuda çok gayretli idi. Fındık toplama mevsimlerinde yanına, bulabilirse bir yardımcı alıyor, bulamazsa tek başına köylere çıkıyor ve ev-ev dolaşarak fındık üreticilerinin verecekleri fındık desteği ile; önce Kur'ân Kursu, daha sonra da İmam-Hatip Lisesi olarak hizmet göreceği binanın yapımına yardımcı olmalarını sağlıyordu. Bu amaçla yurt dışında çalışan hemşeri yurttaşlarımıza makbuzlar gönderiyor, İstanbul başta olmak üzere bazı büyük şehirlere, makbuz mukabili para toplamaya gidiyordu. Bu seyahatleri esnasındaki masraflarını, bu amaçla topladığı paradan değil kendi cebinden karşılıyordu. Oğlu Mustafa Zeki Terzi'nin İstanbul Bakırköy İmam- Hatip Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı yıllarda (1975-1977), bu şehirde ticaret ve iş yapan hemşerilerinden, bu hizmet binasının yapımına destek vermelerini

talep etmek için İstanbul'a defalarca gittiği olmuştur. Yanına da o zaman İstanbul Kanarya'da berberlik yapan merhum Mecit Aydın'ı alarak bu maksatla günlerce İstanbul'u ve orada yerleşmiş bulunan hemşerilerini dolaştığı bizce bilinmektedir. Ağasar'ın (Şalpazarı köylerinin) tepesine çıkıyor, yapılacak binanın kerestesini oralardan ve Beşikdüzü köylerinden tedarik ediyordu. Bütün bu çalışmalar devam ederken, yakınlarına ve dostlarına şunları söylüyordu: "Ben bu binayı Kur'ân Kursu olarak yapıyorum. Ama asıl niyetim ve gayem burasının hem Kur'ân Kursu ve hem de İmam-Hatip Lisesi binası olmasıdır."

Mezkûr bina beş kat olarak tamamlanınca önce Kur'an Kursu olarak hizmete sokuldu. Ahmet Hafız'ın vefatından birkaç sene sonra da bu bina İmam Hatip Lisesi olarak hizmet vermeye başladı. Günümüzde ise hem müftülük ve hem de uzun bir süre İmam-Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Liseleri olarak hizmet vermiştir. Bu vesileyle merhumun hedeflediği amaç gerçekleşmiş olduğu için ruhu da kendi âleminde huzur içindedir inşallah.

Bu arada Nefsişarlı Câmii'nin onarımına ve minaresinin yapımına da önyak oldu. Vefatına yakın, Nefsişarlı Camii'nin eski binasının yıkılarak yerine yenisinin yapılmasının düşünüldüğü günlerde, bu hizmete de öncülük yapmayı çok arzu ediyordu. Fakat ömrü buna yetmedi.

Ahmet Hâfız'dan önceki dönemlerde, Nefsişarlı' da hocalık yapan ve etrafındaki insanlara, dinini-diyaretini, dua ve ibadetini öğreten Nefsişarlı kökenli hocaların, adından en çok bahsedilenleri; Mahmudoğlu Molla Hacı Yakub'un oğlu Hafız Ali Aydın (Ali Hafız) ile oğlu Hafız Ziya Aydın, Mütevellioğlu Molla Salih IŞIK, Gofoglu Molla Hüsnü Zeytin, Kâhyaoglu İmam Hüseyin, Mehmet Ali Bakar isimli hocalar ile Haliloğlu Ahmet Hoca Efendi idi.

Ahmet Hâfız, yakınlarının ve hemşerilerinin işleriyle, dertleriyle, sıkıntılarıyla ve problemleriyle çok yakından ilgilenen birisiydi. Akriba ilişkisine aşırı ve ayrı önem veriyordu. Çünkü bu, Yüceallah'ın (Celle Celâluhû) emri ve Rasûlullâh'ın (Aleyhisselâm) sünneti idi. Yanlışta hiç tahammülü yoktu. Yanlış yapan, yanlış konuşan, hatalı söz söyleyen ve yanlış şeyler kaleme alan/yazan kim olursa olsun, hatta bu kişi onun hocası da olsa, yöneticisi de olsa ona karşı duruyor, onu düzeltmeye ve tashihe çalışıyordu. Böyle durumlarda tepkisini her vesileyle ortaya koyuyordu.

Samsun'a, oğlu Mustafa Zeki Terzi'nin yanına gittiği zamanlarda evde, başta Kur'ân-ı Kerîm ve tefsirleri olmak üzere, onun kütüphanesindeki kitapları, neredeyse akşama kadar mütalaa ediyor, notlar tutuyor, akşamleyin de evde, tuttuğu bu notlar ve hazırladığı sorular üzerinden Mustafa Zeki hocayla tartışmalar yapıyordu. İlim adamlarına ve ilim müesseselerine ayrı bir sevgisi ve ilgisi vardı. Oğlunun görev yaptığı Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İllâhiyat Fakültesi'ndeki akademisyen hocalarla ilmî sohbetler yapmayı, onların bilgilerinden istifade etmeyi ve bu arada bazı ilmi konulardaki merak ettiği farklı tespit, izah ve yorumları bu vesileyle onlardan öğrenmeyi ve bunlar üzerinden tartışma yapmayı çok seviyordu. Hatta bir defasında aynı Fakülte'de bir müddet Tefsir hocalığı yapan Prof. Dr. Süleyman ATEŞ hocaya ilginç sorular yönelmiş ve ondan doyurucu cevaplar almıştı. Süleyman ATEŞ hoca bu yüzden onu çok seviyor ve ondaki bu ilim ve öğrenme heyecanını takdir ediyordu

Tahsile/talim ve terbiyeye/öğrenim görmeye yönlendirdiği, başta çocuklarının ve torunlarının, daha sonra akrabalarının ve sonra da bölgesindeki gençlerin öğrenim hayatlarının şekillenmesinde ve sağlıklı bir şekilde yürümesinde/yürütülmesinde çok büyük etkisi ve önemli ölçüde katkısı olduğu bilinmektedir. Meselâ en küçük oğlu Mustafa Zeki'den başlayacak olursak; İlköğrenimi sıralarında onu hafızlık icazet merasimlerine götürüyordu. O sıralarda

bölgenin ünlü hocalarından biri olan Vakfıkebirli Hacı Ziya Esen Habiboğlu'nun vaazlarını birlikte giderek dinlerlerdi. Bu tür programların, küçük oğlunun İslâmî-dinî öğrenim ve öğretim alanına yönelmesinde ve bu alanı seçmesinde önemli etkileri olmuştur. İlkokulu bitirdikten sonra onu hafızlığa başlatmıştı ki; bu sırada küçük Mustafa Zeki bir sinüzit hastalığına maruz kalınca bu girişim de başladığı yerde sonlandı. Takip eden sene, bu sefer onu Trabzon İmam-Hatip Okulu'na gönderdi. Lise ve Yüksek Öğrenim hayatında, diğer çocuklarına olduğu gibi ona da maddi ve manevi desteğini hiç eksik etmedi. Fındık tarımı ve ticari faaliyetlerinden elde ettiği geliri buna imkân veriyordu. İkinci ve ortanca erkek çocuğu Cevdet Terzi'yi Beşikdüzü Ortaokulu'ndan sonra Trabzon Ticaret Lisesi'ne verdi. Ticaret Lisesini dereceyle bitiren Cevdet'i, o dönemde Ticaret Lisesi mezunlarının girebilecekleri yegâne yüksek okul olan İstanbul Yüksek Ticaret Okulu'na gönderdi. Onun bu tercih ve yönlendirmesinde ikinci işi/mesleği olan ticaretinin/esnaflığının etkili olduğu düşünülebilir. En büyük çocuğu Mehmet Terzi'yi ise, yanında bırakarak onun ticaret adamı/esnaf olmasını sağladı.

Ahmet Hafız'ın kan bağı itibarıyla irsen mensubu bulunduğu Terzioğulları sülâlesinde, onun teşvik ve desteğinin etki ve katkısıyla, kendisinin birinci ve asıl mesleği olan İslâmî öğretime/hocalığa yöneltme ve yönlendirme bağlamında, oğlu Mustafa Zeki Terzi ile başlayan İmam Hatip Okulu'nda (Lisesi'nde) okumaya yöneltme/yönlendirme süreci şu şekilde gerçekleşmiştir: Ağabeyi Mehmet'in torunu ve yeğeni Hacı Hasan'ın oğlu Veysel Terzi, oğlu Mehmet'ten torunları Sakin Terzi ve Ahmet Terzi ile Neşe Terzi Kabul; yeğeni Ahmet'in oğulları olan kardeşi Hasan Ali Terzi'nin'nin torunları Sabri Terzi ve Salih Terzi ile kızları Fatma Terzi Durgun ve Emine Terzi Üstün; kızı Fatma'dan torunları Hamit Aydın ve Yavuz Aydın; kardeşi Hasan Ali'nin torunlarının çocukları olan Ayşe Terzi Erol, Melek Terzi Zeytin, Fatih Terzi, Adem Terzi, Murat Terzi, Ali Terzi ve İsmail Terzi; ağabeyinin oğlu olan yeğeni Mustafa Terzi'nin kızıdan torunu Murat Zeytin; ayrıca Osmanlı Devleti zamanında, Şarlı'daki Terzioğulları'na mensup olup buradan ayrılarak/göç ederek gittiği ve yeniden kurup kendi adını verdiği ve ilk sakinlerinin de kendi çocukları ve onların torunlarıyla devam eden neslinden oluşan, Takaz isimli dirayetli birinin kurduğu köyü Takazlı'daki Terzioğulları'ndan Osman Terzi'nin oğulları Hüseyin Terzi ve Mehmet Terzi ile kızı Ayşe Terzi Ayvaz'dan torunu Neşe Ayvaz; Lâz Abdullah'ın oğulları Hâfız Hüseyin Terzi'nin çocukları Salih Terzi ve Sabiha TERZİ Ustaoglu ile Ali Terzi'nin oğlu Osman Terzi ve Yusuf Terzi; Temel Ağa'nın Hasan'ın torunları olup Yaşar Terzi'nin çocukları olan Fatma Terzi Şahin, Coşkun Terzi ve Hakkı Terzi ile İsmail Terzi'nin oğlu Hasan Terzi'lerle devam etti. Bu süreçteki gençlere Nefsişarlı mahallesinden Mahmudoğlu Hasan Aydın'ın oğlu Yusuf Aydın ve bölgesinden diğer gençleri de ilâve edebiliriz.

Şu anda Nefsişarlı mahallesinde, Beşikdüzü ilçesinde ve bölge genelinde dinî, sosyal, kültürel ve hayri hizmetlerin önemli bir kısmı, yeri geldiğinde Terzioğulları'na mensup bu gençlerle ve özellikle başta hocamız Mustafa Zeki Terzi ile yeğeni ve öğrencisi Sakin TERZİ'nin önderliğinde yürütülmesi herkes tarafından takdir ve tebrikle karşılanmaktadır. Yüce Rabbim onlara ve diğer meslektaşlarına bu konuda ihlâs ve samimiyet ile rızasına nail olmak nasip ve ihsan eylesin. Âmîn

Ahmet Hafız, Terzioğulları sülâlesi mensuplarına ve etrafındaki diğer insanlara; çok düzgün, dürüst, akraba ilişkilerini önemseyen, iyi ahlâkı ve dinî duyarlılığı öne çıkaran, yakınlarını seven, koruyan ve gelişmelerine maddi-manevi katkı ve destek sağlayan, titiz, temiz, düzenli, adil/dengeli, çalışkan, programlı yaşayan, üzerine güneşin doğmadığı, dinî, hayrî ve sosyal hizmetlerde önde giden, insanların kendisinden kaçmadığı, güler yüzlü,

disiplinli, ibadetlerine düşkün ve duyarlı, dinine, dinî tefekkürüne ve inancına yönelik yazılı ve sözlü saldırılar karşısında, tepkisini gösteren, susmayan, sessiz kalmayan, sesini duyuran, demokrat bir yaşama biçimi mirası bırakmıştır. Ne mutlu bu manevî mirasa sahip olanlara.

V. Ali Rıza Öztürk (Ali Hâfız)

Ali Rıza ÖZTÜRK 14 Haziran 1935 senesinde Trabzon'un Şalpazarı (Ağasar) İlçesinin Simenli Köyü Kırınmahallesi'nde (şimdiki adıyla SÜTPINARI) doğdu. Babası Kırınmahalle İmamı İmamoğlu Mehmet Hoca, annesi Zeliha Hanım'dır.

Mehmet Hoca'nın babadan dedesi Hasan Hoca da imamdı; İmamoğlu künyesi/sülâle adının, dedenin bu vazifesinden kaynaklandığı bilinmektedir. Bu aziz çocuk bu güzel köyde küçük yaşta babasının rahle-i tedrisinde hıfzını/hafızlığını başarıyla tamamladı. Artık bundan sonra o Ali Hâfız adıyla anılacaktır. İmamoğlu Mehmet Hoca, içerisinde başta bu zeki/kabiliyetli/başarılı oğlu Ali Hafız'la birlikte yakın köylerdeki diğer talebelerin de yer alacağı Kur'ân Kırâati'ne yönelik bir ders halkası oluşturdu; halkanın başına da Akçaabat Derecik'in Karaman köyünden Mustafa Tütüncü Hoca'yı getirterek yerleştirdi. Tütüncü Hoca Trabzon Çaykara'lı meşhur Mehmet Âşık Kutlu Hoca'nın rahle-i tedrisinde Kırâat İlmi (Aşere,

Takrîb, Tayyibe) öğrenimi görmüş ve bu öğrenimden başarı ile icazet almıştı. İmamoğlu bu ve diğer hizmetlerde kullanmak üzere evinin önündeki düz alana iki odalı bir misafirhane de yaptırdı.

Ali Hâfız bu ders programını da başarıyla tamamladı. Daha sonra da babasının izni ve desteğiyle daha ileri bir öğrenim programına dahil olmak amacıyla Beşikdüzü'ne indi. Burada babasının dostu ve arkadaşı Terzioğlu Ahmet Hafız'la buluştu. Bu mülâkât her iki taraf için de ahsenü'n-netâic/iyi ve güzel neticeler doğuracak bir dost buluşması ve kavuşması idi. Ben de onu, doğduğu, çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği yerler olan Trabzon'un Büyük Liman Havzası'nda çocukluk dönemim olan 1950' li yıllarda tanıdım.

Babam Terzioğlu Ahmet Hafız bölgesinde bilinen ve tanınan bir hoca efendi idi. Bu vesileyle evimiz de, babamın akranı/kendi yaşında, daha küçük yaşta veya daha yaşlı hoca/hafız arkadaşlarının ve ağabeylerinin, ziyaretle birlikte manevi/Kur'âni ve maddi ziyafet ikramı maksadıyla davetli olarak uğradıkları mesut mekânlardan birisi idi. Çocuk Mustafa Zeki olarak ben Ali Hafız'ı böyle bir konumda, babamın aziz misafiri, heybetli, vakur, güzel ve güler yüzlü bir genç hafız profili içerisinde tanıdım. Heyecan duyarak yaşadığım bu karşılaşma beni fevkalade etkilemiş olmalı ki, bu mülâkattan sonra ben artık hafız/hoca/müftü olma kararımı kendi bünyemde oluşturma sürecine hızlı bir şekilde giriverdiğimi erken denebilecek bir dönemde fark ettim.

Ali Hafız bu havzadaki camilerde ve özellikle Beşikdüzü Merkez Eski Cami'de halka yönelik vaaz ve nasihatlerde bulunuyordu. Ayrıca Vakfıkebir ve Beşikdüzü merkez eski camilerinde mukabele okudu. Bu faaliyetlerinin de etkisiyle giderek tanınmaya ve gündelik hayatta bahse konu olmaya başladı. Bu arada bölgede resmi ve fahri din görevi yapan bir kısım hocaların Dini/İslâmi alanda yanlış uygulamalarına ve açıklamalarına eleştirel bir bakışla yaklaşınca haliyle tepkiler aldı. Fakat bu tepkiler onu yıldırmadığı gibi aksine o bildiği doğruları söylemeye daha bir cesaretle devam etti. Babam Terzioğlu Ahmet Hafız da, öteden beri bu tür yanlış uygulama, bilgilendirme ve beyanların karşısında durduğu için bu konuda genç hoca Ali

Hafız'ın yanında yer aldı. Ayrıca babam ile babası İmam Molla Mehmet Öztürk Hoca arasında eskiden beri var olan ve sağlıklı/düzeyle bir şekilde süregelen dostluk ve arkadaşlık, kendisine emanet edildiğini düşündüğü Ali Hafız'ı sahiplenme, onun yanında yer alma ve onu koruma duygusunu daha da pekiştirdi. İmam Mehmet Hoca ayrıca babamın tarikat arkadaşı idi. İkisi de Vakfıkebir Müftüsü Hacı Abdulvahap HOCA Efendi'ye intisap etmişlerdi. Erenler Tekkesi etrafında oluşan ve öteden beri sürdürülen bu irşat ve eğitim faaliyeti sürecinde Ali Hafız'ın amcası ve aynı zamanda eski Samsun Müftüsü Yrd. Doç. Dr. Hayrettin Öztürk'ün babadan dedesi olan Hacı Osman Efendi, bu Tekke'nin ilk şeyhi Hacı İbrahim Efendi'ye, oğlu Hafız Mehmet Öztürk ise Hacı Abdulvahap Efendi'ye mensuptu. Benim çok sevdiğim ve saydığım bu değerli Nur Adam Mehmet Hafız Abdülvahhâb Efendi'nin halen hayatta olan tek icazetli müntesip-halifesidir.

Ahmet HAFIZ, baba İmamoğlu Mehmet Hoca'nın bu aziz oğlunu hep sevdi. Onda İslâmi düşünce ve yaşama biçimini sürekli ayakta tutma ve bu uğurda gayret sarfı ve cehdi (Cihâd) ruhunu görmüş olmalı ki, onun için kâmil anlamda bir mihmândarlık/misafirperverlik ve himâye sergiledi. Onu ve arkadaşı Davut Karagül Hafız'ı, Nefişarlı mahallesinde dayım olan ve daha sonra da kayınpederim olacak olan Beşikdüzü eski Belediye Başkanlarından Hüseyin Ateş'in komşusunun boş olan evine; bu evi ikamete uygun hale getirerek yerleştirdi

Ahmet HAFIZ onunla birlikte hocası ve şeyhi Hacı Müftü Abdulvahap Efendi'nin ders halkasına katılarak Arapça Sarf-Nahiv ve diğer dini bilgiler alanında dersler aldı. Ali HAFIZ bu bölgede geçen gençlik yılları döneminde, yukarıda belirttiğimiz öğrenim faaliyetlerine ek olarak, Trabzon Müftülüğü'nde vaiz olarak görev yapan Mehmet SÖNMEZ Hoca Efendi'nin ders halkasına, Vakfıkebir ilçesinden olup kendisinden yaşça daha büyük genç ve zeki hafız Hacı Ziya Esen Habiboğlu'nun yanında katıldı. Bu gençler kısa zamanda halkanın başta gelen en zeki, en çalışkan ve en başarılı talebeleri/mütederrisleri/öğrencileri arasında yer aldılar. O bu tedarisat programını da başarı ile tamamlayarak hocasından icazet almaya hak kazandı.

Ali Hafız bu bölgedeki, öğrenim görmeye (ahz-ı ilm, taleb-i ilm, bilgi/ilim için rihlet/hicret) yönelik hareketli ve heyecanlı sa'y ve gayretini/cihâdını/çalışmasını tamamladıktan sonra, bu defa Adapazarı Hasırcılar'da, Asker Hâfiz adıyla tanınan Trabzon Beşikdüzü Akkese mahallesinden, yukarıda kendisinden bahsettiğimiz Müftü Abdulvahap Eren Hoca Efendi'nin oğlu Hafız Mehmet EREN'in rahle-i tedarisinde talim ve kırâat öğrenimi görerek bu rahleden de icazet almaya hak kazandı.

Ali Hafız dışarıda geçirdiği bu denli dolu ve semereli olan öğrenim ve buna dayalı irşat faaliyetinden sonra memleketine dönerek burada da aynı performansı sürdürerek oluşturduğu ders halkasına katılan taliplere Arapça s Sarf-Nahiv ve Kıraat dersleri verdi. Bunlar arasında yukarıda bir vesileyle kendisinden söz ettiğimiz amcazadesi Hafız Mehmet Öztürk de vardı. Ayrıca Mehmet Öztürk hafızlığını Ali Hafız'ın rahle-i tedarisinde ikmal etmişti.

Ali Hafız hayatının ilerleyen dönemlerinde, bu alanda daha farklı mekânlarda daha ileri hizmetler verme düşüncesiyle çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği yer/memleket kabuğunu yırtarak bir hicret gerçekleştirdi. O'nun seçtiği bu hicret yurdu Samsun'a 1959 yılında gelip yerleştiğini görmekteyiz. O artık, vefat tarihi olan 29 Kasım 2014 senesine kadar, Doğu Karadenizliler'in göç için tercih ettikleri şehir olan Samsun'da kalacaktır

Ali Rıza Öztürk Hoca'mız Samsun'a nakl-i mekan eyledikten sonra dini ve hayri hizmetlerini burada da sürdürdü. Orta Karadeniz'in merkezi olan bu büyük şehirde önce geçimini temin maksadıyla tereyağı ve bal ticareti, daha sonra da çorap üretimi yaptı. Bir süre

sonra Samsun Büyük Cami'de önce Vekil İmamlık, daha sonra da Asıl İmamlık görevlerini yürüttü. Aradan bir süre geçtikten sonra bu defa sırasıyla Kur'ân Kursu Öğretmenliği, Merkez Vaizliği ve Murakıplık görevlerinde bulundu. ÖZTÜRK Hoca'mız Samsun Büyük Cami'de icra edilen bir mevlid programında, önce Kur'ân okumuş peşinden mevlid duası yapmıştı. Samsun İl Müftüsü İskender Sevük Hoca Efendi de bu program vesilesiyle Cami'de bulunuyordu. Ali Rıza Öztürk'ün güzel Kur'ân okuyuşu ve peşinden yapmış olduğu duadaki başarısı İskender Efendi'nin dikkatini çekti. Müftü İskender Efendi bundan sonra artık, Kur'ân-ı Kerîm'i çok iyi okuyan, çok iyi vaaz eden ve de çok güzel dua yapan Öztürk Hoca'ya bundan sonra daha da önem vermeye başlayacaktır.

Ali Rıza Öztürk'ün yönetim kurulu üyesi ve başkanı olarak dini ve hayri hizmetlerini yürüttüğü sivil toplum kuruluşlarını ise şöylece sıralayabiliriz: İmam-Hatip Okulu Yaptırma ve Yaşatma Derneği, Samsun Din Görevlileri Derneği, Türkiye Din Görevlileri Federasyonu, Karadeniz Bölgesi Kur'ân Kursları Federasyonu, Samsun Yüksek İslam Enstitüsü Yaptırma ve Yaşatma Derneği, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Camii Yaptırma ve Yaşatma Derneği, Samsun İslam Vakfı, Samsun İlim Yayma ve Eğitim Vakfı, Şalpazarlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Bu kuruluşlarda çok etkin görevler aldı ve başarılı hizmetler yürüttü. Bunun yanında özellikle İmam-Hatip Lisesi öğrencilerini barındıran bir yurdu faaliyete geçirerek yöneticiliğini yaptı.

Ali Rıza Öztürk Hoca'mız 1972'den başlayarak 1980'e kadar sekiz yıl aktif olarak siyaset yaptı. İlk önce Milli Nizam Partisi saflarında siyaset yapmaya çağırıldı. Fakat o bu çağrıya olumlu cevap vermedi. Bu durum Trabzon'da ikamet eden gönül insanı Nakşi Şeyhi Hacı Abdurrahman Efendi'ye iletildi. Efendi bu olumsuz cevabı şu sözleriyle değerlendirdi: "Ona bu konuda fazla ısrar etmeyin/yalvarıp yakarmayın. O sonunda bu partiye gelecek; çok büyük, mühim ve müessir hizmetler de bulunacak." Ali HOCA ilerleyen dönemlerde Milli Nizam Partisi, peşinden yeniden kurulan Nizam Partisi'nin de kapatılmasından sonra aynı kadronun yeniden kurduğu Milli Selamet Partisi'ne girdi. 1980 hükümet darbesi öncesinde bu partide Samsun İl Başkanlığı ile iki dönem Millet Vekilliği adaylığında bulundu. Partinin Genel İdare Kurulu Üyeliği de yaptı. 12 Eylül 1980 hükümet darbesinin hemen arkasından tutuklanarak MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ve partinin diğer genel idare kurulu üyeleriyle Ankara Mamak Askeri Ceza ve Tutukevi'ne konuldu. Burada sekiz ay kadar tutuklu kaldı.

Ali Rıza Öztürk Samsun'da kitap ve kırtasiye sektöründe de ticari faaliyette bulundu. O'nun bu sektördeki ticari faaliyeti halen çocukları vasıtasıyla sürdürülmektedir.

Ali Hafız Hoca'mız okuma, okutma, öğrenme, öğretme ve araştırma gayretini ve faaliyetini sürekli ayakta ve canlı tutmuştur. Bu benim de yakın gözlemimdir. Ben muhterem hocada okuma/tahsil/ders heyecanını hep gördüm. Hatta bundan otuz sene önce bir dost meclisinde biz İlâhiyat hocalarına İlâhiyat Fakültesi'nde öğrenci olmak ve öğrenim görmek istediğini bütün samimiyeti ve ciddiyetiyle söylemişti.

Ali Rıza Öztürk Hoca'mızın gerek Samsun'da ve gerekse doğduğu, çocukluğunu ve gençliğinin önemli bir kısmını geçirdiği TRABZON Büyükliman Havzası'nda din ve kültür alanına ilişkin hizmetlerini büyük bir heyecan ve aşk ile yürüttüğünü görmekteyiz. Bunlar arasında onu en çok heyecanlandıranı, doğduğu köye, babası İmamoğlu Mehmet Hoca'nın da vasiyeti olduğu bilinen hafızlık eğitime yönelik bir Kur'ân Kursu binası kazandırmak ve burada hafızlık eğitiminin sürdürülmesini gerçekleştirmektir. 1983 yılında büyük bir heyecanla ve tükenmez bir gayretle temeli atılan bu kurs inşaatı Hoca'nın ısrarlı takibi neticesinde bir sene gibi kısa bir sürede tamamlanmış ve 1984 senesinde eğitime başlamıştır. Kurs inşaatının tamamlanmasına, kadın-erkek-genç-yaşlı tam bir imece beraberliğinde harekete geçen bölge halkının/insanın çok içten/samimi ve çok istekli katkısı olduğunu biliyoruz. Sonunda bu müessesenin Şalpazarı İlçe Müftülüğü Sütçınarı Bölge Yatılı Erkek Kur'ân Kursu adıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak otuz senedir hizmet verdiğini de görüyoruz.

Eserleri: *Beş Büyük Günah*, Samsun,1954. *Namaz İbadeti*, Samsun,1971

Kaynakça

Aksoy, Cemal, *Cennetin Batı Yakası Beşikdüzü Trabzon*, (Trabzon: 2015).

Albayrak, Hüseyin, *Trabzon'da Dini Hayat*, (Henüz basılmadı. Tarih ve yer yok).

Kara, Mustafa, "Bir Ulu Çınarın Ardından Ali Rıza Öztürk ve Sütpınar Kur'an Kursu", *Bütün Şehir*, Yıl:1, S. 6, (Haziran 2015).

Sözlü Kaynaklar

Terzi, Mustafa Zeki, Ahmet oğlu, 1947 Trabzon Beşikdüzü doğumlu. Emekli İslâm Tarihi Profesörü.

Manzak, Hüseyin. Kâmil oğlu. 1932 Trabzon Beşikdüzü doğumlu. Emekli Ticaret Erbabı.

Terzi, Sakin. Mehmet oğlu. 1961 Trabzon Beşikdüzü doğumlu. Kredi Yurtlar Kurumu Kayseri İl Müdürü.

TRABZON'UN DİNİ BİLGİ VE BİRİKİMİ ANKARA'DA: TRABZONLU ANKARA MÜFTÜLERİ ÖRNEĞİ

*Seyfettin ERŞAHİN**

Giriş

Trabzon ve havalisi kadim zamanlardan beri dini bilginin, İslamiyetin bölgeye gelmesinden itibaren de İslami bilgi, birikim ve tecrübenin önemli merkezlerinden biri olagelmıştır. Bu cümleden olarak bölgede yetişen ulemanın yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne, Diyanet Reisliği başta olmak üzere, verdiği takdire şayan dini hizmetler bir dizi ilmi araştırmayı hak etmektedir. Biz burada Ankara Müftülüğü örneğinden hareketle konuya küçük bir katkıda bulunmak istiyoruz.

Aslında konunun yeterince vuzuha kavuşabilmesi için Trabzon kökenli müftülerimizin Ankara'da din hizmetleri adına yaptıkları altyapı çalışmaları, personelle ilgili çalışmaları, ilmi faaliyetleri, resmi erkan ve eşrafla, siyasi ve ideolojik çevrelerle ilişkilerinin ayrıntılı olarak ortaya konması gerekir. Biz bunlara kısmen değineceğiz. Ancak daha çok,

- müftülerimizi yetiştiren muhit Trabzon;
- müftülerimizin kısaca hayat hikayeleri ve ilmi faaliyetleri,
- müftülük kavramı ve kurumu,
- müftülerimizin yasal hizmet zemini,
- müftülerimizin muhatap kitlesi Ankara üzerinde duracağız.

I. Müftülerimizin Yetiştiren Mahalli Muhit: Trabzon

Müftülerimiz M. Ragıp İmamoğlu, Lütfi Şentürk ve Hasan Şakir Sancaktar, dini ilimlerini esasen Trabzon'da mahalli medrese ve müderrislerden almışlar, dışarıdan ilk, orta ve lise eğitimlerini bitirerek dini yüksek tahsil için İlahiyat Fakültesi'ne girmişlerdir. Bu süreç,

- geleneksel dini eğitim-medrese ile
- yeni dini eğitim-ilahiyatı

birleştirmek terkibe kavuşturmak anlamına geliyordu.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi, seyfetinersahin@gmail.com

Her şeyden önce Trabzon vilayeti bu hususta ciddi geleneği olan bir muhitti. Trabzon, orta zamanların büyük ticaret yollarından birinin denize açılan kapısı olarak önemli bir ticaret merkezi ve liman şehri idi. 19. yüzyılda Trabzon'dan kara ve deniz yolu ile göze görünür miktarda ihracat ve ithalat yapılıyordu.

Bu canlı ekonomik hayat, hatırı sayılır nitelik ve nicelikte din eğitimi desteklemişti. 19. ve 20. yüzyıllarda Trabzon gölgesinde çok sayıda medrese faaliyet gösteriyordu. Trabzon Vilayeti genelinde 1321 (1903) tarihinde, 26'sı Trabzon sancağında, 23'ü Canik sancağında, 10'u Lazistan sancağında ve 1'i de Gümüşhane sancağında olmak üzere 60 medrese bulunmaktaydı.¹

Trabzon Vilayeti cümlesinden olarak bölgede bazı havzalar adeta bugünkü anlamda üniversite kampüsü gibiydi. Mesela, 1869 tarihli Trabzon Vilayeti Of salnamelerinde (eski Of: Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat, Köprübaşı, bugünkü beş köy ve Of, Solaklı vadisi) farklı büyüklükte 350 medrese 2400'e yakın öğrencinin eğitim aldığı kaydedilmektedir. Özellikle Of deyince akla medreseler ve karşılıksız hizmet veren birbirinden kıymetli müderrisler-hocalar gelmektedir. Bu bereketli vadiden yayılan dinî ilimler, ülkemizin değişik yörelerinde yankı bulmuştur. O zamanlar her köyde bir değil, birkaç medrese mevcuttu. Medrese olan evlerde o yıllarda 60-70 öğrenci vardı. Bu medreseler 15-20 yıl fiili eğitim ve öğretimin yapılan kurumlardı.

Geçmişten bugüne Of'un hocalarının zor şartlarda fedakârca gerçekleştirdikleri hizmetler anlatılmaktadır. Cumhuriyet döneminde medreseler kapatıldıktan sonra bile medrese eğitimi bir şekilde el altından devam ettirilmiştir. Hocalar, evlerinin bir bölümünü öğrencilerini yetiştirmek için medrese olarak kullanmıştır. Buradan yetişen talebeler, birikimlerini ilahiyat fakültelerine taşıyarak paylaşmışlardır.

1924'te Tevhid-i Tedrisat ile medreselerin faaliyetlerine son verilirken ev medreseleri eğitime gizlice devam etmiştir. Bir rivayete göre bu duruma çözüm bulmak isteyenlerden biri olan Mehmet Kutlu Aşık Hoca 1930 yılında Ankara'ya giderek medreselerin devamı hakkında Atatürk'ten izin istemiş; Atatürk de bu geleneğin önemli olduğunu düşündüğü için sadece Of'taki medreseleri kapsayan izni vermiştir.

II. Müftülerimizin Hayat Hikâyeleri

1. Dr. Mehmet Ragıp İmamoğlu

Aslen Trabzon-Köprübaşılı olan M. Ragıp İmamoğlu, 1927 yılında Bayburt'un Pulur köyünde dünyaya geldi. Trabzon ulemasından Köprübaşılı Salih Efendinin oğlu Ragıp İmamoğlu, ilk tahsilini bitirdikten sonra, dini ilmini ilerletmek için yerel hocalarda ve medreselerde okudu.

1949 yılında Diyanet İşleri Reisliği/Başkanlığı'nın açtığı vaizlik imtihanını kazanarak Torul Vaizliğine atandı. Akabinde 1950-1960 yılları arasında Gümüşhane Müftülüğü yaptı. Bu süre içerisinde dışardan devlet ortaokul ve lise imtihanlarını verdi.

1960 yılının sonlarına doğru Diyanet İşleri Başkanlığı Gezici Vaizliğine atandı.

Aynı yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine kaydoldu. 1964 yılında buradan mezun oldu.

11.09.1964'te atandığı Ankara Müftülüğü'nü Ankara'nın 8. Müftüsü olarak 06.05.1971'e kadar sekiz yıl sürdürdü.²

Evli ve altı çocuk babası olan İmamoğlu 26 Mart 1974 günü vefat etmiştir.

1 M. Emin Yolalıcı, "Maarif Salnamelerine Göre Trabzon Vilayetinde Eğitim-Öğretim Kurumları" (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1151/13526.pdf>, (Erişim 04.07. 2015).

2 "Dr. Ragıp İmamoğlu" *AÜİF Dergisi*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/735/9380.pdf>

İlmi Yönü

İmamoğlu ailesi ilme meraklı idi. Baba Salih İmamoğlu da Ankara'da Arapça, tefsir, hadis, ve özellikle fıkıh okuturdu. Arap dilinin adeta felsefesini yapan Fıkhu'l-Lüga'ya³ çok önem verir "Bu lügati bilmeyen fetva veremez" derdi. Farsça bilgisi de iyi olup Bostan, Gülistan gibi eserleri takrir ederdi.

Emekli imamlardan Kamil Şahin'in ifadesine göre; Ragıp Hoca, Arapça ve Farsça yanında Fransızca'yı bilirdi. Tefsir, hadis, fıkıh dersleri verirdi. İlim taliplerini severdi.

Ragıp İmamoğlu, Ankara Müftülüğü'nden ayrılınca A.Ü. İlahiyat Fakültesi'ne Arapça Okutmanı olarak atandı. Bu tefsir kürsüsünde "İmam Ebu Mansur EI-Maturidi ve Te'vilatu'l-Kur'an'daki Tefsir Metodu" tezi ile ölümünden bir yıl önce 1973 yılında "İlahiyat Doktoru" oldu. İmamoğlu Türkiye'de İmam Maturidi sahasında ilk akademik çalışma yaparak öncülük etmiştir. Bu arada Cumhuriyet döneminde fiilen ve resmen M. Hamdi Yazır'ın tefsir, M. A. Ersoy'un meal ve A. Naim-K. Miras'ın hadis Hanefi-Maturidi geleneğini öncelendiğini göz önünde bulundurursak İmamoğlu'nun bu alanda aslında geç kalınmış ve hala beklenen düzeye ulaşamamış adımının ehemmiyeti daha iyi anlaşılır.

Salih İmamoğlu'nun nadir ve eski eserlerden oluşan 2000 civarındaki kitapları Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Trabzon Darıca'daki Eğitim Merkezi'ne, Ragıp İmamoğlu'nun kitapları ise, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.⁴

Eserleri

İyilerin Ahlakı (Ahlaku'l-Muhsinin) Hüseyin Vaiz el-Kaşifi'den tercüme, Doğu Matbaası, Ankara, 1965.

İlk Hadis Mecmualarından Hemmam b. Münebbih'in Hadis Mecmuası, Ankara 1966-1967.

İmam Ebu Mansur EI-Maturidi ve Te'vilatu'l-Kur'an'daki Tefsir Metodu, DİB yay, Ankara, 1991.

Ayrıca birçok gazete ve dergide yayınlanmış yazıları vardır.

2. Lütfi Şentürk

Lütfi Şentürk, 1936'da Çaykara'da doğdu. Din hizmetlerindeki görevi sadedinde 30.03.1963–26.07.1965 tarihleri arasında Niğde Müftülüğü yapmıştır.

30 Kasım 1971'de Ankara Müftülüğü'ne atanmış ve 09 Mayıs 1978'e kadar bu görevini 9. Müftü olarak beş sene yürütmüştür. 1978 ve 1984 yıllarında iki kez Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulundu. Halen emeklilik hayatını devam ettirmektedir.

Mesai arkadaşlarının anlattıklarına göre personele karşı mütevazı idi. Görevi sırasında personelinin özlük haklarının temininde oldukça hassas davranırdı. Uygun zaman ve zeminlerde ilmi sohbet ve faaliyetlerde bulunurdu.

Lütfi Hoca'nın Ankara dini hizmetlerine en önemli katkılarından biri vaazlarıydı. Kendine has, tatlı, zaman zaman nükteli ve fıkralı vaazları din görevlilerine örnek olduğu gibi Ankara cemaatinde de farklı bir iz bırakmıştır.

3 Ebu Mansur Abdulmelik b. Muhammed es-Sealebi, (ö. 1038), Fıkhu'l-Lüga ve Sırru'l-Arabiyye.

4 <http://www.mehmetakifbal.gen.tr/2013/03/02/bagis-kitapliklari-ve-trabzon/> (Erişim 07.08.2015).

Eserleri

İslam'da Helaller ve Haramlar I-II, İbn Hacer el-Heytemi'den tercüme (A. Hulusi Serdaroğlu ile) Kayıhan Yay.

Ahiret Günü, (A. Hulusi Serdaroğlu ile)

Diyanet İslam İlmihali (Seyfettin Yazıcı ile) DİB Yay., Ankara 1996.

Örnek Vaazlar I-II, DİB Yay. Ankara 2013.

Güncel Dini Meseleler, TDV Yay.

Ayrıca Diyanet dergileri ve diğer yayın organlarında pek çok makalesi yayınlanmıştır.

3. Hasan Şâkir Sancaktar

Ankara'da bu güne kadar Trabzon ulemasından en uzun müftülük görevi yapan Sürmeneli Hasan Şâkir Sancaktar hoca olmuştur. 4 Ağustos 1978'de Ankara Müftülüğü'ne Ankara'nın 10. Müftüsü olarak atandı ve 10 Nisan 1992 tarihine kadar bu görevini on beş sene yürütmüştür. Sonra Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği'ne getirilmiş ve bu görevin sona ermesinden sonra emekliye ayrılmıştır. Ankara'da 20 Eylül 2012 tarihinde vefat eden Sancaktar Hoca, Köprübaşı aile mezarlığına defnedilmiştir.⁵

Kendi kaleminden “Kısaca Özgeçmişim” diyerek şöyle anlatmaktadır:

1934 yılında Trabzon ili, Sürmene⁶ ilçesinin Yağmurlu (Cimilit) köyünde dünyaya geldim.⁷ 8-9 yaşlarında iken hafızlığımı ikmal ettim. 2-3 sene de tecvid, tashih-i huruf, Cezeri gibi kıra'at ilimleriyle meşgul olup, Kur'an-ı Kerimi usulüne göre okuma melekeyi ilerlettim. 1950 yılında hafızlıktan icazet aldım.

Merhum babam, medresede yetişmiş, müderrislik payesine ermiş, müstesna bir alimdi. Bütün ahali çok haklı ve isabetli olarak “İdris Efendi'nin fetvası ise doğrudur...” derlerdi. Yüzlerce öğrenci yetiştiren babamın rahle-i tedrisatına dahil oldum. Özel olarak Arapça ve çeşitli dini ilimler okudum. 1953 yılında babamın vefatı nedeniyle Çaykara'da kaim, müderris İdris Çakıroğlu hocamdan 3 sene daha okuyarak medrese tahsilimi zamanın ölçülerine göre ikmal ettim.

İlkokul ile ortaokulu hariçten imtihan vererek bitirdikten sonra Zonguldak Endüstri Teknik Lisesi elektrik bölümünü bitirdim. Askerliğimi 1960-1961 yıllarında muhabere yedek subayı olarak yaptım. Terhisimi müteakip, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yapılan vaizlik-müftülük imtihanını kazanarak, Zonguldak Merkez Vaizliği'ne tayin edildim. Vaizlik görevim esnasında Zonguldak Mehmet Çelikel Lisesini de hariçten bitirdim.

Üniversiteler arası yapılan imtihanı kazanarak 1964-1965 yılı eğitim-öğretim döneminde Ankara İlahiyat Fakültesi'ne kaydoldum. Bu arada Zonguldak Merkez Vaizliği'nden Ankara Merkez Vaizliği görevine naklen tayin edildim.

Fakülteyi bitirdiğim günlerin hemen akabinde, 30.07.1969' da Sivas Müftülüğü görevine tayin edildim. 1974 yılında Sivas Müftülüğünden Zonguldak Müftülüğü'ne naklen atandım. 1978' de Ankara Müftülüğü görevine naklen tayin edildim.

Sivas, Zonguldak ve Ankara Müftülüğü görevim esnasında, çeşitli gazetelerde yayımlanan çok sayıda dini yazılarım vardır. Şu ana kadar radyoda yayınlanan yüzden fazla konuşmam mevcuttur. Ayrıca televizyonda, çeşitli zamanlarda gösterilen yüzden fazla dini sohbetlerim de olmuştur. Diyanet Gazetesi ve Diyanet Dergisi'nde; Ankara Din Görevlileri dergisi olan “Davet”te çeşitli konularda yüzden fazla dini makalelerim yayınlanmıştır. Cemaat arasında “Mızraklı İlmihal” diye söylenen pratik ilmihale dair “İzahlı ve Tenkitli İlmihal” adlı bir deneme esercğim de vardır.

5 H. Ş. Sancaktar hakkında bilgi ve belge temin eden oğlu Mustafa Hakan Sancaktar beye hassaten teşekkür ederim. Ayrıca bkz. Mehmet Bilgin-Ömer Yıldırım, *Sürmene*, (İstanbul: Damla Ofset, 1990), s. 691; www.kiportal.net (Trabzonlu Meşhurlar).

6 Köprübaşı ilçesi.

7 Aile aslen Rize'nin Cimil köyündendirler. Bu sebeple Trabzon'daki köylerine de onun bir hatırası olarak Cimilit demişlerdir.

Ayrıca Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir bölümünde yüksek lisans (master) çalışmamı ikmal etmekteyim.

10 Nisan 1992 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği görevine atanarak, 7 yıl da bu görevi ifa etmeyi müteakip 1999 yılında emekliye ayrıldım.

Evliliğim; Emin Yılmaz, Metin, Yavuz Selim, Mustafa Hakan ve Hatice Betül adlarında 5 evladım vardır.

Ömrümüz olursa, ileride ders okutmak, bazı mühim konularda dini ve ilmi araştırmalar yapmayı da düşünmekteyim.

Tedbir, temenni bizden; takdir, tevfik yüce Allah'tandır. Mutlu hayat, dini gerçekler ile tıbbi gerçekleri severek, anlayarak, barışık halde yaşamaktır. Huzur böylece temin edilir. Yüce Allah'ın kâvli kanunları ile eşyada tecelli eden fiili kanunları aynı şeylerdir; bunları emrederler. Saygılarımla...

İlmi Yönü

Sancaktar Hoca'nın en bariz vasıflarından biri herkesin bildiği gibi çok ve nitelikli okuması idi. Okuma, Hoca'da adeta bir meleke ve hayatın lazım-ı gayri mufarikı haline gelmişti. Sancaktar'ın ilmi yönünü gösteren belge kendi kaleminden şudur:

Sağlam Bilgi Elde Etmek için Bazı Tavsiyelerim

1. Çok kitap okumaktan ziyade bilgisine, ilmine, ahlakına, seciye ve karakterine güvenilen kişilerin, ilgili dalda ihtisas yapmış ilim adamlarının eserleri okunmalıdır.
2. Okunmaya başlanılan kitap, büyük bir dikkatle ve mutlaka baştan sona kadar okunmalıdır. Baştan sona kadar okunmayan veya gerektiği şekilde anlaşılmadan geçilerek, sözde okunmak istenen kitap, aslında okunmamıştır.
3. İlim için konan kurallar, orijinal ibare ve ifadeler gereken ıstılahi bilgilere sahip olmazdan okunan kitap; gerçekten okunmuş ve anlaşılmiş sayılmaz.
4. Binlerce ilim dalları vardır; ancak bunlardan birinde veya bir kaçında ihtisas yapmak, derinleşmek mümkündür. İlgili ilim kaynaklarına inemeyen, gereken ihtisası yapamayan kişilerin sözde yazmış olduğu eserleri okuyarak geçirilen zaman boşa geçmiş sayılır.
5. Bir ilmi, kökünden kural ve deyimlerine uygun şekilde öğrenemeyen kişinin, gazete kupürlerinden veya ansiklopedilerden o ilmi sağlam bir şekilde öğrenmesi mümkün değildir.
6. İlmi öğrenmek isteyen kişi, hareket halindeki makinenin hız ibresi gibi olmalıdır; inkar ve taassubun yanında değil; hakkın ve ilmin yanında bulunmalıdır.
7. Sağlam bilgiye dayanmayan iman, ibadet, ahlak; gerçek manada sıhhatli olamaz.
8. İlim elde etmek için sağlam metinleri ezberlemek ve kavramakla işe başlanmalıdır.
9. Zamanında sağlam öğrenilip unutulmuş ilim; yanlış ve anlaşılamayanı ezbere hafızada tutmaktan çok daha hayırlıdır.
10. Genç, dinç, huzurlu ve daima güzel kalabilmek için; sağlam bilgiye, ihlas ve samimiyetle yapılan ibadete; gerçek ilim erbabının kitaplarını sürekli okumaya şiddetle ihtiyaç vardır.
11. İlimle birleşmeyen akıl, toprak altında çamurla karışık olan cevhere (altına) benzer.
12. İnsanoğlunun; maddi gücü, pazı gücü, ilim ve akıl gücü gibi büyük değerleri vardır. Hiç şüphesiz ki ilim gücü olmayınca diğerleri yok olur veya silik kalır.
13. Kişinin dünyada her zaman, ahirete de intikal ettireceği en büyük değer ve itibar mutlaka ilme dayalı olanıdır.
14. Gerçek huzur ve saadet için dinin, tam orijinalini; dünya ve deney ilimlerinin ise, en taze ve yenisini tatbik etmeliyiz.
15. Yüce Allah'a giden en kestirme yol; kalbin, beynin akılla buluştuğu ve kaynaştığı, ihlasla uygulamaya konulan yoldur.

Eserleri:

İzahlı ve Tenkitli İlmihal, Kılıç Yayınevi, Ankara.

Kur'an-ı Kerim Tefsirlerine Göre Yecuc ve Mecuc, AÜİF Lisans Tezi, 30 sayfa.

İslamda Talak/Boşanma, AÜİF Yüksek Lisans Tezi natamam.

III. Müftülük Makamı

Müftü Kavramı

Müftü kelimesi Arapça kökenli olup mastarı iftâ sözcüğüdür. İftâ, şer'i bir mes'eale hakkında cevap/fetvâ vermek demektir. Müftü(ü)nün sözlük anlamı da fetva veren, şer'i meselelere dair soruları cevaplandıran kişidir. Terim manasıyla müftü(ü), Kur'an-ı Kerim'den ve Hadis-i şeriflerden dini hüküm çıkarabilme kudreti olan müctehid demektir.

“Müftü” tabiri, İslam medeniyetinde esasen ilmi bir sıfattır. Şeyhülislam terimi yaygınlaşmadan önce ilmiye mesleğinin en tepe noktasını için kadı ve müderris ile birlikte kullanılan üç tabirden biridir. İslamiyetin ilk dönemlerinde Hicri birinci ve ikinci yüzyılda şer'i ilimlerde din bilgilerinde derinleşmiş, fetva makamına ulaşmış pek çok müftü yetişmiştir. Bunlar resmi memur olmayıp sivil insanlardı. Zamanla İslam devletlerinin idarecileri, işlerini dine uygun yapabilmek için devlet bünyesinde *müftü* sıfatı verilen dini bir otorite makamına yer vermişlerdir. Böylece bu sıfat, idari bir tabir olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Kadılar gibi resmî bir sıfatı haiz değillerdi. İlerleyen süreçte resmen tayin edilme geleneği başlayınca fetvalarını belirli ölçüde tespit edilen bir kâğıda yazıp altına, falanca yerin müftüsü, falan şeklinde imzalamaları, tayinle ilgili tezkere ve ifadelere de yer vermeleri kural haline gelmiştir.

Osmanlılarda da, müftüler ilmiye sınıfına dahildi. Müftülere, “Reisül-ulema”, “Müftü'l-enam” veya “Şeyhu'l-İslam” gibi unvanlar da verilmiştir. Devlet Şeyhülislamlığa bağlı olarak, vilayet, sancak ve kazalarında müftüler tayin etmiştir. İlk Osmanlı müftüsü (şeyhülislamı) Molla Şemseddin-i Fenari idi. Osmanlı Devleti'nde din asıl, devlet fer'ı kabul edildiğinden İslamiyet'in en büyük temsilcisi olarak müfti (şeyhülislam), protokolde sadrazamdan ileride tutulmuştur. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Şeyhülislam Ebussuud Efendi'den başlayarak şeyhülislam (müftü) ilmiye sınıfının başkanı olmuş, müderrisler ve kadılar onun emrine verilmiştir. Osmanlı'da müftülerin Hanefi mezhebine göre fetva vermeleri esas olmakla birlikte diğer üç mezhep (Şafiî, Malikî ve Hanbelî) mensupları için de müftüler tayin edilmiştir.

IV. Müftülüklerimizin Yasal Mevzuat Zemini

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına göre genel idare hizmetleri sınıfında yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, il ve ilçe müftüleri marifetiyle, ilgili kanunun gösterdiği şekilde laik devlet kuralları çerçevesinde kalarak, İslamiyetin itikat, ibadet ve ahlaki konularında halkı aydınlatmak görevini yürütmektedir. Türkiye'de müftü sıfatı, devlet idaresinde belli bir makamın adı ve bu makamdaki devlet memurunun unvanıdır. Zamanımızda diğer İslam ülkelerinde de durum büyük oranda aynıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevi, kuruluş kanunu olan 26 Recep 1342/3 Mart 1340 (1924) tarih ve 429 nolu Şer'îye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletlerinin İlgasına Dair Kanun'da *‘İslam dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütmek ve dini kurumları idare etmek’* şeklinde ifade edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki bütün cami ve mescitlerle bunların görevlilerinin idaresi Başkanlığa verildiği gibi tekke ve zaviyelerle bunların görevlisi olan şeyhlerin idaresi de Başkanlığa verilmiştir. 1925 yılında tekke ve zaviyelerin

kapatılması ile birlikte bunlara dair hususlar Başkanlığın görev alanından çıkarılmıştır. Bu kanunun 6. Maddesi “Müftülerin mercii Diyanet İşleri Reisliğidir” hükmünü taşımaktadır.

429 nolu kanun Başkanlık teşkilatı ve kadroları hakkında bir husus içermemiş, ancak 1924-1926 yılları bütçe kanunlarında kadro dereceleri ve sayıları belirtilmeksizin merkez teşkilatında, Reis, Heyet-i Müşavere, memurin-i merkeziye ve müstahdem-i muhtelif; taşra teşkilatında ise müftüler, müfti müsevvidleri, müstahdem-i ilmiye, vaizler, dersiamlar ve müftülükler müstahdemini kadroları maaş yekûnu olarak yer almıştır. Böylece taşrada müftülükler temel hizmet ve idari birimleri konumuna gelmiştir. Diyanet'in 1927-28 teşkilat yapısında 391 müftülük yer almaktadır.⁸

Reisicumhur K. Atatürk, Başvekil C. Bayar İcra Vekilleri Heyeti'nin imzasıyla yayınlanan 11 Teşrinisani / Kasım 1937 tarih ve 7647 nolu *Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatının Vazifelerini Gösterir Nizamname*'de Vilayetler Teşkilatı'ndaki müftünün başlıca vazifeleri:

1. İtikadat ve ibadeta müteallik sorulacak meselelerin şer'i icablarını bildirirler.
2. İtikadat ve ibadeta ait işler hakkında ya bizzat vaaz ederler veyahut vaizlere mevızalar tertip ederler.
3. Vaizlerle dersiamların vazifelerini murakabe ederler.
4. Cami Hademesi Nizamnamesi mucibince cami hademesinin işlerine bakmak üzere vilayet ve kaza merkezlerinde kurulacak encümenlerde bulunurlar.
5. Camilerde ve mescidlerde ilmi hizmetler ashabının vazifelerine müteallik muttali olacakları hususları encümenlere bildirirler.
6. İtikadata ve ibadeta ve Medeni Kanunun neşrinden evvelki zamana ait vasiyet ve miras gibi hususlara dair sorulacak suallere lazım gelen cevapları ya re'sen veya Diyanet İşleri Riyaseti'nden alacakları cevapları verirler.
7. İhtida için müracaat edenlere usulü veçhile İslam dinini telkin eder ve lazım gelen vesikayı verirler.⁹

Cumhuriyet tarihinin önemli aşamalarından biri olan 1960 İhtilali sonrasında çıkarılan 22.06. 1965 tarih ve 633 sayılı *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*'un 15. Maddesinde de il ve ilçe müftülüklerine yer verilmiştir. 16. Madde de doğrudan doğruya DİB'e bağlı olduğu belirtilen ilçe müftüleri de kendilerine bağlı olan il müftülerin görevlerini bölgelerindeki din hizmetlerini, dini müesseselerini yönetir ve din görevlilerinin hizmetlerini düzenleyip kontrol eder” şeklinde belirlenmiştir.¹⁰

Müftü ve Vaizler ile Müftü Yardımcıları Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği'nde (23.11.1974 gün ve 14776 sayılı Resmi Gazete) Müftü olacak kimsede aranan şartlar:

- “Dini öğrenim veren fakülte veya yüksek okul mezunu olmak
- (Bu nitelikte istekli çıkmadığı halde İmam-Hatip Okulları 2. Devresini bitirenler atanabilirler).¹¹
- Bugün itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nde müftülük makamına gelebilmek için;
- Dört yıllık dini yüksek öğrenim (İlahiyat vb. fakülte) mezunu olmak,
- Başkanlıkça açılan ihtisas kursunu başarı ile bitirmiş veya ancak doktora yapmış olmak,

8 Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Tarihçesi (1924-1987, Nihat Aytürk v. dğr., *DİB*, (Ankara: APK Dairesi Yayınları, 1987), s. 20.

9 DİB Teşkilat Tarihçesi, s. 62.

10 DİB Teşkilat Tarihçesi, s. 75.

11 Ahmet Uzunoğlu, *Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı*, (İstanbul: 1978), s. 145.

- Kamu kurum ve kuruluşlarında toplam sekiz yıl görev yapmış olmak ve bu sürenin en az iki yılını Başkanlık teşkilatında vaiz veya dengi görevlerde çalışmış olmak.

Diyanet teşkilatını 21. Yüzyılın ihtiyaçlarına cevap verecek düzeyde yeniden tanımlayıp konumlandırın 01.07.2010 tarih ve 60002 sayılı *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına dair Kanun*'da müftülüklerle ilgili (Madde 8) şu hükme yer verilmiştir.

Başkanlığın taşra teşkilatı, il ve ilçe müftülükleri ile doğrudan Başkanlığa bağlı dinî yüksek ihtisas merkezleri ve eğitim merkezlerinden oluşur.

İl ve ilçe kuruluşlarının başında birer müftü bulunur. İl müftüleri Diyanet İşleri Başkanlığına, ilçe müftüleri ise il müftülüklerine bağlıdır. (10/6/1949 tarihli ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu hükümleri saklıdır.)

İl ve ilçe müftüleri, bölgelerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nı temsil eder, din hizmetlerini, dini müesseseleri yönetir ve din görevlilerinin hizmetlerini düzenleyip denetler. İl ve ilçe müftülüklerinde ihtiyaca göre şube müdürlükleri kurulabilir.

Müftülük kursu, staj, rotasyon, hizmet içi eğitim, terfi ve performans ölçütlerine ilişkin usul ve esaslar ile dinî yüksek ihtisas merkezleri, eğitim merkezleri, Kur'an kursları ile yurt ve pansiyonların çalışma usul ve esasları yönetmelikle düzenlenir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi'nin ilgili maddelerinde müftülüklerle ilgili şu hükümler bulunmaktadır:

Başkanlık taşra kuruluşu, il ve ilçe müftülükleri ile eğitim merkezi müdürlüklerinden meydana gelir (Madde 89).

İl ve ilçe müftülüklerinin görevleri (Madde 90)

- a) İslâm Dininin itikat, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işlerini yürütmek,
- b) Vaaz, hutbe, konferans ve benzeri faaliyetler ile her türlü basın ve yayın vasıtalarından yararlanarak cami içinde ve dışında toplumu dini konularda aydınlatmak; müftünün de en az haftada bir defa vaaz edeceği şekilde üçer aylık vaaz ve irşat programları hazırlamak, (Değişik: 17/04/2006 tarihli ve 27 sayılı onay)
- c) Vaaz ve hutbe konularını tespit etmek ve gerektiğinde hutbe metinleri hazırlamak,
- d) Müftülük hizmetleri için ihtiyaç duyulan bina ve tesislerin yapımını sağlamak, bunları yönetmek, temizlik, bakım ve onarımlarını yapmak ve denetlemek,
- e) Kur'an kursları ile öğrenci yurt ve pansiyonlarının açılış, eğitim ve öğretim işlerini ve diğer işlemlerini yürütmek, bu yerleri yönetmek ve denetlemek,
- f) Hizmet içi eğitim faaliyetleri ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek,
- g) İl müftülükleri için cami ve mescit gibi dini yapı alanlarına ilişkin imar planlarında ve değişikliklerinde ilgili mercilere görüş bildirmek,
- h) İmar mevzuatına uygun olmak şartıyla, il, ilçe ve kasabalarda inşa edilecek camiler için izin vermek; cami yaptıracak hakiki veya hükmi şahıslara yol göstermek, yardımcı olmak ve kible tespitini yapmak,
- ı) Cami ve mescitlerin ibadete açılış beratlarını vermek ve hakiki veya hükmi şahısların mülkiyetinde bulunan bütün cami ve mescitleri yönetmek ve denetlemek,
- j) Dini soruları yazılı veya sözlü olarak cevaplandırmak,
- k) Ramazan ayı ile diğer dini gün ve geceler için mukabeleler ve özel programlar hazırlamak ve uygulamak,
- l) İhtida edecekler için ihtida merasimi yapmak ve ihtida belgesi vermek,
- m) Medeni Kanuna göre akdedilen nikâhtan sonra olmak üzere, isteyenlere evlenmenin dinî merasimini icra etmek,
- n) Başkanlık yayınları ile Başkanlıkça satışı uygun görülen diğer yayınların tanıtım, dağıtım ve satışı ile ilgili işleri yürütmek ve yayın bedellerini zamanında Başkanlığa göndermek,
- o) Personelin kadro, atama, nakil, sicil, emeklilik ve diğer özlük işlemlerini yürütmek,

- p) Tahakkuk, tediye ve mali işlerle ilgili hizmetleri yürütmek,
r) Müftülük giriş ve çıkışlarının kontrolünü sağlamak; yangın ve sabotaja karşı tedbirler ile diğer koruyucu güvenlik tedbirlerini almak; sivil savunma ile ilgili program ve alarmları düzenlemek ve uygulanmasını sağlamak,
s) Demirbaş eşya ile diğer araç ve gereçlerin bakım, onarım, koruma, kullanım ve terkinini ile ilgili hizmetleri yürütmek,
ş) Camilerin temizliği, bakımı, onarımı, çevre tanzimi ve teberrükât eşyası ile ilgili hizmetleri yürütmek, R-10/26 NİSAN-2006
t) Cami ziyaretlerinin İslâm adabına ve caminin emniyetine uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak; camilerin avlu ve müştemilatında İslami kurallara uymayan ibadetin huzurunu ihlal eden her türlü davranışı, satıcılık, dilencilik gibi cemaati rahatsız edici faaliyetleri ve görüntü, ses ve çevre kirliliğini önlemek için gerekli tedbirleri almak,
u) Camilerde toplanacak yardımlar konusunda yardım toplama mevzuatına ve Başkanlık talimatlarına göre hareket etmek,
v) Mahalli basını takip etmek ve gereğini yapmak,
y) Müftülük çalışma programının hazırlanmasını sağlamak ve uygulanmasını takip etmek; istatistikî bilgileri derlemek; görev alanı ile ilgili konularda araştırmalar yapmak,

İl Müftüsü (Madde 91)

İl müftüsü bulunduğu ilde müftülük teşkilatının birim amiri olup, il hudutları içinde müftülük görevlerini yürütmek ve denetlemekle görevlidir.

Temsil ve Bağlılık (Madde 94)

İl müftüsü görevli bulunduğu ilde, ilçe müftüsü de görevli bulunduğu ilçede Başkanlığı temsil eder. İl müftülükleri müftülük hizmetlerinin yürütülmesinde Başkanlığa, ilçe müftülükleri de il müftülüğüne bağlıdır.

Din hizmeti verenleri dolaylı yoldan ilgilendiren diğer yasal mevzuat da şunlardı:

TCK 163. Madde (01.03.1926 tarih ve 765 sayılı) “Laikliğe aykırı olarak, devletin içtimai/sosyal veya iktisadi/ekonomik veya hukuki nizamlarını/düzenlerini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimse iki yıldan yedi yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır...”

“Laikliğe aykırı olarak, devletin içtimai/sosyal veya iktisadi/ekonomik veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını/düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla, dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek, her ne surette olursa olsun, propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse, beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır”

241. madde: İmam, hatip, vaiz, rahip, haham gibi dini reislerden biri vazifesini ifa sırasında alenen hükümet idaresini ve devlet kanunlarını ve hükümet icraatını takbih ve tezyif ederse bir aydan bir seneye kadar hapis ve yüz elli liraya kadar ağır cezayı nakdi ile cezalandırılır veya bunlardan biri hüküm olunabilir.

V. Müftülerimizin Hizmet Alanı: Ankara

Ankara, 1923’de yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin başkenti oldu. Türkiye için 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, yeni dönem, yeni başkent, yeni bir dünya öngörülüyordu. Elbette, Ankara, Selçuklu’dan Osmanlı’ya vilayet statüsünde, geleneği olan bir Müslüman Türk şehri idi.

Ankara’nın temel din hizmeti kurumu olan Müftülüğe bakarsak, Milli Mücadele’ye Ankara Müftüsü Börekçizade Rifat Efendi önderliğinde çok ciddi destek vermişti. Ankara Müftülüğü böylesine önemli bir kurumdu. Bir bakıma Cumhuriyeti kuran dinamiklerden sayılabilir.

Bu kurum, 1. Börekçizade Mehmet Rifat Efendi (1907-1922), 2. Taşpınarzade Hacı Atıf Efendi (1923-1926), 3- Zeynel Abidin Efendi (1927-1933), 4- Hamza Kuru (1933-1940),

5- Mehmet Sadık Başgöze (1940-1961), 6- Mahmut Ögütçü (1961-1962) ve 7- Dr. Lütfi Doğan (1962-1964)'dan itibaren çeyrek asrı aşkın kesintisiz olarak Trabzon ulemasına teslim edilmiştir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Trabzon ulemasından Dr. M. Ragıp İmamoğlu (1964-1971), Lütfi Şentürk (1971-1978) ve Hasan Şakir Sancaktar (1978-1992) Ankara müftüsü olarak yaklaşık 28 sene görev yapmışlardır.

I. Dünya Savaşı sonrası “dünya düzeni”nde yerini alan Türkiye Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşı sonrasında “Soğuk Savaş” konseptinde yeni bir döneme girmişti. Bu dönemin bir parçası olan 1964-1992 arası Türkiye'nin bir bakıma zor yıllarıydı. R. İmamoğlu hoca göreve 1960 İhtilali'nin etkisinin devam ettiği süreçte gelmişti. Sonra L. Şentürk döneminde Türkiye 12 Mart Muhtırası (1971) ile bir yarı askeri darbe, arkasından sağ-sol çatışmalı anarşi süreci yaşamıştı. Daha sonra H. Ş. Sancaktar'ın görev yıllarında 12 Eylül 1980'de tekrar bir askeri darbe ülkede idareye el koymuştu. Nihayet Türkiye Turgut Özal (1983-1993) ile kısmen liberalleşme ve özgürleşme sürecinin kapılarını aralamıştı.

İşte Trabzon uleması, Ankara'da bu dönemde bir vilayetin olduğu kadar ülkenin en önemli dini kurumlarından Ankara Müftülüğü'nün başında hizmet verdiler. Bu müftülerimizin Trabzon'dan getirdikleri dini bilgi ve tecrübenin Türkiye'nin başşehrini dini alanda bilgi ve kurumsal gelişme açısından ileriye götürdüğü gibi sosyal ve kültürel hayata da önemli katkılar sağladığı izahtan varestedir.

Ankara'ya sosyal, ekonomik ve kültürel yönleriyle biraz daha yakından bakacak olursak; başkent ilan edilmesinin ardından (13 Ekim 1923) hızla gelişmiş ve kısa zamanda Türkiye'nin ikinci en kalabalık ili olmuştur. Cumhuriyeti'n ilk yıllarında ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan Ankara'nın topraklarının yarısı hâlâ tarım amaçlı kullanılmaktadır. Ekonomik etkinlik büyük oranda bugün için ticaret ve sanayiye dayanmaktadır. Ankara ve çevresindeki kamu sektörü ve özel sektör yatırımları, başka illerden büyük bir nüfus göçünü çekmiştir. Nüfusun yaklaşık dörtte üçü hizmet sektörü olarak tanımlanabilecek memuriyet, ulaşım, haberleşme ve ticaret benzeri işlerde, dörtte biri sanayide, %2'si ise tarım alanında çalışmaktadır. Türkiye'nin 90'lı yıllara kadar en çok sayıda üniversitesine ev sahipliği yapan Ankara'da ayrıca, üniversite diplomalı kişi oranı ülke ortalamasının iki katıdır. Bu eğitilmiş nüfus demektir.

Ankara cami cemaati, özellikle de Cuma cemaatinin profili geçmişten günümüze oldukça çeşitlidir. Beyaz yakalıların yanında mavi yakalıları, siyasilere, bakanlar, bürokratlar, işçiler, ticaret erbabı-esnaf, sanayiciler, sanatçılar, öğrenciler, öğretmenler, öğretim üyeleri ve köylüler. Bunun yanında hatırı sayılır bir bayan cemaati de burada zikretmek gerekir.

Buna mukabil “müftülerimizin hizmet kadrosu olan din görevlileri (imam-hatip, müezzin-kayyım, vaiz, Kur'an Kursu öğreticisi) nicelik ve nitelik yönlerinden bu cemaate hizmet verebilecek durumda mıydı?” sorusu önemlidir. Bunun yanında din görevlilerimizin büyük kentte formasyon ve ekonomik bakımdan yeterli düzeyde olup olmadıkları hususu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Din hizmetinin şüphesiz temel mekânı camidir. Bu cümleden olarak bir fikir vermesi bakımından 1986, 1987, 1988 yıllarındaki cami sayısını sırayla vermek istiyoruz.¹²

12 Yusuf Ziya Özcan, “Ülkemizde Cami Sayıları Üzerine Sayısal Bir İnceleme”, http://www.candundar.com.tr/_media/camilesme.pdf (Erişim: 10.09.2015).

	Merkez	Köy	Toplam
1986	1012	1280	2292
1987	1078	1294	2372
1988	1136	1291	2427

Tamamının kadrolu ve dolu olduğunu düşündüğümüzde Müftümüzün hizmet kadrosu da kabaca ortaya çıkmaktadır. 80'li yıllarda Ankara'nın merkez nüfusunun 3 milyon civarında olduğunu göz önünde bulundurursak bu kitleye 1000 civarında imam hizmet vermektedir. Başka bir ifade ile her camiye yaklaşık 3000 cemaat düşmektedir. Müftülerimiz hep bu sorunlarla baş etmek, çözüm bulmak durumunda idiler. Konuya her müftümüzün hizmet süresinde biraz daha yakından bakabiliriz.

R. İmamoğlu dönemi

R. İmamoğlu'nun Ankara'daki hizmet yılları sosyal, ekonomik ve siyasi dönüşüm yıllarıdır.

Her şeyden önce hızlı bir nüfus artışı yaşanmıştır. Ankara'nın 1927 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 404.581 iken, son 73 yılda 10 kat artarak 2000 yılında 4.007.860'a yükselirken, aynı dönemde ülke nüfusu 5 kat artmıştır. Ragıp Hoca'nın yıllarında 1960'da 1.321.380 (artış % 32,92) iken 1970'de 2.041.658 (artış % 43,29) olmuştur. Bu artış büyük oranda gecekondulaşma şeklinde bir gelişme göstermiştir. Bunun din hizmetleri bakımından anlamı şu ki; kırsaldan geleneksel hayatından kopup gelen vatandaş büyük kentin merkezine girememiş kıyısında gecekondular mahallelerinde yerleşmiş, gündüz şehir merkezinde çalışıp akşam Ankara'nın kenar mahallelerindeki tepelere altyapısı olmayan derme çatma evlerinde yaşamak durumunda kalmıştır.

Bu kitleyi hayata ve kente bağlayacak en önemli bağlardan veya dayanaklardan biri kuşkusuz din idi. Bu cümleden olarak halk hızla kendi imkanlarıyla cami-mescidlerini yapmış ve Müftülük'ten imam talep etmiştir. Müftülük devletin imkanları ve izni çerçevesinde bu talepleri karşılamaya çalışmış, bu arada kırsal geleneksel hayattan modern kent hayatına olan bu dönüşüm ve değişimin de donanımlı personel ve muhtevalı din hizmetleri bakımından da muhasebesini yapmak zorunda kalmıştır.

Din hizmetleri bakımından sorunlardan biri de şu ki, eskiden Ankara, ekseriyetle Türk-Türkmen ağırlıklı Hanefi-Maturidi bir Müslüman tipine sahipken söz konusu süreçte Türkiye'nin her yerinden farklı sosyal, etnik ve mezhebi kökenlere sahip Müslümanlara din hizmeti sunmanın yollarını aramıştır.

Bunun yanında 1960 ihtilalinin tedirgin ettiği toplum kesimlerini tekrar hayata entegre etme görevi de büyük ölçüde Müftülüğe düşmüştür. Birlik, dirlik ve kardeşlik duygularının kuvvetlendirilmesi, şehre yeni gelenlerin dayanışma içinde hayatta kalmaları yönünde telkinler en önemli hizmet alanı olmuştur.

L. Şentürk'ün dönemi

Lütfi Hoca'nın görev yıllarında Ankara nüfusu 1970'de 2.041.658 (artış % 43,29), 1980'de 2.854.689 (artış % 19,82) yine artmıştır. Yine gecekondular, yine hayata tutunmaya çalışanlar, tutunamayanlar ve savrulanlar. Bu yıllar Türkiye'nin sağ-sol ideolojik ayrışmasıyla anarşiye maruz kaldığı iç savaş aşamasına geldiği yıllardır. Bu zaman ve zeminde Şentürk

Hoca Ankara’da hizmet üretmeye çalışmıştır. Bu yıllar aynı zamanda din görevlileri için de zor yıllardır. Ankara’nın ihtiyaç duyduğu huzur, sükuna, barış, kardeşlik çağrıları Ankara Müftülüğünden gelmiştir.

H. Ş. Sancaktar dönemi

1978-1992 yıllarında görev yapan Sancaktar Hoca’nın zamanında Ankara’nın nüfusu 3 milyon bandındaydı. Buna uygun din hizmetlerinin yürütülmesi esastır. Kardeş kavgasına ve içsavaş boyutlarına varan anarşinin tavan yaptığı yıllarda görevi Şentürk Hoca’dan devralan Sancaktar Hoca iki yıl sonra 1980 Askeri ihtilali ile karşılaştı. Bir yandan ihtilalcilerin dini hayata müdahalesi söz konusu iken diğer yandan yine ürkek ve tedirgin durumdaki vatandaşların tekrar hayata entegre edilmesi, üretken, yarınına güvenle bakar hale getirilmesi söz konusuydu. Bu amaca yönelik olarak din hizmetleri geliştirildi.

Özallı yıllar diyebileceğimiz 1983-1993 arasında Türkiye çok önemli değişim ve dönüşümler yaşadı. Ekonomi liberalleşirken kültür ve hayat da buna uygun hale geldi. Toplum geleneksel hayat tarzı ve değerlerinden başka bir safhaya doğru evrildi. Bu gelişmenin dini söylem ve eylemler tarafından anlamlı kılınması gerekiyordu. Sancaktar Hoca’nın Ankara’ya karşı tarihi sorumluluk ve yükümlülüğü buydu. Hoca elindeki imkanlarla bunun için çalıştı diyebiliriz.

H. Ş. Sancaktar’ın zor zamanlarda Ankara Müftülüğü yaptığını belirtmiştik. Bu hususta Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Dairesi emekli başkanlarından Şükrü Öztürk şu hatırayı anlatmaktadır:

12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra kurulan hükümette Diyanet’ten sorumlu devlet bakanlığına getirilen Mehmet Özgüneş bir gün DİB Altıkulaç dahil, başkanlığın üst düzey yöneticilerini, bir mevzuat taslağını müzakere etmek üzere makamına çağırmişti. Çalışmamız devam ederken telefon çaldı. Bakan bey telefonu aldı ama konuşması sırasında, “Baş üstüne komutanım” sözünü tekrar ediyordu. Telefonu kapatınca da başkana dönerek, “Telefondaki Sedat Celasun Paşa idi. Ankara Müftüsü Hasan Şakir Sancaktar’ın görevden alınmasını istiyor. İlgili memurlarına emir ver de kararnameyi hemen hazırlayıp getirsinler” dedi. Millî Güvenlik Konseyi üyelerinin emirlerinin akan suları bile durdurduğu bir zamanda, bir konsey üyesi bir şey istemiş, bakan da ona, “Baş üstüne” diye cevap vermişti. Bu emri tebellüğ eden başkanın tepkisi ise hepimizi şaşırtmıştı: “Ankara Müftüsü görevinin ehli bir arkadaşımızdır. Benim bildiğim bir kusuru da yoktur. Sayın paşamızın bildiği ne varsa lütfen bize bildirsin, inceleyeyim, aleyhinde ileri sürülenler doğru ise, derhal gereğini yaparım. Değilse, -kusura bakmayın- emirle değil bir müftüyü, sıradan bir memurumu dahi görevden almam doğru olmaz.” Bu cevap karşısında bakan kızardı, terledi ve “Toplantı bitmiştir” dedi. Tatsız bir şekilde oradan ayrıldık.¹³

Hizmet-Vazife Anlayışı

Ankara Müftülüğü’nden naklen ayrıldığım Din İşleri Yüksek Kurulu görevine atandığım sırada, bütün müftülere, vaizlere, din görevlilerine yayınlanan *Veda Mesajım*; aynı zamanda benim vazife anlayışım şöyle özetlenebilir:

Değerli Meslektaşlarım,

Yaklaşık olarak on dört – on beş yıldan beri, çok yüce bir görev olan Ankara İl Müftülüğü görevinden 10 Nisan 1992 Cuma günü ayrılarak, naklen atandığım Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliği görevine başlamış bulunuyorum.

Şu gün için 24 ilçemizle birlikte Başkent Ankara’mızın dört bin civarında Diyanet görevlisi kadrosu vardır. Her geçen günde Camii Şerif, Kuran Kursu, Din Görevlisi sayıları artmakta, İslamiyeti ruh ve beden kabul eden aziz milletimiz kuvvetlenmekte ve yücelmektedir.

13 <http://www.tayyaraltikulac.com/documents/meslektaşlarının-gozuyle/26.pdf> (Erişim. 05.04.2015).

Uzun zamandan beri, özellikle idareciliğim döneminde tespit ettiğim önemli hususlardan bazıları şunlardır:

- İlme, gerçeğe, hakka dayanmayan bir milletin, bir düzenin sonu hüsrandır. İlimin güneşi ışığı altında toplanmayan bir millet, bütünlüğünü sürdüremez.
- Görevinin gerçekten ehli olanlar, üstlerine karşı vakur, maiyetine karşı müşfik ve âdil olurlar. Görevinin ehli, gerçekten müdavimi, ihlas ve inançla takipçisi olanlar müsamahaya, takdire layıktırlar.
- Dini hizmetlerin başarısı için saatli mesai yeterli değildir.
- Devlete, dine hizmet anlayışı; çaya atılan, eriyip çayı tatlandıran şeker misali olmalıdır. Hizmet, görev çayında erimeyen kişinin çakıldan farkı yoktur.
- Din, toplumun ve milletin temel harcıdır. Binanın her yerinde bulunmalıdır. Ancak, o harç, Resulullah Efendimizin ve Ashabının reçete ve tavsiyelerine tamamen uygun olarak hazırlanmalı ve yaşanmalıdır.

Yıllardan beri yürüttüğümüz il müftülüğü mülakat komisyonu, ilçe merkezlerine gelecek görevlilerin, özellikle Kur'an-ı Kerim'i yeterince, usulünce, uygun olarak okuyanların liyakat ve ehliyetlerini tespit için çalıştırılmıştır. Buna rağmen, zaman zaman az da olsa, yine müftü arkadaşlarımla, "yetiştireceğiz" vaa'di ile zayıflarda geçtiği olmuştur. Bir ezan sesi, bir hutbe, bir mihrabiye sevinç göz yaşlarını akıtırken, genellikle başarısız, ehliyetsiz, lakayt olanlar için büyük manevi mesuliyet nedeniyle günlerce üzüldüğüm de olmuştur.

Bütün mesai arkadaşlarımla da malumları olduğu üzere, din görevlisinin ehliyet ve liyakati hususunda, kesinlikle, taviz vermeden bir çok kişileri, kurumları, makamları tereddütsüz kırmış; ancak ve ancak yüce Allah'ın rızasını aramaya çalışmışımdır. Emaneti ehline vermeyen bir kişinin, bir milletin kıyameti başına kopacağına olan inancım kesindir.

Hak yolu; akıl, adalet ve ilmin yolu uygulamaya konurken sefih kişiler tarafından hoş görülmeyebilir. Fakat kıyamete kadar, sonsuza kadar gerçek ve doğru olan yol budur. Bana göre kemalin, faziletin özü, kişinin kendisini ilim ve mesleki alanında mütehassıs hale getirmesidir.

Akla, beyne dayalı teknolojik ilimlerin hiç durmadan, yorulmadan, fezanın derinliklerine daldığı şu asırda; kalbe, gönle, imana dayalı ilimlerin Ashab ve Tabiinden çok çok geri kalması; bidat ve hurafatla zamanın geçirilmesi, güya İslam budur diye de yan gelip yatılması; ele aleme yıllardır, manevi esir olarak yaşanması, gerçek İslam adına ne büyük utançtır.

Değerli görevlilerim; ilme sarılalım, dinin nezih özüne sarılalım. Muasır milletleri, ilim ve teknik alanda yakalayıp geçelim. Kubbesini, arşını Kur'an'a dayandıralım. Gece gün, ilimle soluk alalım. Hizmet çayında şeker gibi eriyip yok olalım ki işte gerçekte var olmak budur. Mesai saatimiz soluk aldığımız müddet, mesai yerimiz her yerdir. Gündüzü, gecesini, tatili, emekliliği yoktur.

Bu duygu ve düşünce ile hepimize "Allah'a ismarladım" der; dareyn saadetleri niyaz eder, görevinizde üstün başarılar dilerim. Ankara, 10 Nisan 1992

Dini-İctimai Sorunların Çözümüne Yaklaşımı

İrfan Akdoğan adında bir vatandaş anlatıyor:

Gelelim ikinci şahit olduğum olaya bu olay Ankara'da geçiyor. 70 yaşında bir adam 70 yaşındaki karısını kavga sırasında üçten dokuza boşsun diyerek boşuyor. Ancak adam pişman kadın iki gözü iki çeşme ağlıyor. Adam da kadın da perişan. Adam kime sorduysa çözüm yok. En son ümit Ankara Müftüsüne geliyorlar. Ben de o anda Hasan Şakir Sancaktar beyin yanındayım. Adam ağlayarak durumu müftü beye anlattı. Müftü Bey (Allah (cc) ondan razı olsun; böyle alimlerin sayısını arttırsın) Ona "Sen Şafi mezhebine göre boş değilsin, git karına dön nikahını tazele dedi. Bana da dedi ki Git bunların nikahını bizzat sen kıy." Gittim nikahlarını kıydım sevinçlerini görecektiniz. O sevap o müftüye tek başına yeter.¹⁴

Sonuç

Trabzon'da yetişip, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde hizmet tecrübesi kazandıktan sonra Ankara'ya müftü olarak gelen hocalarımız önemli hizmetler ifa etmişlerdir. Bu meyanda nicelik ve nitelik bakımından hizmet kadrolarını geliştirmeye, Ankara cemaatine nitelikle din hizmeti vermeye gayret etmişlerdir.

14 <http://birgo.mynet.com/irfanakdogan/yazi/785797185> (Erişim: 06.04.2015).

Trabzon ulemasının Türkiye'nin dini gelişmesine katkıları, büyük ölçüde Trabzon menşeli dini bilgi ve tecrübenin bölge dışında, özellikle de Cumhuriyet'in iddialı "modern" başşehirinde ne anlam ifade ettiğini bu müftülerimizin hizmetlerinden hareketle kısmen ortaya koyabildiğimizi düşünüyoruz.

Trabzon ulemasının Ankara'daki hizmetleri bir açıdan da "yerel ve geleneksel nitelikli dini bilgi ve tecrübe"nin ülke sathındaki performansını gösterme istidadına sahiptir.

Allah Taala, hepsinin hizmetlerini makbul kılsın. Dâru'l-Bekâ'ya intikal edenlere rahmetiyle muamele eylesin, yaşayanlara hayırlı ömürler versin.

BİR CUMHURİYET DEVRİ MÜFTÜSÜNÜN HAYATI VE ZİHİN DÜNYASI: İSMAİL HAKKI GÜL VE KÜTÜPHANESİ

Mahmut DİLBAZ*

1) Giriş

“1939 doğumlu bir din görevlisi olan merhum İsmail Hakkı Gül’ün hayat hikâyesi ve hususî kütüphanesi bizim için neden önemlidir” sorusu ile sözlerime başlamak istiyorum.

Her şeyden önce şunu ifade etmek isterim ki Osmanlı’dan Cumhuriyet’e, oradan da günümüze intikal eden maddî-manevî değerlerin ve devâsâ mirasın mahiyeti ve hususiyeti hakkında fikir edinebilmek, genellemelerde bulunabilmek, bulduğumuz ve durduğumuz yeri tesbit edebilmek, süratle intikal etmekte olduğumuz yer hakkında fikir sahibi olabilmek için söz konusu sürecin mimarları olan kişilerin biyografileri ve çabalarının tek tek ortaya çıkarılması hayatî önem arz etmektedir. İ. Hakkı Gül’ün hayatı ve kütüphanesinin Cumhuriyet döneminde yaşanan kırılmaları, devam eden süreklilikleri, bir neslin kuvvet ve zaafalarını görmemiz konusunda tutamak noktaları sağlayacağı kanaatindeyim.

Tahsiline geleneksel eğitim ile başlayıp dışarıdan ve içeriden modern eğitim ile devam eden, Diyanet teşkilatının çeşitli kademelerinde görev alan, meslektaşları ile benzeşen ve farklılaşan hususiyetler taşıyan, kitap ve antika eşya tutkunu bir din görevlisinin macerasının ve fikriyatının tesbit ve tahlilinin aynı zamanda “Cumhuriyet Türkiyesi’nde Bir Mesele Olarak İslâm”¹ da anlayabilmemize katkı sunacağı kanısındayım.

Son olarak çalışmamın ülkemizdeki kitap tutkunları ve koleksiyonerlerinin² yazılmamış tarihlerine dair küçük bir derkenar açma çabası olduğunu da belirtmek istiyorum.

Bu tebliğde merhumun hayat hikâyesi, bazı hususiyetleri ve eserleri hakkında bilgi verilecek, vasiyeti gereği KTÜ İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi’ne bağışlanan kütüphanesi tanıtılıp değerlendirilmeye çalışılacaktır³.

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sacitosmanli@yahoo.com

1 İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiyesi’nde Bir Mesele Olarak İslâm 1*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008).

2 Bu konuda yapılmış bir derleme için bkz. *Türkiye’de Kitap Koleksiyonerleri ve Sahafılar*, derleyen: Rıfat N. Bali, (İstanbul: Libra Yayıncılık, 2013).

3 İsmail Hakkı Gül merhumun hayat hikâyesinin tesbitinde istifa edilen yazılı kaynaklar merhumun özel evrakı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi’nde muhafaza edilen 68-3820 sayılı sicil dosyasıdır. Şifahî malumat ise merhumun evlatlarından İbrahim Hakkı Gül, Hekime Kiriş ve Fatma Berrin Öz’den edinilmiştir, kendilerine çok teşekkür ediyorum. Yazılı ve sözlü kaynakların yanında kütüphanesinin tahlilinde KTÜ İlahiyat Fakültesi’ne intikal eden kitaplarından bazıları ile teslim-tesellüm kaydı için hazırlanan İsmail Hakkı Gül Bağış Kitapları Kataloğu’ndan istifa edilmiştir. Bu kataloğu birlikte hazırladığımız KTÜ İlahiyat Fakültesi mensubu öğretim elemanı hoca ve arkadaşlarıma, merhumun Diyanet’teki dosyasına ulaşmamda yardımcı olan Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Dairesi başkanı ve görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim.

2) Hayat Hikâyesi

16 Nisan 1939'da Of'un -şimdi ise Çaykara'nın- Alisinos -yeni adıyla- Uzuntarla köyünde dünyaya gelen İsmail Hakkı henüz bir yaşında iken ailesi Erzincan'ın Tercan ilçesinin Mercan nahiyesine göç eder. Babası Hacı Mehmed Efendi burada imamlık yapmaya başlar. Bu göçün bir sebebi ulema yatağı olan Of-Çaykara havzasında yetişmiş bir hoca efendinin civar bölgelerdeki din hizmetlerine talip olması ise diğer bir sebebi de zor ve engebeli bir yaşam alanından düz ve münbit bir araziye intikal etme çabası olmalıdır.

İsmail Hakkı'nın çocukluk yılları II. Dünya Harbi'nin sebebiyet verdiği zorluk ve yoksulluk dönemi ile din alanında yaşanan baskı ve kısıtlamaların devam ettiği bir devreye tesadüf eder. Tahmin edilebileceği üzere İsmail Hakkı babasının yanında hafızlık eğitimine başlar ve 9 yaşında iken hıfzını ikmal eder. Tam bu sırada ehl-i takva ve edep timsali olduğu rivayet edilen annesi Rahime Hanım vefat eder. İsmail Hakkı yalnızca hayatının sonuna kadar hissedeceği bir acının pençesine düşmekle kalmaz, babasının başka biriyle evlenmesiyle kendisinden 2 yaş küçük olan kardeşi Abdullah Mustafa ile kız kardeşleri 1946 doğumlu Zeliha ile 1948 doğumlu Münevver'in de sorumluluğunu üstlenir.

Mercan nahiyesinde ikamet eden halasının eşi Mehmed Efendi'nin yanında eski yazıyı, Arapça ve Farsça'yı öğrenmeye başlar. Ramazan mukabelesi okumak üzere gittiği Sivas'ta ve memleketi Çaykara'da medrese derslerini tahsil eder, eski Çaykara müftülerinden Yusuf Bilgin hocaefendiden tashih-i huruf dersi alır.

Demokrat Parti iktidarı ile dinî alanda yaşanan normalleşmenin getirdiği rahatlık üzerine dinî hizmetlerde bulunmak üzere Adana tarafına gider. Merhum Ali Kemal Saran'ın verdiği bilgiye göre Çaykara'nın daha çok Şinek (Ataköy), Alisinos (Uzuntarla) ve Mimos (Aşağı Kumlu) gibi yüksek ve birbirine komşu köylerinde neşet eden hocalar Çukurova bölgesine gitmeyi adet edinmişlerdi⁴ ve öyle anlaşılıyor ki İsmail Hakkı Gül de bu izin peşinden gitmişti.

1961-1963 yılları arasında Adana Merkez Yörüklü Köyü'nde fahrî imamlık yapar. 31 Ocak 1963'te Adana Merkez Seyhan İlkokulu'ndan ilkokul diploması alır. Ancak daha evvelden öğrendiği eski yazıyı hayatının sonuna kadar kullanmaktan vazgeçmez ve sonradan öğrendiği Latin harfleri ile yıldızı hiç barışmaz, o kadar ki Latin harfleriyle yazmak zorunda kaldığı yazılar hep eğreti kalır. 15 Temmuz 1964 ile 15 Temmuz 1966 arasında tam 2 yıl Ankara/Mamak'ta askerlik vazifesini icra eder.

Dönüşte Adana'nın Ceyhan İlçesi Mercimet Köyü'nde tekrar fahrî imamlık yapmaya başlar. Buradaki görevine 1968 yılının Kasım ayında vekâleten atanır. 26 Şubat 1972'de aynı ilçenin Kösreli Bucağı'na vekil imam olarak tayin edilir. 1 Temmuz 1972 tarihinde dışarıdan devam ettiği Osmaniye İmam-Hatip Okulu'nun 1. devresinden mezun olur ve evvelki görevine asaleten atanır. 10 Nisan 1975'te Konya'nın Kulu ilçesi Beşkardeşler Köyü Camii imam-hatipliğine naklen tayin olur ve imtihanlara girerek 9 Ekim 1975'te hafızlık belgesi alır. 29 Eylül 1978 tarihinde dışarıdan takip ettiği Osmaniye İmam-Hatip Okulu'nun 2. devresini de bitirir.

İmam-Hatip Okulu diplomasını aldıktan sonra 1979 yılında Konya Yüksek İslâm Enstitüsü imtihanlarına girer ve başarılı olarak buraya kaydını yaptırır. Böylece modern eğitim sisteminin yüksek tahsile kadar olan kısımlarını dışarıdan imtihanlar vererek bitiren İsmail Hakkı Gül'ün nizamî ve düzenli modern eğitimi 40 yaşında iken fiilen başlamış olur. Kaderin garip bir cilvesiyle aynı sene Trabzon İmam-Hatip Lisesi mezunu, büyük oğlu

4 Ali Kemal Saran, *Omuzumda Hemençe – Cumhuriyet Devrinde Bir Medrese Talebesinin Hatıraları*, 3. baskı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), s. 329-330.

İbrahim Hakkı da Eskişehir Mimarlık-Mühendislik Akademisi'ni kazanır. 2 Mayıs 1980'de tayinini Konya merkeze aldirarak önce Bahçelievler Camii'ne, 18 Kasım 1981'de de Merkez Bey Camii'ne atanan İsmail Hakkı Gül İlahiyat tahsilini aksatmadan sürdürme imkânı bulur. Enstitü statüsünde iken başladığı eğitimini 16 Eylül 1983 tarihinde Fakülte olarak tamamlar ve Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olur. Mezuniyetinden sonra imamlığa devam etmekle birlikte Konya İl Müftülüğü'nde, müktesebatına binaen olsa gerek, 2 buçuk sene fetva işlerini yürütmekle görevlendirilir.

4 Şubat 1988'de Ankara'nın Altındağ ilçesi Yıldırım Beyazıt Eski Camii imam-hatipliğine tayin edilir. Bu görevinde iken Diyanet İşleri Başkanlığı Fetva Kurulu'nda da görevlendirilme ile çalışır.

Müftülük-vaizlik imtihanını kazanarak 21 Ağustos 1989-29 Ocak 1990 tarihleri arasında Antalya Hacı Mehmet Gebizli Eğitim Merkezi'nde 5 aylık "Müftü ve Vaizler Hizmet Öncesi Eğitimi"ne katılır.

14 Mart 1990'da Mardin'in Dargeçit ilçesi müftülüğüne tayin edilir. Yeni ilçe yapıldığı için buranın ilk müftüsü olmanın sıkıntıları yanında artan terör örgütü vakalarıyla da karşı karşıya gelir. "Sohbet ve vaazlarında İslâm'ın birlik-beraberliğe verdiği önemden sık sık bahsetmesi üzerine aldığı tehdit mektupları"ndan ötürü buradan ayrılmak ister ve 2 Eylül 1991'de Eskişehir'in Seyitgazi ilçe müftülüğüne tayin edilir. 6 yıl devam ettiği bu görevi sırasında eşinin rahatsızlığı sebebiyle Ankara ya da İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Trabzon, Samsun ve Giresun'a bağlı tam teşekküllü hastanesi bulunan bir ilçe merkezi müftülüğüne tayin isteği sürekli geri çevrilen İsmail Hakkı Gül'ün tayini 28 Haziran 1996'da Balıkesir'in İvrindi ilçesine çıkarılır. Buraya gitmek istemeyen İsmail Hakkı Gül tayini durdurur. Nihayet Seyitgazi müftüsü iken 15 Ağustos 1997 tarihinde emekli olur ve ailesinin ikamet ettiği Ankara'ya yerleşir. Emekliliğinden sonra zaman zaman fahrî din görevliliğinde bulunmak üzere Avusturya, Almanya, Kanada ve Fransa'ya giden İsmail Hakkı Gül 14 Mayıs 2011'de Ankara/Eryaman'daki evinde vefat eder ve Karşıyaka Mezarlığı'na defnedilir.

Gümüşhane doğumlu Huriye hanımla 1956 yılında evlenen İsmail Hakkı Gül'ün dördü erkek, beşi kız, dokuz evladı dünyaya gelir, bunlardan 1958 doğumlu Şükriye ile 1960 doğumlu Halil İbrahim 5-6 aylıkken vefat ederler. 1959 Tercan doğumlu, mühendis, genel müdür, Enerji Bakanlığı müsteşarı İbrahim Hakkı Gül; 1961 Tercan doğumlu, matematik öğretmeni Hekime Kiriş; 1968 Osmaniye doğumlu, İşletme mezunu Fatma Berrin Öz; 1969 Osmaniye doğumlu, Çalışma Ekonomisi mezunu Hesbiye Gül; 1971 Ceyhan doğumlu, inşaat mühendisi Nefise Buyurgan; 1974 Ceyhan doğumlu, avukat Abdullah Edip Gül ve 1976 Kulu doğumlu, inşaat mühendisi Atıf Gül hâlen hayattadır. İsmail Hakkı Gül'ün babası 1987 yılında, eşi Huriye hanım ise 8 Ağustos 2013 tarihinde Ankara'da vefat eder. İsmail Hakkı Gül'ün anne ayrı kardeşleri ise 1957 doğumlu Hanefi Gül, 1959 doğumlu Hamide Akan, 1961 doğumlu Selametdin Gül, 1965 doğumlu İrfan Gül ve 1968 doğumlu Hanife Tığtepe'dir.

3) Hayat Tarzı ve Bazı Hususiyetleri

Askerlik hüviyet kartındaki bilgilere bakılacak olursa 167 cm boyunda, beyaz tenli, çakır gözlü, sarı saçlı ve sonraki yılların fotoğraflarında görüldüğü üzere seyrek ve kırçıl sakallı, epey kilolu İsmail Hakkı Gül'ün hususî dünyasına girmek ve nüfuz edebilmek için önce kızı Fatma Berrin hanımın anlattıklarına kulak verelim:

Babam esasen çok konuşan biri değildi, dinlemeyi çok severdi. Küçük bir çocuk bile konuşsa onu bütün dikkatiyle ve önemseyerek dinledi. Çok az ve öz konuşurdu.

Annesini erken yaşta kaybettiği için çok merhametli ve yufka yürekliydi, yardıma muhtaç olanları gördüğünde gözyaşlarını tutamazdı.

Kendi işini kendi halletmeye çalışır, çevresinde bulunanlardan bir bardak su bile istemezdi, evlatlarına hitap ederken “hanım, bey” diye seslenirdi. Nezaket sahibi idi, gençliğinde yanımızda uzandığını hiç hatırlamıyorum, son zamanlarında hastalık ve yorgunluktan uzanma ihtiyacı hissettiğinde sağ tarafına edeplince kıvrılır, öylece yatardı.

Kendisi kütüphanesini bırakıp evladının evi de olsa misafirliklere gitmeyi istemezdi. Buna mukabil misafiri çok severdi. Yemek seçmez ama mükellef sofralardan hoşlanır, misafirlerine nadide takımlarda çeşit çeşit yemek sunulmasından hoşlanırdı.

Aslında çok disiplinliydi ve işinde oldukça ciddiydi, beraber çalıştığı insanların işlerini savsaklamasını asla affetmezdi. Bu yüzden mesai arkadaşları ve görevlileri ilk başta babamı pek sevmezlerdi. Zamanla, onu tanıdıkça “biz böyle bir yönetici hiç tanımadık” demekten kendilerini alamazlardı.

Gezmeyi ve doğayı çok severdi, bu yüzden memleketine aştı, Çaykara’da, köyünde bir ev yaptırmayı ve sık sık orada bulunmayı çok istemişti ancak bir türlü nasip olmadı.

Babam çok erken kalkardı, kahvaltısını yapar, çocuklarla biraz sohbet eder ve oynar sonra kütüphanesine çekilirdi, saatlerce okur, kitaplarını ciltler, onların bakımını yapardı. Kitaplarının altlarını çizmeye ya da yanına notlar almaya kıyamaz, küçük bilgi fişlerine, kullanılmış kağıt parçalarına eski yazı ile notlar alırdı. Televizyon izleyecekse haber programlarına ve belgesellere bakardı. Küçükken bizleri yanına oturtur, anlayabileceğimiz seviyedeki ilmihal kitaplarından okurdu. Kitap odasında antika minderleri vardı, ömrü o minderlerin üstünde sürekli kitap tetkikiyle geçmişti. Kitap merakının çok küçük yaşlarda başladığını halalarım söylerdi. Kütüphanesinde sürekli bir sirkülasyon olurdu, mükerrer kitaplarından bazılarını sahaflara, kitapçılara götürür, kendisinde olmayan kitaplarla değiştirirdi. Ama kütüphaneye gelenler çıkanlardan her zaman fazla olurdu.

Sadece kitap tutkunu değildi, antika eşyalara da meftundu, husûsen kap-kacak, halı, levha, ayna, para, pul, kartpostal, tesbih biriktirir, antika pazarlarına gider, değiş-tokuş ya da alım-satım yoluyla koleksiyonlarını zenginleştirirdi.⁵

Artık bir benzerine kolay kolay şahit olmadığımız zevk-i selim ve hususiyet gerektiren bu hayat tarzına sahip olması İsmail Hakkı Gül’ü meslektaşları arasında hususî bir yere koymamızı zarurî kılmaktadır kanaatindeyim.

4) Zihin Dünyası ve Eserleri

Esasen klasik medrese eğitimi alan talebe ve hocaların modern eğitime, medresede okutulan kitaplar dışındakilere mesafeli durdukları bilinen bir husustur. İsmail Hakkı Gül merhumda bu durumu görmüyoruz. Kendisi modern eğitimin bütün basamaklarını ama dışarıdan ama içeriden tamamlamış, kız-erkek ayrımı yapmaksızın 7 evladının yüksel tahsil almasını sağlamış, medrese kitapları dışında da pek çok kitap ve derginin takipçiliğini yapmıştı. Çocuklarına kendi mesleğini devam ettirmeyi, aynı tahsil sürecinden geçmeyi dayatmamış ancak onların din eğitimleriyle yakından ilgilenmiş, İmam-Hatip tahsili almalarını istemiştir.

Merhum İsmail Hakkı Gül’ün ilk öğrendiği yazıyı, yani Osmanlıca’yı ömrünün sonuna kadar kullanması, Latin harflerine mesafeli durması, 1920’li, 30’lu yıllarda doğan ve eski yazıyı öğrenen pek çok nesilde olduğu gibi bir alışkanlık eseri olması yanında, bunun bilinçli bir tercih olduğunu da söylemek istiyoruz. Heidegger’in “Dil, düşüncenin evidir” sözünü hatırlarsak İsmail Hakkı Gül’ün zihin ve fikir dünyasını oluşturan, ilmî zihniyetini teşekkül ettiren formun Osmanlıca ve Arapça, muhtevasının da bir önceki nesilden gelen İslâm ilim-irfan mirası olduğunu söyleyebiliriz.

5 Fatma Berrin Öz hanımefendi ile 30 Ağustos 2015 tarihinde merhum İsmail Hakkı Gül’ün evinde yapılan görüşme: Devlet Mah. Medenî Kanun Cad. Mavi Köy Sitesi, B Blok, No:8, Eryaman/Ankara.

İsmail Hakkı Gül'ün zihin dünyasına dair çıkarsamalarda bulunmak için onun biriktirdiği gazete kesiklerine ve köşe yazılarına bakabiliriz. Özel evrakı arasında yaptığımız çalışmada onun daha çok –siyasî ve zihnî yerini gösterircesine- *Milli Gazete*, *Vakit* ve *Yeni Şafak* gibi gazeteleri takip ettiğini ve dünya Müslümanlarının ahvali, din, tarih, şiir, sanat alanlarında ve güncel meselelere dair haberleri ve yorum yazılarını kesip arşivlediğini müşahede etmekteyiz. Bu cümleden olarak yazıları arşivlenen köşe yazarları arasında sıklıkla Abdurrahman Dilipak, Mustafa Özcan, Ahmet Çağlayan, Mehmet Doğan, Hayreddin Karaman, Yunus Vehbi Yavuz, Ebubekir Sifil, Ahmet Akgündüz, Yavuz Bahadıroğlu gibi isimlere tesadüf ettik. Az sonra kütüphanesinin tahlilinde değineceğimiz üzere siyasî ve ideolojik duruşu itibariyle meslektaşları ve döneminin İslâmcılarının ilgi ve takiplerini İsmail Hakkı Gül'ün de paylaştığını söyleyebiliriz. Burada tek istisna merhumun görece şiir ve sanata olan ilgisi ve takibi olsa gerektir. Zira genelleme yapacak olursak Diyanet camiasının ve İslâmcıların kâhîr ekseriyetinin edebiyat ve sanatla ilişkisinin sınırlı ve alt düzeyde olduğu aşikârdır.

Zihnî yapı tahlilinde bize yardımcı olacak diğer bir malzeme merhumun zarflar halinde tanzim ettiği bilgi fişleri ve not kağıtlarıdır. Büyük bir kısmının vaazlarda kullanıldığı anlaşılan hemen hepsi mavi mürekkepli bir dolmakalemlle tutulan bu notlar Osmanlıca ve Arapça ayet, hadis, şiir, kelam-ı kibâr ve çok az olarak kişisel görüşlerden oluşmaktadır. Zarfların üzerine düşülen şu başlıklar merhumun ilgi alanları ve takipleri hakkında bir fikir vermektedir: İlm-i bedî'den cinâs ve türleri, Teşebbüh, İlm-i bedî'den tevriye, iltifat, nezâhet, Mecâz, Kinâye, İlm-i belâgat-kelam, Akaid ile alakalı mesâil, Ramazan ve oruç, Hac, Kur'ân okuma, Mescidler, Allah ve peygamber sevgisi, insan sevgisi, Ashab-ı kiram, İmamet, Miraç, Berat gecesi, Cuma, Ölüm, Kabir ziyaretinin faydaları, Muhtelif fetvalar, Ahlâk, Evlad terbiyesi, Letaif, Tevbe, Emanet, Müslümanların birbirlerine karşı olan vazifeleri, İslâm dininin beşer münasebetlerine verdiği değer, Komşu, Yetim malı, İslâm kardeşliği, İnsanlar müsavidir, İslâm dininin sıhate verdiği değer, İçki, İslâm dininin çalışmaya verdiği değer, İlim ve alim, Tefsir notları, Sünnet, Nikâh, Cihad, İstanbul'un fethi, Çanakkale zaferi, Tarihî büyükler, Vatan sevgisi, Mehmed Akif'in Kur'ân-ı Kerim tercümesi (gazete yazıları).

Bir örnek sunması için “Allah ve peygamber sevgisi, insan sevgisi” başlıklı zarftan bahsetmek istiyorum. 3 bilgi fişinden oluşan zarfın birinci fişi “Allah sevgisi” konusunu *Ruhu'l-Beyân*'dan alındığı belirtilen bir pasajla işler. “Peygamberimizi sevmek” başlıklı ikinci fiş bir hadis ve bir mısradan oluşmaktadır. Üçüncü fiş ise “Sevgi hakkında” Osmanlıca alınan notları ihtiva etmektedir ki burada da Arapça olarak bir hadis-i şerife ve Hz. Ali'nin bir sözüne yer verilmiştir.

Kütüphane tahliline geçmeden önce İsmail Hakkı Gül'ün Arapça ve İslâmî ilimler tahsil etmiş genç ve heyecanlı bir medreseli olarak yazıp neşrettiği kitapları ile İlahiyat Fakültesi'nde iken hazırladığı bitirme tezinden bahsetmek istiyorum. Kütüphane kataloglarında rastlamadığımız kendi özel evrakı içinde bulduğumuz 1958 yılında Mersin Hakimiyet Matbaası'nda neşredilen *Muhtasarul Akaid* isimli kitabın müellifi Ebu Mehmed İsmail Hakkı Gül olarak belirtilmiş, elimizdeki nüshada mavi tükenmez kalemle Ebu Mehmed'in üzeri çizilmiştir. 24+2 sayfadan oluşan bu mütevazı risale 11 itikadî konuyu muhtasar olarak işlemekte ve eserin sonuna ilave edilen nota bakılırsa devamının geleceği haber verilmektedir. Ancak devamının neşrine dair bir bilgiye sahip değiliz. Kitabın mündericatını şu bahisler oluşturmaktadır: İman, Marifet-i ilâhiye, Allah'ın bir olduğunu ve şerikten münezzehe olduğunu isbat, Zat-ı ilâhiyeyi dar-ı dünyada idrak etmenin mümkün olmaması, Ruyet, Melaike-yi kiram, Harut ve Marut'un yeryüzüne inmeleri, Kütüb-i semaviyyenin lüzum ve ehemmiyeti, Bazı dalkavukların Kur'ân hakkındaki iddiaları

ve onlara cevap, Nübüvvet ve risalet, Peygamberlerin sıfatları. 25 konu olarak tasarlanan kitap 11. konu olarak belirtilen bu son başlık işlendikten sonra “Aziz Okuyucularım kitabımızın devamını ısrarla arayınız” notu ile son bulmaktadır. Esere 2 sayfalık “Yanlış ve doğru cetveli” ilave edilmiştir. Müellifin geleneksel üslup ve telif tarzından bir hayli etkilendiğini gösteren “Önsöz” kısmını eser ve müellif hakkında fikir vermesi hasebiyle buraya almak istiyorum⁶:

Cenab-ı Hâlik-i Yezdan’a hamd-i bî-payan lâ yüad vela yühsa müessis-i şeriat sahibi ve mürşid-i beşeriyet Habib-i edîp efendimiz hazretlerine selat u selâmdan sonra dahi âline eshabına ve ahbabına urfen vucub-ı selasenin ferağından sonra maksada şürû etmezden evvel bir mukaddimenin takdimine ve temhidine lüzum hiss olunur. Şöyle ki esasat-ı İslâmiye 6 temel üzerine kurulduğundan evvelâ nev-i beşere lâzım olan bu 6 esası bilmesi ve zaif-i insaniyenin samimî bir surette inanması ve furuâtı bu esaslar üzerine ibtina ettirerek vazife-i ubudiyetini icra etmesi elzemdir. İşte bu daiyyeye istinaden makbul ve merğup olmasa dahi inayet-i samedaniyyeye iltica ederek bu 6 esası ve buna taallük eden birçok mesail-i itikadiyyeyi [dipnot: Kitabımız birçok mesail-i itikadiyyeyi ihtiva ettiğinden *Muhtasarul Akaid* ismi vermeyi zaruri bulduk. {Matbu metindeki ‘birçok’ kelimesinin üstü çizilerek yerine kurşun kalemle ve Osmanlıca olarak “mündericâtı itibariyle” notu yazılmıştır, MD}] muhterem ihvan-ı dine arz etmek hevesiyle yirmibeş konuyu muhtevi bir eser-i nâ-makbuleyi tahrir etmekle armağan etmek isterim.

Fakat her ne kadar ehliyyetimiz yoksa bile acziyyetimizi itiraf ederek muhterem karilerimizin hüsn-i itimadına tevessül ederek işbu eser-i acizi meydana getirmeye say u gayret eyledim. Esna-i kıraette *el-kerimu yuslihu ve’l-leimu yufdihu* düstur-ı kadime riayeten hatalarımın ıslahıyla muhterem ihvan-ı dinin teyakkuz ve intibahlarına vesile olursak bir davat-ı hayriyelerini temenni ederim. Tevfik ve hidayet Cenab-ı Allahtandır. İsmail Hakkı Gül⁷

İsmail Hakkı Gül’e ait diğer bir kitap *Kıyamet Alametleri* ismini taşımaktadır. Milli Kütüphane’nin dijital kataloğunda rastladığımız bu kitap 25 sayfa olarak, 1963’te Adana’da basılmıştır. Kitabın 2. sayfasına düşülen “Bir hayli araştırmamın mahsulü olan bu naçiz eserimi merhume vâlidemin aziz ruhuna ithaf ediyorum” notu İsmail Hakkı Gül’ün yetim olarak büyümesinin verdiği burukluğu biraz olsun gidermeye matuf olsa gerektir. Duhanın belirmesi, Deccalin çıkması, Dabbetülarzın çıkması, Güneşin batıdan doğması, İsa’nın yere inmesi, Yecüc ve Mecüc’ün çıkması, Doğuda, batıda, Arabistan yarım adasında birer yer çöküntüsü, Yemen tarafında bir ateşin görünmesi gibi başlıklardan oluşan kitabın sonuna lügatçe ve kaynakça eklenmiştir. “Esere Başlıca Mehoz Tutulan Eserler” başlığı altında verilen kaynakçada 2 ciltlik *Kadı Beyzavî Tefsiri*, *Celaleyn Tefsiri*, 4 ciltlik *Hazin Tefsiri*, 12 ciltlik *Sahih-i Buharî Tecrid-i Sarih Tercümesi*, 2 ciltlik *Camîu’s-Sağir*, Ramazan Efendi’nin *Akaid Şerhi*, Ömer Nasuhi Bilmen’in *Muvazzah İlm-i Kelam*’ına yer verilmiştir.

Merhumun evlatlarından Hekime Kiriş ile Fatma Berrin Öz hanımefendiler babalarına *Şeytan’ın Hileleri* isimli küçük boy ve mavimsi bir kapağa sahip bir kitapçık daha atfediyorlar. Ancak buna dair somut bir bilgiye rastlamadık. İbn Arabî’ye atfedilen ve bu başlık altında tercüme edilen kitapçıklar zaman zaman mütercim adı belirtilmeden de neşredilmiştir. İsmail Hakkı Gül’ün müellif olarak değil de mütercim olarak ve ismini belirtmeksizin bu eseri neşretmiş olabileceği akla gelmekle birlikte bu konuda kesin bilgiye sahip değiliz.

İsmail Hakkı Gül merhumun 1983 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde, Arap Dili ve Edebiyatı Öğretim Görevlisi İsmail Hakkı Sezer’in danışmanlığında, mezuniyet tezi olarak hazırlayıp daktilo ettirdiği metin *Fıkıh Usûlü Tarihi – en Nesefti’nin Hayatı el-Menar Muhtasarı’nın Tercümesi* başlığını taşımaktadır. Az sonra değineceğimiz üzere merhumun kitaplarını konularına göre değerlendirdiğimizde en çok cilde sahip olan alan İslâm hukukudur ve bu alanın kitapları arasında usûl-ı fıkıh sahasında bilhassa Arapça olarak Osmanlı’dan günümüze kadar İstanbul, Kahire ve Beyrut’ta basılmış pek çok kitaba tesadüf edilmiştir. İsmail

6 Metnin imlasına müdahale edilerek ve bazı tashih hataları düzeltilerek aktarılmıştır (MD).

7 İsmail Hakkı Gül, *Muhtasarul Akaid*, (Mersin, Hakimiyet Matbaası, 1958), s. 2.

Hakkı Gül'ün temel İslâm bilimleri arasında fıkıh ve usûl-ı fıkha özel bir ilgisinin bulunduğunu bitirme tezi olarak bu alanı seçmiş olması da göstermektedir. Ayrıca merhumun bitirme tezinde biyografi çalışması ve Arapça bir eseri tercüme etmesi, kütüphanesinin önemli bir yekûnunu biyografi kitaplarının oluşturmasının gösterdiği gibi devamlılık-süreklilik arayışında ve kendisine intikal eden mirası günümüze aktarma peşinde olduğuna da işaret etmektedir. Tezin tercüme kısmının giriş sayfasında “mütercim” olarak ismini “İsmail Hakkı (Gül) b. Muhammed b. Abdullah b. Ömer et-Trabzonî” olarak yazması merhumun bu arayışlarına işaret etmekte, aidiyet ve soy ağacı konusundaki hassasiyetini de ortaya koymaktadır.

5) Kütüphanesi

İsmail Hakkı Gül merhumun az sonra tanıtıp değerlendireceğimiz kütüphanesinin oluşum süreci ve uzun hikâyesine dair fazla bilgi ve malzemeye maalesef sahip değiliz. Günlük tutmadığını ve hatıralarını da yazmadığını bildiğimiz⁸ merhumun özel evrakı arasında sadece kitapçı ve sahaf kartvizitleri ile kütüphanesinin eksik kitap ve ciltleri, eksik dergi sayılarını not ettiği kâğıtlara ve deftere tesadüf edebildik. “Eksik Olan ve Alınması Gereken Kitaplar”⁹, “Değiştirilmesi Gereken Kitaplar”, “Tamamlanması Gereken Kitaplar”, “Eksik Dergiler”, “Satılması Gereken Kitaplar” şeklinde sayfalar dolusu notların alınması merhumun sürekli bir arayış içerisinde bulunduğuna işaret etmektedir.

İsmail Hakkı Gül'ün yakınlarından öğrendiğimiz üzere 9-10 yaşlarında iken başlayan kitap merakı ve birikimi bir ömür sürmüştür. Merhumun muhtemelen sürekli irtibat halinde olduğu sahaf ve kitapçıları, evrakı arasında muhafaza edilen kartvizitlerden hareketle şöyle sıralayabiliriz: İstanbul'dan İrşad Kitabevi, Babil Sahaf, Şâmi Yayınevi, Hilal Sahaf, Ün Sahaf, Şefkat Yayıncılık, Fazilet Neşriyat, Sahhaf Halil İbrahim, Sultan Yayınevi, Âsitane Kitabevi; Ankara'dan Orhun Sahaf, Leylim Kitap Sarayı, Arşiv Kitap Evi, Yüce Erek Yayınevi-Sahaf, Topaloğlu Kitabevi, Yeni İlahiyat Kitapevi, “Eski Kitapçı” Vecihi Can; Konya'dan Doğan Kitabevi, Kastamonu'dan Sahaf Nadide Oğuz, Trabzon'dan Derya Kitabevi. Bir kısmından antika eşya alışverişi de yaptığı sahaf ve kitapçılar elbette bunlarla sınırlı olmasa gerektir. Merhumun kızı Fatma Berrin hanımdan öğrendiğimize göre kitapçı dostları sık sık İsmail Hakkı Bey'i arayarak “Müftü bey aradığınız kitaplar geldi, elimizde ilginizi çekeceğini bildiğimiz kitaplar var” şeklinde haber verirmiş.

Merhumun kızı Hekime Kiriş 1970'li yıllarda, henüz 10 yaşlarında iken Latin harflerle yazmayan babasının kitap siparişi için sık sık kendisine mektuplar yazdığını ve gönderilen adresin de sık sık Cağaloğlu-İstanbul şeklinde olduğunu hatırlıyor.

Kitap takibi ve alımının başka kanallarla da devam ettiğini söyleyebiliriz. Merhumun Arap coğrafyasının farklı bölgelerinde bulunan dostları vasıtasıyla bazı kitapları edinmiş olması muhtemeldir. Örnek vermek gerekirse Kahire'den Şaban Özkan tarafından gönderilen ve tarih notu düşülmeyen bir Ramazan Bayramı tebriğinde Ruzbihân Baklı'nın *Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'ân*'ı, Reşid Rıza'nın *Tefsiru'l-Menâr*'ı, Muhammed Abduh'un *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim*'i gibi kitap isimleri not edilmiş¹⁰. Yazı ve kalem değişikliği sebebiyle bu notların merhum İsmail Hakkı Gül tarafından ve kartpostalın Kahire'den gelmesi hasebiyle Kahire baskılı kitapları söz konusu kişiden istemek için alındığı söylenebilir.

8 Oğlu İbrahim Hakkı Gül'ün verdiği bilgiye göre merhum hatıralarını yazmayı düşünüyordu ama ömrü vefa etmedi.

9 Bu başlık altında sıralanan türler merhumun ilgi ve takip alanını da göstermektedir: Tefsirler, Hadis kitapları, Fıkıh, Hukuk ile alakalı, Dilbilgisi (Gramer), Coğrafya, Kelam ve Felsefe, Biyografi ve Bibliyografya, Tarih, Müteferrik kitaplar, Lugat.

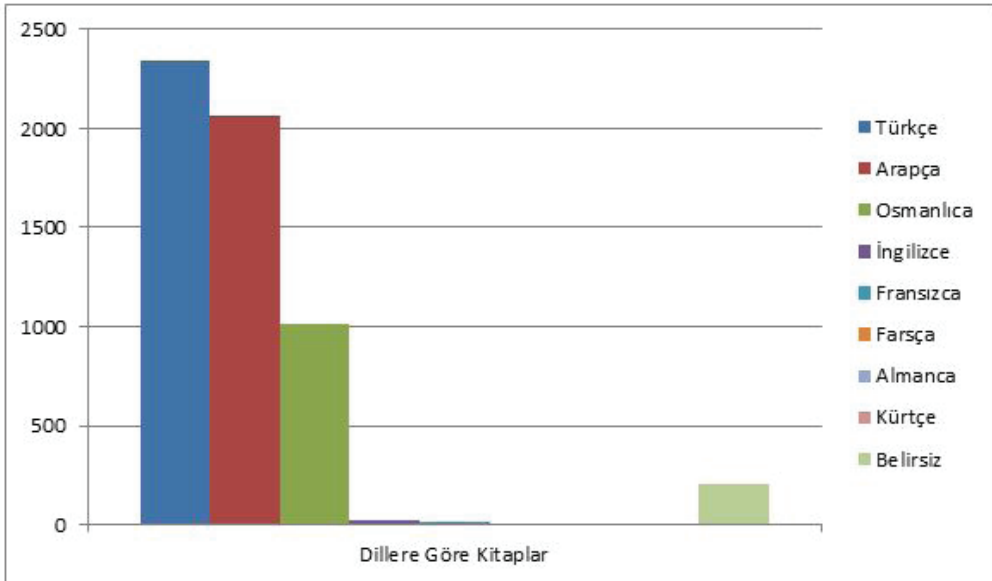
10 Söz konusu üç esere İsmail Hakkı Gül Kitaplığı Kataloğu'nda rastlanılmamıştır.

Merhumun zaman zaman görev için gittiği yurtdışından da kitap ve antika eşya ile döndüğünü biliyoruz.

Merhum İsmail Hakkı Gül'ün bir ömür biriktirdiği, gününün çoğu saatini birlikte geçirdiği kitaplarının, aşığı olduğu memleketine, Trabzon İlahiyat Fakültesi'ne bağışlanması konusunda bir vasiyeti bulunduğu oğlu İbrahim Hakkı Gül tarafından nakledilmiştir. Bu vasiyet gereği merhumun vârisleri yazma eserler haricinde bütün kitap ve dergileri 2013 yılının Ekim ayında KTÜ İlahiyat Fakültesi'ne bağışlamıştır¹¹.

Kütüphane oluşum sürecine dair verilen bilgiler ve yapılan değerlendirmelerden sonra merhumun kütüphanesinin tahliline geçebiliriz. Burada İsmail Hakkı Gül'ün kütüphanesinin KTÜ İlahiyat Fakültesi'ne intikalinden sonra teslim-tesellüm kaydı için hazırlanan basit künye bilgilerine yer veren kataloğu kaynak olarak kullandığımı belirtmek istiyorum. Henüz tamamı profesyonel olarak kataloglanmamış olan bu kitapların değerlendirilmesinde elbette hata payı vardır ancak sağlıklı sonuçlara ulaşmak için başta İsam Kütüphanesi olmak üzere başka kütüphane ve katalog kayıtlarından da istifade ettim.

İsmail Hakkı Gül merhumun kütüphanesinde mükerrerler ve cilt sayıları da dâhil toplamda 5673 cilt kitap ve çeşitli sayılara sahip 143 kalem dergi bulunmaktadır. Grafik 1'de görüleceği üzere kitaplardan 2344'ü Türkçe, 2064'ü Arapça, 1011'i Osmanlıca, 24'ü İngilizce, 13'ü Fransızca, 6'sı Farsça, 5'i Almanca, 1'i Kürtçedir ve 205'i ise sadece katalog verilerine bakarak dili ve konusunu tespit etmekte zorlandığımız için belirsizdir. 60 kadar yazma eser ise yukarıda belirtildiği üzere merhumun evlatları tarafından muhafaza edilmektedir.

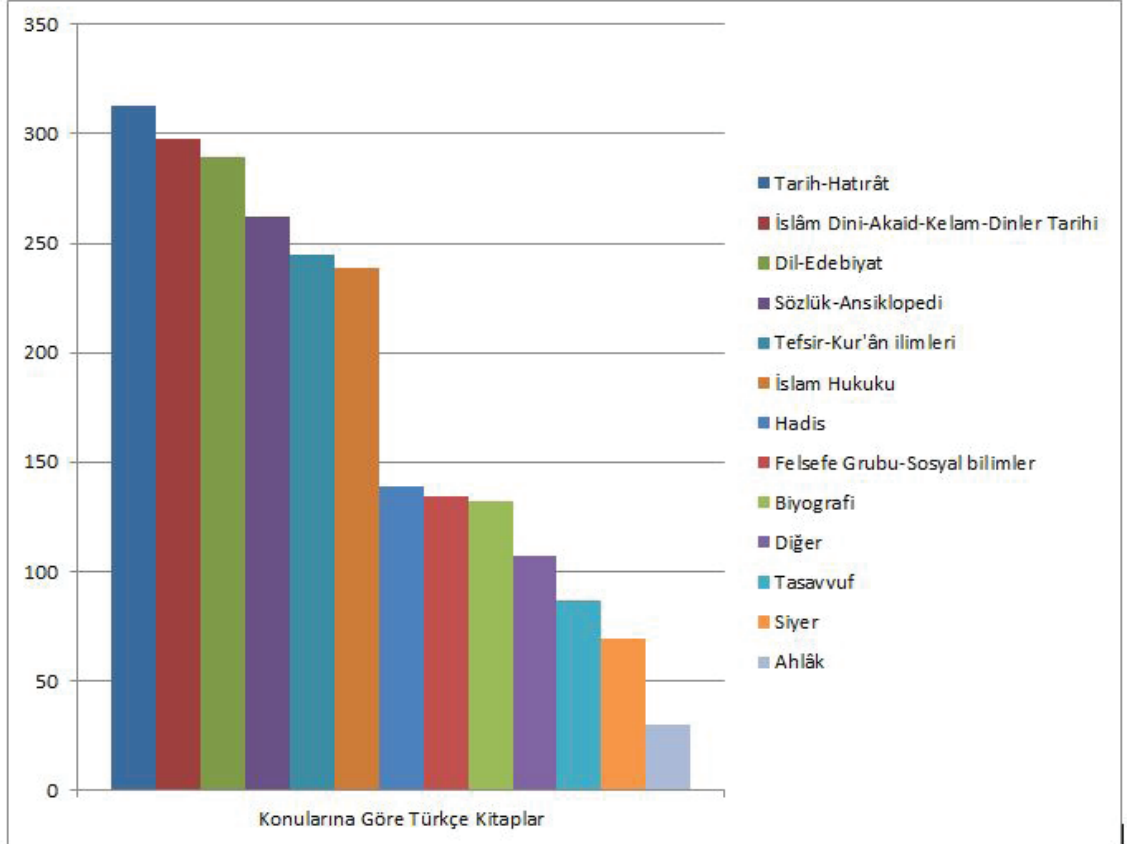
Grafik 1

Az önce de ifade edildiği üzere İslâm ilim-irfan mirasının takipçisi olarak merhumun kitaplarının tamamına yakınına Türkçe, Arapça ve Osmanlıca eserlerin oluşturması gayet tabiidir. Az sayıda bulunan yabancı dildeki kitapların büyük çoğunluğunu Kur'ân mealleri ile hadis ve fıkıh sahasındaki tercümelemler oluşturmaktadır. Farsça bildiği rivayet edilen merhumun

11 KTÜ İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ne nakledilmek üzere merhumun Ankara/Eryaman'daki evinde kitapların kolilenmesinde beraber çalıştığımız Abdullah Edip beye bu vesile ile bir daha teşekkür etmek isterim.

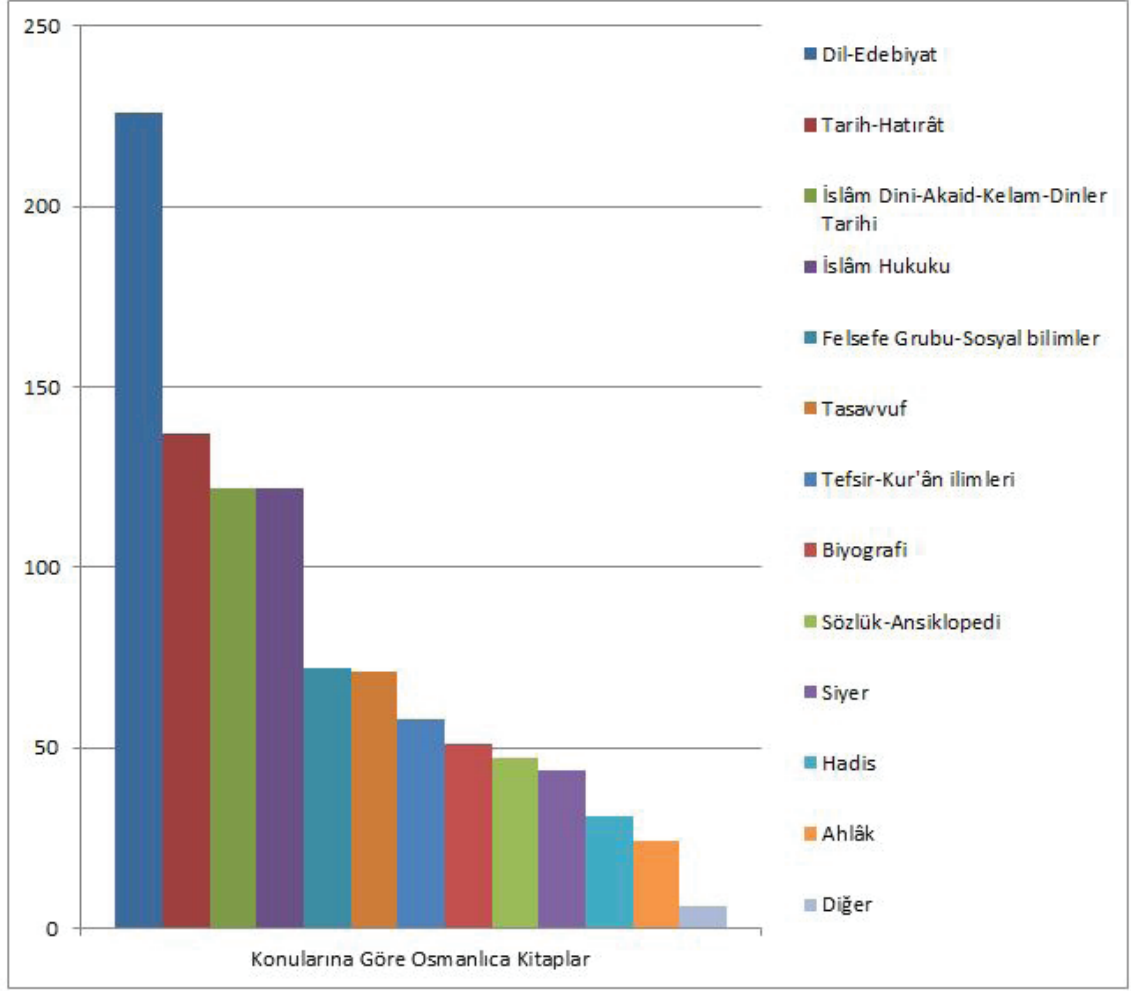
bu kadar az Farsça kitaba sahip olması anormal gözükmemektedir. Ancak şunu ifade edelim ki Osmanlıca ya da Türkçe yazılmış Fars diline ait bütün gramer kitapları ile sözlükleri yazıldıkları dile dâhil ettik.

Türk dilinde Latin harfleri ile basılmış kitaplar arasında en çok cilde sahip olan saha tarih kitaplarıdır (bkz. Grafik 2). İslâm ve Türk tarihine ait kitapların cilt sayısının fazla olmasından dolayı ortaya çıkan bu tablo karşısında cildi değil de kitabı esas alacak olursak 3. sırada yer alan dil-edebiyat sahasının birinciliğe yükseldiğini görürüz. Zira tarih kitapları 212 kıtada 313 cilt iken, edebiyat eserleri 285 kıtada 289 cilttir. Bu durum Diyanet camiasının ve Müslüman okumuş yazmışların büyük bir kısmının aksine merhumun tarih ve edebiyata olan ilgisini göstermektedir ki bu da süreklilik-devamlılık fikrinin ve belli bir dil hassasiyetinin, edebî zevkin göstergesi olsa gerektir. Nicelik olarak dil-edebiyat sahasının hemen ardından gelen sözlük ve ansiklopedi alanı da bu yargıyı destekler niteliktedir. Edebiyat eserleri arasında Farsça, Osmanlıca, Türkçe ve Arapça'ya dair gramer kitapları, edebiyat tarihleri, şiir antolojileri, divanlar, edebî sanatlar, klasik kitapların tercümelemleri ile Latin harflerine aktarımları önemli bir yekûn tutmaktadır.

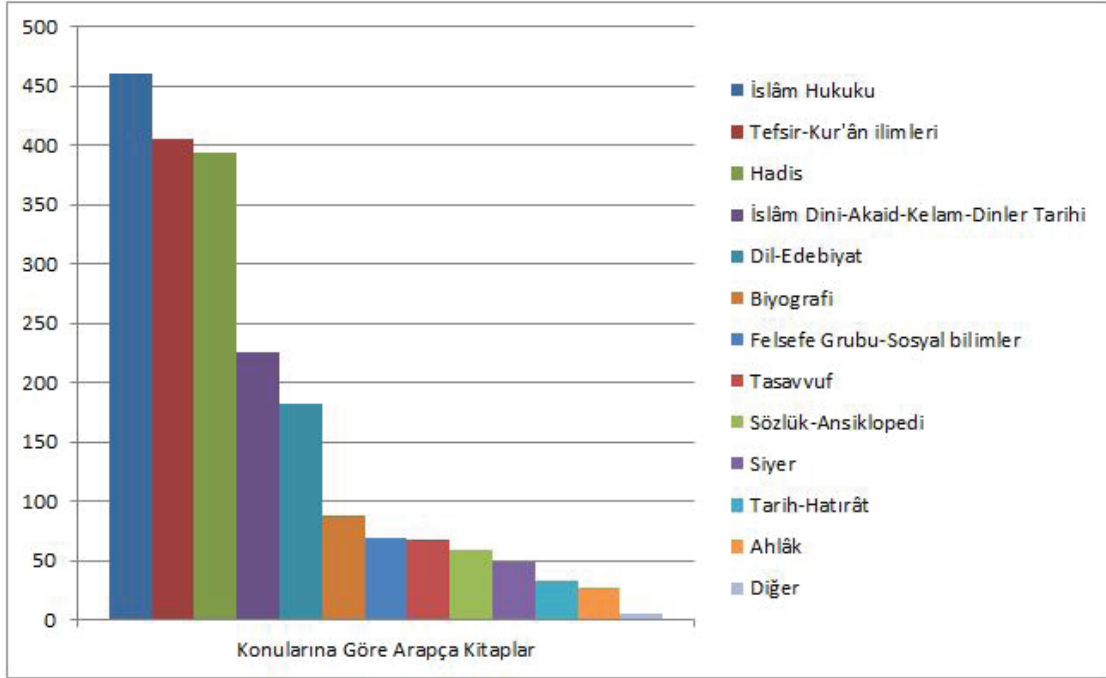
Grafik 2

Yukarıdaki tahlil ve değerlendirme Osmanlıca kitapların dağılımına bakıldığında da geçerliliğini korumaktadır (bkz. Grafik 3). Burada dil-edebiyat sahasının önemli bir kısmını Osmanlı'nın son döneminde neşredilen ve mektep müfredatında yer alan Arapça, Farsça ve Osmanlıca'ya ait gramer kitaplarının oluşturduğunu belirtmek istiyoruz.

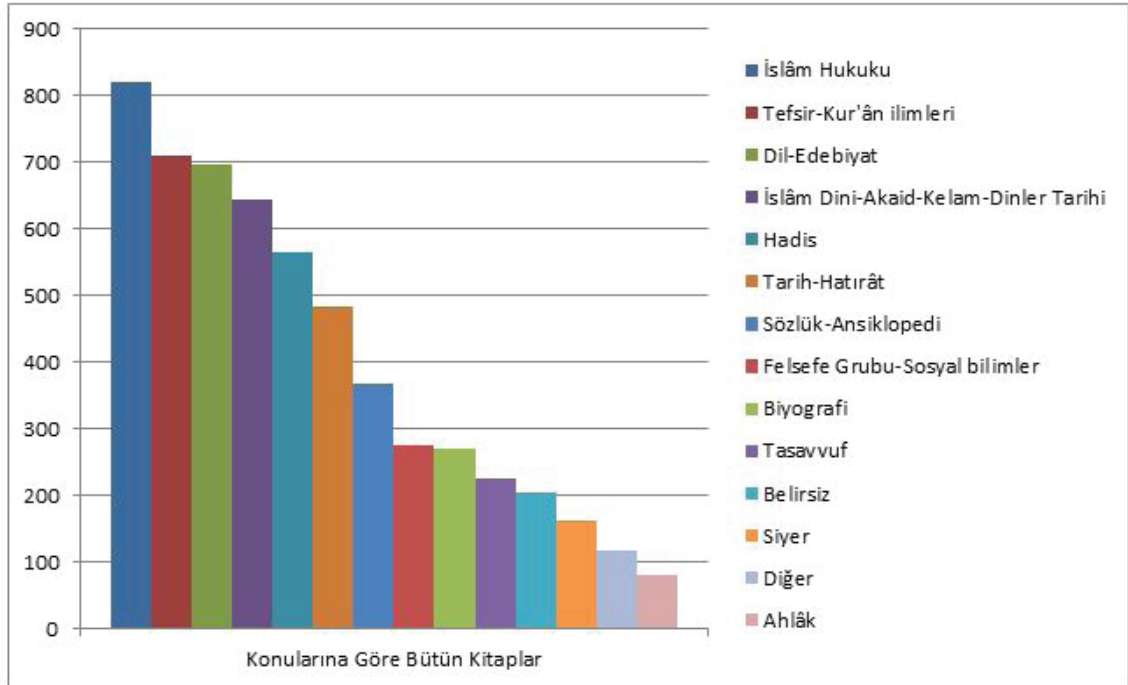

Grafik 3

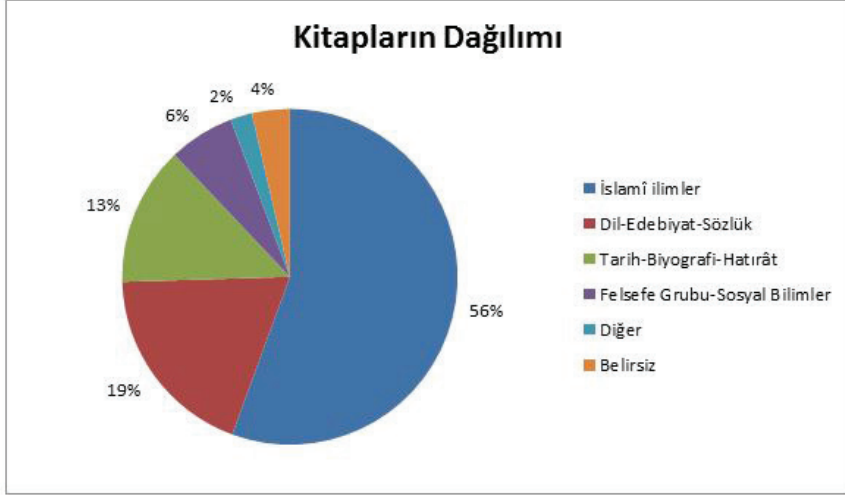
Arapça kitapların dağılımında İslâm hukuku, tefsir, hadis gibi alanların çoğunluğu oluşturmasında da medrese tahsili ile başlayıp ömür boyu din görevliliği yapan bir şahıs söz konusu olduğunda şaşırılacak bir durum yoktur (bkz. Grafik 4). Akaid-kelam kitaplarının diğer İslâmî ilimlere nazaran az görünmesi diğerlerinin ciltli kitaplara daha fazla sahip olması ile alakalıdır. İslâmî ilimlerle ilgili kitapların önemli bir kısmını 1900'lü yılların başından itibaren Kahire ve Beyrut'ta basılan, sahanın en temel eserleri oluşturmaktadır.

Grafik 4

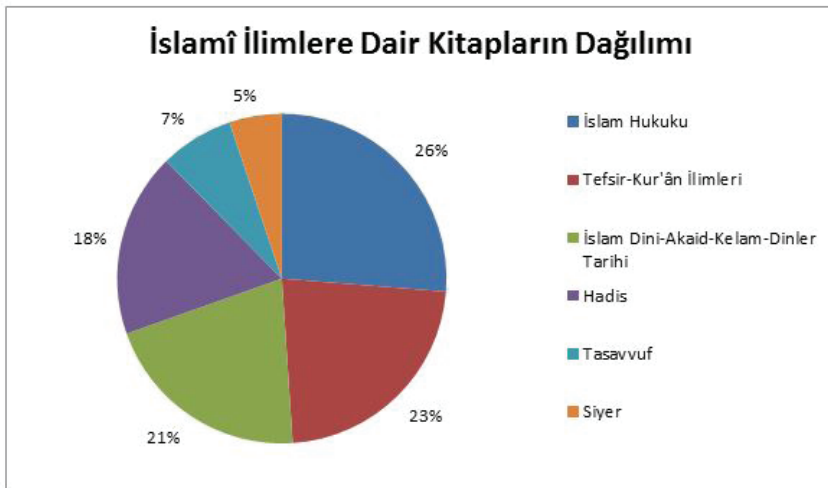

Grafik 5

Grafik 6

Dil ayrımı yapılmaksızın mevcut kitapların yüzdelerle dağılımına bakıldığında enteresan sonuçlara varılabilir. Ortalama bir din görevlisinin kitaplığının belki de %90'ını oluşturması beklenen İslâmî ilimlerin İsmail Hakkı Gül Kütüphanesi'nde %56'lık bir dilimde kalması, buna karşın dil-tarih sahasının %32'ye dayanması, felsefe ve sosyal ilimlerin %6'yı görmesi sıra dışı bir müftü efendi ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir (bkz. Grafik 6). Bu değerlendirme elbette İsmail Hakkı Gül Kütüphanesi'nin İslâmî ilimler açısından zayıf olduğu manasına gelmiyor, burada vurgulanan husus, alışılmışın dışında, merhumun çok ciddi bir dil-edebiyat-sanat-tarih meraklısı ve takipçisi olmasıdır. İslâmî ilimler açısından kütüphanenin çok yetkin ve zengin olduğu muhakkaktır. İsmail Hakkı Gül Kitaplığı'nın önemli hususiyetlerinden biri Kur'ân ilimleri, tefsir, hadis, akaid, kelam, fıkıh, fetva, hutbe, feraiz, ilmihal, tasavvuf, siyer kitaplarının hemen hemen bütün temel metinlerini ihtiva etmesidir. Klasik medrese eğitimi almış, imamlık yaparken bile fetva işlerine bakmakla görevlendirilen, İlahiyat tahsili sırasında usûl-ı fıkha ayrı bir ilgi ve yakınlık duyan bir din görevlisinin kitaplığında İslâm hukukuna dair eserlerin birinci sırada yer alması ise gayet tabiidir (bkz. Grafik 5 ve Grafik 7).

Grafik 7

İsmail Hakkı Gül Kitaplığı'nda bulunan ve Osmanlı döneminde basılan Türkçe ve Arapça fetva kitapları nadir eserler mesabesinde. Osmanlıca olarak Yenişehirli Abdullah'ın *Behcetü'l-Fetâvâ* isimli yazma eseri, Abdurrahim Efendi'nin 2 cilt olarak 1243'te neşredilen *Fetâvâ'sı*, Hacı Emin Efendi'nin 1290 baskılı *Tenviru'l-Ahkâm*'ı, Arapça olarak ise Şehabeddin Mahmud Âlûsî'nin 1307'de neşredilen *el-Ecvibetü'l-İrakiyye'si*, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*'nin 4 ciltlik 1310 tarihli Bulak baskısı, Ahmed Hulusî'nin 1323'te neşredilen *Fetâvâ-yı Ferâiziyye'si* İsmail Hakkı Gül Kitaplığı'nda mevcuttur. Yukarıda da ifade edildiği üzere İslâmî ilimlere dair klasik ve modern en temel başvuru eserleri ile sahanın ihtisas gerektiren ve farklı Arap coğrafyalarında basılan pek çok kitabına rastlanmakta ve buradan kütüphanenin bu alanlarda uzmanlık gerektiren ince bir emeğin mahsulü olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca *Kanunnâme-i Âli Osman*, *Kanun-ı Esasî*, *Arazî Kanunnâmesi*, *Mecelle*, *Türk Kanun-ı Medenîsi* gibi eserlerin orijinal haliyle varlığı İsmail Hakkı Gül merhumun klasik ve modern dönem Osmanlı hukuk sistemiyle üst düzeyde ilgilendiğini de göstermektedir.

İslâmî ilimlere dair İsmail Hakkı Gül Kütüphanesi'nde bulunan kitaplarla ilgili bir fikir vermesi için bazı sahafiye kitapları zikretmek istiyorum: Hüseyin el-Cisr, *el-Husunu'l-Hamidiyye* (Kahire, 1323), Gazalî, *Kitabu Faysali't-Tefrika* (Kahire, 1325), Fahreddin Razî, *Esasü't-Takdis fi İlmi'l-Kelam* (Kahire, 1328), A. Hamdi Akseki, *İslâm Fitrî, Tabîi ve Umumî Bir Dindir* (Ankara, 1943), Bursevî, *Ruhu'l-Beyan* (İstanbul, 1306, 4 cilt), Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili* (Ankara, 1935-1936, 8 cilt), Zemahşerî, *Keşşaf* (Kahire, 1946, 4 cilt), Kasanî, *Bedaiu's-Sanaî* (Kahire, 1328), Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu* (İstanbul, 1949-1952, 6 cilt), Okçuzade, *Ahsenü'l-Hadis* (İstanbul, 1313), Ahmed Naim, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi* (İstanbul, 1928, 2 cilt), Fuat Sezgin, *Buharî'nin Kaynakları* (İstanbul, 1956), Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul, 1918), Yusuf b. İsmail Nebhanî, *en-Nazmü'l-Bedî fi Mevlidi'n-Nebî* (Beyrut, 1316), Eyüb Sabri Paşa, *Mahmudü's-Siyer* (İstanbul, 1287).

Kütüphanenin dil-edebiyat alanında, medrese müfredatında okutulan *Emsile*, *Binâ*, *Maksûd*, *Avamil*, *İzzî*, *Merâh*, *Şâfiye*, *İzhar*, *Kâfiye* gibi kitapların farklı Arapça baskıları ve Türkçe tercümelerinin yanı sıra Osmanlı'nın son döneminde mektepler için yazılmış Osmanlıca, Arapça ve Farsça'ya dair pek çok gramer kitabı da göze çarpmaktadır. Batı Edebiyatı'na dair hemen hemen hiçbir esere rastlanmamakla beraber (Dostoyevski'nin ikinci derecede öneme sahip *Beyaz Geceleri* istisna) Doğu ve İslâm klasiklerinin; *Kelile ve Dimne*, Hafız, *Bostan ve Gülistan*, *Kaside-i Bürde*, Yunus, Mevlana, Ömer Hayyam, Feridüddin Attar, Seyyid Battal, Karacaoğlan, Âşık Veysel, Fuzulî, Nefî, Nailî, Nesimî, Niyazî-i Mısrî, *Hüsn ü Aşk*, Yahya Kemal, şiir ve divanlarının aslı ve tercümeleri ile arz-ı endam etmesi, bunların yanında *Minhacu'l-Fukara*, *Müzekki'n-Nüfûs*, *Nefehatü'l-Üns*, *Kuşeyrî Risalesi*, *Tarikat-ı Muhammediyye*, *Menakibü'l-Arifin* gibi tasavvuf klasiklerinin varlığı merhumun asırlarca bu topraklara hayat veren edebî nefesin, manevî harcın, irfanî mirasın farkındalığına işaret etmektedir. Ancak çağdaş Türk edebî klasikleri ihmal edilmiş gözükmektedir. Peyami Safa'nın *Bir Akşamdı* isimli romanın Osmanlıca baskısı ile Reşat Nuri'ye ait Osmanlıca Çalikuşu, *Damga* ve *Sönmüş Yıldızlar*'ı, yalnızca birer kitaplarıyla Arif Nihat Asya (*Rübaiyyât-ı Arif*), Orhan Seyfi Orhon (*Şiirler*), Peyami Safa (*Yalnızız*), Halide Edip Adivar (*Sinekli Bakkal*), Tarık Buğra (*İbiş'in Rüyası*) istisna edilirse Osmanlı'nın son döneminden günümüze kadar Türk edebiyatı ve şiirine hayat vermiş vasıflı isimleri göremiyoruz. Buna karşın Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun neredeyse bütün hikâye ve romanları ile Ahmet Günbay Yıldız, Sevim Asımgil ve Cavid Ersen isimleri dikkat çekmektedir.

İsmail Hakkı Gül Kütüphanesi tarih ve biyografi alanında da renkli bir görünüme sahiptir. Osmanlı döneminde basılmış kitaplardan 1274-75 tarihli *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldun*, Raşid'in 1282 tarihli *Tevarih-i Enbiya'sı*, Hüseyin Kazım Kadri'nin 10 Temmuz *İnkılabı* (İstanbul, 1326) ile 20. *Asırda İslâmiyet'i* (İstanbul, 1339), 1332 baskı tarihli *Aşıkpaşazade Tarihi*, Mehmet Arif'in *Başımıza Gelenler'i* (İstanbul, 1328), Avlonyalı Süreyya'nın *Fetretü'l-İslâm'ı* (İstanbul, 1325), Ahmed Refik'in *İnkılab-ı Azim'i* (İstanbul, 1326), Mehmed Şemseddin'in *İslâm'da Tarih ve Müverrih'i* (İstanbul, 1339), Mizancı Murad'ın *Tarih-i Ebu'l-Faruk'u* (İstanbul, 1325-1332, 7 cilt), Ahmed Hilmi'nin *Tarih-i İslâm'ı* (İstanbul, 1326-27, 2 cilt), *İlmiyye Salnâmesi*, Rıza Nur'un 12 ciltlik *Türk Tarihi* (İstanbul, 1342-44), Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk'u* (Ankara, 1927) ilk dikkat çekenler arasındadır. Kütüphanede İbnülemin'in eserleri başta olmak üzere Arap ve Latin harfleriyle yayınlanmış pek çok biyografi-tabakat kitabına rastlanması da İsmail Hakkı Gül merhumun devamlılık-süreklilik fikri taşıdığını ve tarihin inşasında insan unsurunun önemine dair şuurunu göstermektedir.

Mantık ve felsefe vadisine intikal ettiğimizde Osmanlı dönemi medrese ve mektep müfredatında yer alan temel mantık kitapları ve tercümeleri ile ilm-i vaz, cihet-i vahde ve metafizik gibi daha hususî alanlara ait kitaplarla da karşılaşırız. İsmail Hakkı, Rıza Tevfik ve Hilmi Ziya'nın *Felsefe Dersleri*, Ahmed Naim'in *İlmu'n-Nefs Tercümesi* ile Elmalılı Hamdi'nin *Metalib ve Mezahib Tercümesi* gibi Osmanlı'nın son döneminde basılan eserler ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında basılan telif ve tercüme kitaplar da dikkat çekmektedir. Spinoza'nın *Etika'sı* (trc. Suut Kemal Yetkin, Ankara, 1934), Alfred Weber'in *Felsefe Tarihi* (trc. Vehbi Eralp, İstanbul, 1938) gibi ilk tercüme bir yana Hilmi Ziya Ülken'in hemen bütün metinleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nevzad Ayasbeyoğlu gibi imzalara da rastlamaktayız.

İsmail Hakkı Gül Kitaplığı'nın diğer bir zenginliği lugat ve ansiklopedi alanında ortaya çıkmaktadır. Arap dili ve çeşitli ilim dallarına dair klasik ve modern sözlükler bir yana Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet döneminde basılan pek çok sözlükle de karşılaşırız. Bu çeşitliliğe dikkat çekmek için bazı eserleri zikretmek istiyorum: *Ahterî-i Kebir*, *Akrabu'l-Mevarid* (Şertunî), *Aksa'l-Ereb* (Zemahşerî), *Almancadan Türkçeye Lugat Kitabı* (Ömer Faik), *Ansiklopedik Kur'an Kerim Sözlüğü* (Abdulvehhab Öztürk), *Arapça-Türkçe Deyimler Sözlüğü* (Said Şimşek-Taceddin Uzun), *Burhan-ı Katı* (Tebrizî), *Coğrafya Sözlüğü* (Sami Öngör), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (Vecihe Hatiboğlu), *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Fikret Karaman ve dğr.), *Dinler Tarihi Sözlüğü* (Mircea Eliade), *Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Haluk İpekten ve dğr.), *Divan Şiiri Sözlüğü* (İskender Pala), *Edebiyat Lugatı* (Kemal Edib Kürçüoğlu), *Ekonomi Sözlüğü* (Orhan Hançerlioğlu), *el-Halil* (Mehdi Allam), *el-Müncid* (Maluf), *el-Müfredat* (İsfehani), *Enisü'l-Fukaha* (Kasım Konevî), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Ahmet Caferoğlu), *Farsça-Türkçe Lugat* (Ziya Şükun), *Felsefe Sözlüğü* (Orhan Hançerlioğlu), *Felsefi Doktrinler Sözlüğü* (S. Hayri Bolay), *Hadis Terimleri Sözlüğü* (Talat Koçyiğit), *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu* (Ömer Nasuhi), *Istılahat-ı Edebiyye* (Muallim Naci), *İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü* (Ayhan Öney), *İlaveli Müntehabat-ı Lugat-ı Osmanîyye*, İngilizce-Türkçe Sözlük (Fahir İz), *İslâm Hukuku Kamusu* (Elmalılı Hamdi), *İslâm İnançları Sözlüğü* (Orhan Hançerlioğlu), *Kamus Tercümesi* (Mütercim Asım), *Kamus-ı Türkî* (Şemseddin Sami), *Kamus-ı Fransevî* (Diran Kelekian), *Kamusu'l-A'lâm* (Şemseddin Sami), *Kelam Terimleri Sözlüğü* (Bekir Topaloğlu), *Keşşafu Istılahatı'l-Fünun* (Tehanevî), *Tarifât* (Cürcanî), *Lehce-i Osmanî* (Ahmed Vefik), *Lisanu'l-Arab* (İbn Manzur), *Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafîyye* (Ahmed Rifat), *Lugat-ı Nacî* (Muallim Nacî), *Lugatce-i Felsefe* (İsmail Fennî), *Mantık Terimleri Sözlüğü* (Ebherî), *Mevarid* (Mevlüt Sarı), *Musiki Sözlüğü* (Mahmut Ragıp Gazimihal), *Osmanlı Tarihi Deyimleri*

ve Terimleri Sözlüğü (Mehmet Zeki Pakalın), *Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi* (Alaaddin Gövsa), *Subha-i Sibyan, Seci ve Kafiye Lugatı* (Ali Seydi), *Sosyoloji Sözlüğü* (Hilmi Ziya Ülken), *Tılbetü't-Talebe* (Ömer en-Nesefî), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (Süleyman Uludağ), *Tertibu'l-Kamusi'l-Muhit* (Tahir Ahmed Zavi), *Şerh-i Tuhfe-i Vehbî* (Hayatî Ahmed Efendi), *Türk Hukuk Lugatı* (Maarif Vekaleti), *Türk Lugatı* (Hüseyin Kazım Kadri), *Türkçe Sözlük* (Türk Dil Kurumu), *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü* (Nihat Özön), *Vankulu Lugatı*.

İslâmî ilimler, dil ve edebiyat, sözlük, biyografi, tarih gibi alanlar açısından zengin ve renkli bir görünüme sahip İsmail Hakkı Gül Kitaplığı'nın fikrî-ideolojik boyutu son derece zayıf görünmektedir. Sözgelimi Çağdaş Türk düşüncesinin farklı ve derin isimlerinden Nurettin Topçu, Cemil Meriç, Sezai Karakoç, İsmet Özel, İsmail Kara, Düccane Cündioğlu gibi isimlere dair tek bir eser bile bulunmamaktadır. Buna karşın Necip Fazıl Kısakürek, Mevdudî, Seyyid Kutub, Muhammed Kutub, Ebü'l-Hasan Nedvî, Seyyid Süleyman Nedvî zaman zaman orijinal metin ve tercümeleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Türkiye'deki muhafazakâr çevrelerde, Müslüman okumuş yazmışlar üzerinde Necip Fazıl çizgisinin ve Müslüman Kardeşler ve Cemaat-i İslâmî gibi yerli olmayan İslâmî akımların ne kadar yaygınlık gösterdiği olgusunun örneklerinden biridir. Osmanlı'nın son dönemi ve cumhuriyetin ilk yıllarında neşet etmiş düşünürler söz konusu olduğunda ise merhumun kitaplığında Cemaleddin Efgani ve Muhammed Abduh gibi isimlerin yanında, belki onlardan daha çok Mehmed Akif, Elmalılı Hamdi, Filibeli Ahmed Hilmi, Said Halim Paşa, Bediüzzaman Said Nursî de varlık göstermektedir.

İsmail Hakkı Gül Kütüphanesi'nde 143 kalem dergiye ait çeşitli sayılara da rastlanmaktadır. Dergi koleksiyonu içerisinde *Beyanu'l-Hak*, *Ceride-i İlmiye*, *Darulfünun İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *Hayru'l-Kelam*, *Karadavut*, *Millî Tettebbular Mecmuası*, *Ravza-i Hukuk* gibi Osmanlıca dergiler yanında *Altınoluk*, Ankara, Selçuk ve Atatürk Üniversiteleri'nin *İlahiyat Fakülteleri Dergileri*, *Diyanet Aylık Dergi*, *Diyanet İlmî Dergi*, *Doğu Dilleri*, *Hakses*, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, *İslâm Medeniyeti*, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, *İslâmî Araştırmalar*, *Türk Edebiyatı*, *Vakıflar Dergisi*, *Zafer* gibi Türkçe dergiler bulunmaktadır. *Mecelletü'l-Ezher* ve *Mecelletü'l-Camiati'l-İslâmiyye* gibi Arapça dergiler de göze çarpmaktadır.

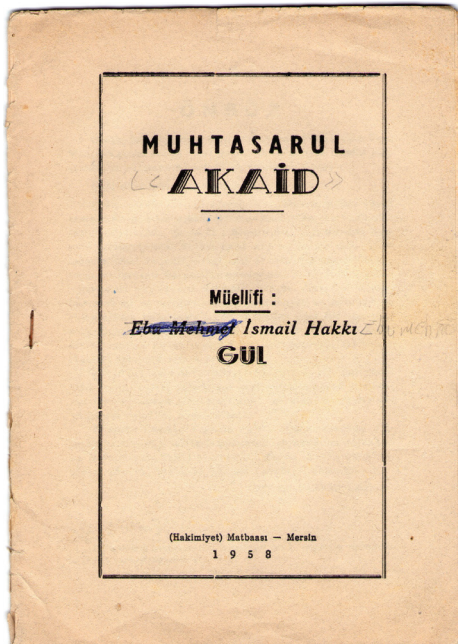
İ. Hakkı Gül'ün gençlik yıllarından bir kare

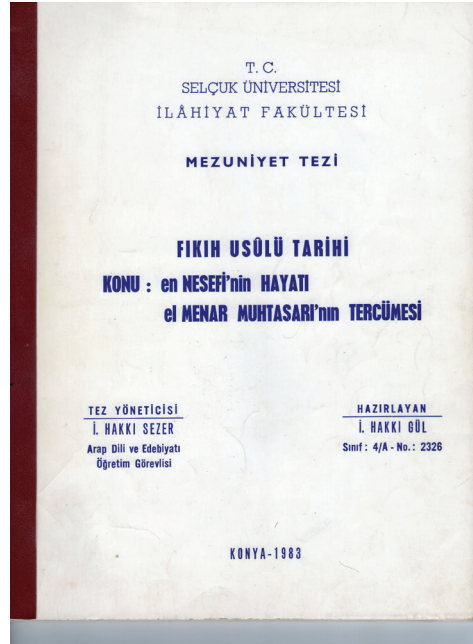
Son fotoğraflarından biri

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden aldığı diploma sureti

İlk eserinin kapak sayfası

Hazırladığı mezuniyet tezinin kapak sayfası

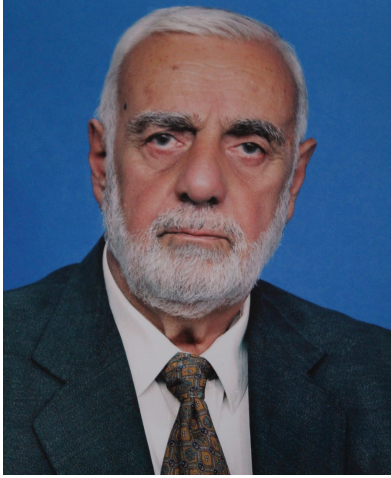
Kütüphanesinden bir kare

TRABZON'UN TANINMIŞ DİN ÂLİMLERİNDEN SÜRMENE MÜFTÜSÜ MERHUM MUSTAFA GÜNAY

Özkan ÖZKOÇ *

Ben bu tebliğimde Trabzon'un tanınmış din âlimlerinden Sürmene Müftüsü merhum Mustafa Günay'ın hayatını ve vermiş olduğu hizmetleri konu etmeye çalışacağım.

A-Hacı Hâfız Mustafa Günay Hoca Efendi 'nin Hayatı (Bayramoğlu Müftü)

10 Mayıs 1929 Tarihinde Beşkøy Beldesi Yılmazlar Mahallesinde doğdu. 1937 yılında Hafız Halit Efendi'den hafızlığa başlamış olup 1938 yılında Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek suretiyle hafız olmuştur. 1939 Yılında ise Yılmazlar Mahallesi Büyük Camii'de bazı mânialardan dolayı icazet töreninin yapılması mümkün olmayıp, köyün en üst mahallesi olan Klerson Mahalle Camii'nde icazet duası yapılmıştır. (Ek-1)

1941 yılında, Sakarya ilinin Hendek ilçesine bağlı Soğuksu köyü'nde bulunan evlatsız halasının istekleri doğrultusunda yanına gitmiş olup, kendinde olan okuma aşkını izhar ederek kendisini okutmalarını talep etmişse de, okutmaları mümkün olmamıştır. (Ek-2), Bu defa memleketine avdet etmek zorunda kalarak, köyüne döndükten sonra eski dersiamlardan Kahvecioğlu Hacı Efendi'den Arapça okumaya başlamıştır. Ayrıca Yılmazlar, Akpınar, Fidanlı Şarkî Göneşera köylerinde birer yıl huffaz muallimliği yapan meşhur İstanbul kurrarlarından Vadonlu (Sürmene'nin Koyunculu köyünden olan) Hafız Hasan Efendi'den Kur'an Talimi ve Aşere-Takrip ve Cezerî gibi ilimleri okumuştur. 1942-1943 yılları arasında Ramazan münasebetiyle Samsun ilinde ve 1944-1945 yıllarında da Manisa Akhisar ilçesinde mukabeleler okumuştur. Bahse konu olan yıllarda Arapça ve Kur'an ilimlerine de devam etmiştir. 1946 yılı Ramazan ayında Kırşehir ilinde mukabele okumuştur. 1947 yılında eski Yılmazlar köyü muhtarı Hasan Bey'in (Hasan Ertürk) kızıyla evlenmiştir. Aynı yıl içerisinde Bayburt iline bağlı Erkinis köyünde ve 1948 yılında Yukarı Kırzı köyü ve 1949 yılında Varzihan köyünde birer yıl özel olarak hafız muallimliği yapmış olup 70-80 civarında talebe okutmuştur. 1949 yılı sonunda askere alınmıştır. (Ek-3). Askerliğini Tunceli'nin Hozat ilçesinde Üçüncü Jandarma Er Okulu'nda yapmıştır. 1952 yılı Mart ayında terhis olmuştur. Aynı yıl Ramazan

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Din Musikisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ozkocozkan@gmail.com

ayında Zonguldak ili Merkez Camii'nde mukabele okumuştur. 1953 yılında merhum Vali Recep Yazıcıoğlu'nun ve Prof. Dr. Mustafa Sait Yazıcıoğlu'nun babası Mustafa Yazıcı Efendi'den Arapça okumayı devam ettirmiştir. 1953 yılı Ramazan ayında hocası Mustafa Yazıcı ile birlikte Sivas ili Zara ilçesinde mukabeleler okumuşlardır. 1954 yılı Ramazan ayı münasebetiyle Sivas ili Merkez Camii'nde mukabele okumuştur. 1955-1956 yıllarında Arapçayı geliştirmek üzere Çarşamba Müftüsü H.Hafız Mustafa Efendi'den okumak üzere Çarşamba'ya gitmiş ve o yıllarda mukabele okumaya devam etmiştir. 1956 yılında Arapça dersleri devam derken Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Samsun ilinde açılan vaiz ve müftülük imtihanlarına iştirak ederek imtihanı kazanmıştır. Bu defa Ocak 1957 tarihinde Çarşamba Merkez Vaizliği'ne ve 1958 yılının son ayında Sürmene Merkez Vaizliği'ne naklen atanmıştır.

1959-1960 yıllarında Sürmene Merkez Vaizi iken bölgenin meşhur âlimlerinden Hacı Hafız Sefer Saka Efendi'den Tefsir, Fıkıh, Akaid ve Usul dersleri okuyarak, 1960 yılında icazet almıştır. (Ek-4)

1960 yılı sonunda Sürmene Müftülüğü'ne atanmıştır.(Ek-5) Bu müftülük görevi Sürmene' de 1960 yılından itibaren 1984 yılına kadar aralıksız devam etmiştir. Rotasyon kanunu gereği 1984 yılında Araklı Müftülüğü'ne Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tayin edilen Müftü Mustafa Günay 1988 yılında Sürmene Müftülüğü'ne tekrar dönmüştür. 1994 yılına kadar Sürmene Müftülüğü'nü devam ettirmiş olup yaş haddinden 1994 yılı sonunda emekli olmuştur.

Yaklaşık olarak 35 yıl müftülük hizmeti olmuştur. Müftülük görevi sırasında ve emekli olduktan sonra toplam 15 (on beş) hac ve üç (3) umre yapmıştır. Muhtelif zamanlarda yurtdışı görevleri muvacehesinde Ramazan aylarında Almanya, Belçika ve Hollanda'nın muhtelif illerinde görevler yapmıştır.

Müftü Mustafa Günay'ın 2 erkek, 2 kız olmak üzere 4 çocuğu vardır. Büyük oğlu doktor olup Göğüs Hastalıkları Mütchassısı'dır. Büyük kızı ilkokul mezunu olup ev hanımıdır. Diğer oğlu Sanat Lisesi mezunudur. Diğer kızı ise İslam Tarihi profesörüdür.

Ancak bu kadar güzel hizmetler veren ve böyle mutlu bir aile ile hayatını sürdüren Hoca Efendi de bütün faniler gibi sonunda "İrcî ilâ rabbiki râdiyeten mardıyyeten (Sen O'ndan razı, O senden razı olarak Rabbine dön!)" emrine tâbi olarak ömrünün sonlarına doğru kısa da olsa yaşamış olduğu bir rahatsızlık nedeniyle Rabbine dönmüştür. Vefatından bir gün önce bazı yakın dostlarıyla sohbet yapmış ve son olarak veda ilahisini de söylemiştir. "Biz dünyadan gider olduk, kalanlara selam olsun; bizim için hayır dua kılanlara selam olsun." Bu ilahiyi de bizzat kendisi söyleyerek bizlere veda etmiştir.

Müftü Mustafa Günay 3 Ocak 2014 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Ruhü şad olsun...

B-Eserleri

Türkiye Diyanet Vakfı'nın kurucu üyesi olan Müftü Mustafa Günay'ın Sürmene'de önderlik yapmak suretiyle Müftülük Sitesi, Müftülük İşhanı Merkez Yeni Camii'nin yapımı, İmam-Hatip Lisesi, Ticaret Lisesi ve kendi köyü olan Yılmazlar Mahallesi'nde beş katlı yatılı Kur'an kursu binalarının yapımı, ayrıca Kavgadüzü Mevkiindeki caminin iç ve dış donanımı ve çevre düzenlemesi, minare, şadırvan ve imam lojmanı gibi hizmetlerin yapımında emeği geçmiştir. Muhtelif tarihlerde yardım toplamak için yurt dışına (Almanya, Belçika, Hollanda, Fransa) gitmiştir. Araklı Müftülüğü görevi sırasında da Müftülük Sitesi, Artaş Tuğla Fabrikası yanında beş katlı Kur'an kursunu programa aldırıp, temelini attıktan sonra Sürmene Müftülüğü'ne iadesi gerçekleşmiştir. Müftü Mustafa Günay 1994 yılında Çarşı Mahallesi

Sürmene Spor Futbol Sahası yanında yaklaşık dört dönüm arsayı temin ederek Türkiye Diyanet Vakfı Sürmene Şubesi'ne teslim etmiştir. Müftülükle işbirliği yaparak mevcut arsa üzerine yedi katlı Bölge Yatılı Kur'an kursu inşaatını başlatmıştır. (Ek-5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,14,15,16)

C-Musikişinaslığı

H. Hafız Mustafa Günay Hoca Efendi'nin Dini Musiki formları konusunda büyük bir hâkimiyeti vardı. Aşere takrip bilen Türkiye'nin sayılı kurrallardandı. Bu bilgileri edindiğimiz ses, video kayıtlarından ve yaptığımız röportajlardan bu sonuç ortaya çıkıyor. Videosunu ekler kısmında belirttiğimiz, güzel sesiyle okumuş olduğu Ankebut suresinin 41-45. ayetlerini içeren kısa bir aşirinde hocamız, Türk Musikisinin önemli makamlarından olan segâh makamıyla başlayıp hüzzâm makamına naif bir ustalıkla geçerek tekrar segâh makamına dönüş yapmıştır. Yaşının çok ilerlemesine rağmen hala sesi güzel ve ustalığından hiçbir şey kaybetmemiştir.

D-Kişiliği Ve Çevresine Karşı Tutumu

Çevresine karşı ilgili, yardımsever, saygılı ve sevgi dolu bir hocaydı. Hayatının büyük bir kısmını kendi memleketine, ilçesine adanmış bir insandı. Kimin ne derdi var ise Mustafa Günay Hoca Efendi'nin kapısını çalardı. Hoca Efendi de hiçbir zaman onları eli boş göndermezdi, boş çevirmezdi. Yardımsever olduğu kadar ayrıca konukseverdi. İnsanları evinde iş yerinde ağırlamaktan memnun olurdu ve misafirlerinin memnun kalması için gayret gösterirdi. İkramları bitmek bilmezdi.

Röportaj-1: Sürmene Müftüsü Abdülcelil Çakar

Mustafa Günay Hoca Efendi burada kaç yıl çalıştı?

Abdülcelil Çakar: Yaklaşık 30 yılın üzerinde hizmeti vardır. Tam olarak hangi tarihler arası hizmet ettiğine dair kayıtlarını da buradan bakıp verebiliriz.

Fotoğraflar sıralama olarak Mustafa Günay Hoca baştan üçüncüdür.

Mustafa Günay Hoca Efendiyle ne kadar çalıştınız?

A.Ç.: Bir yıl kadar beraber olabildik. Hoca hakkında en önemli hususlardan biri kendisini memleketine, ilçemize hizmete adanmış olmasıdır. İsteseydi en büyük vilayette il müftüsü olabilirdi, istediği yere gidebilirdi. Ben bunu gördüm, yani ortada olan bir şey. Ama bunların hiç birini istemedi. Kendini memleketine hizmete adayan çok değerli bir hocamızdı. Bu çok önemlidir. Burada imam hatip

lisesi olsun, müftülük sitesi olsun cami olsun çok büyük eserlere imza atmıştır. İlçeye çok büyük şeyler kazandırmıştır bu süreç içerisinde. Hizmetleri noktasında kamuoyunda gördüğümüz şudur. Her konuda bütün gücünü kullanarak hizmetini yerine getirebilmek için çalmadığı kapı kalmamış, gerektiğinde Ankara'ya gitmiş, bakanlarla görüşmüştür. Yani sonuçlandıran, tuttuğunu koparan, hedefe ulaşmak için gayret sarfeden biriydi. Gördüğümüz en önemli özelliklerinden bir tanesi de buydu. Burada Türkiye Diyanet Vakfının kurucu üyesidir ve bir de Türkiye Diyanet Vakfı ilk olarak buradaki hocamızın yapmış olduğu eserlerin başlığıyla gayrimenkul sahibi olmuştur. Yani ilk defa vakfa girmiştir. Müftülüğümüzün temel direklerinden biriydi. Biz müftü olduğumuz halde hizmetin başında olduğumuz halde ne derdimiz var ise hocamızın kapısını çaldık. Yani o hizmetlerini sadece görev sürecinde değil, görevinden sonra da rahmetli olduğu güne kadar devam ettirerek bizlere destek olmuştur. Diyanette bilinen çok sevdiğimiz bir hocamızdı. Vefatı bizim için Sürmene için büyük bir kayıp olmuştur. Üzüldüm şey Hoca Efendiyle biraz daha fazla beraber olamamak. Oturduğum odada oturdu hizmet yaptı. Çünkü bu odayı Hoca Efendi yaptırmıştır. Bu odayı yapan ustaları hala hayattadır ve bu ustalarla görüşüyoruz. Hoca efendi öyle bir sanat meydana getirdi ki bu binayı yaptırılı yaklaşık 30 sene oldu. O günden bu güne biz daha güzelini yapacağımıza kanaat getiremedik ki burada anlatmak istediğim onun estetik sahibi bir insan oluşudur.

Hoca efendi güzel sesle Kuran-ı Kerim okurmuydu ve mevlid programlarında görev alır mıydı?

A.Ç.: Güzel bir sesle Kuran-ı Kerim okurdu. Namaz kıldırırdı Geçmişte hem kendisinden hem kasetlerinden kendisini dinlerdim. Sesiyle sedasıyla Kur'anına aşıkta. Bazı müftüler bu işi yapmazdı. Ama Mustafa Günay Hoca namaz da kıldırırdı ve teravih de kıldırırdı.

Mesela araştırılrsa bir yerlerde ezan okuyuşu ve mevlidi bulunabilir mi?

A.Ç.: Kur'an tilavetini dinledim ama ezan ve mevlidlerini internette bulunabilir mi bilemiyorum.

Mustafa Günay hoca aşere takrip bilir miydi?

Nahide Bozkurt: Babamın Türkiye'de sayılı kurrallardan biri olduğunu çok kişiden duydum.

Mevlid okuduğunu hiç duydunuz mu ? Mevlid okur muydu?

A.Ç.: Mevlid okuduğunu başkalarından duyuyordum ama ben dinlemedim. Bizim dönemimizde epey yaşlıydı. Biz hocamızın son dönemlerinde yetiştik.

Yakın talebelerinden kim var veya emeği geçen talebelerinden?

N.B.: Çok özel talebeleri yoktu. Eskiden çok yetiştirirdi.

A.Ç.: Mustafa Hocamızın Sürmene'de işini görmediği, faydası dokunmadığı insan yoktu. Hocamızdan faydalanmayan birini arasanız bulamazsınız. Hocamız neyi başardı dersiniz eğer, şunu başardı. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in duasıdır "Ben öldükten sonra hayırla anılmayı nasip eyle" (Şuara suresi 26/84).Hocamız rahmetli olduktan sonra hayırla anılmıştır. Hocamız bunu başaranlardan biridir. Birilerinin işini yapmaktan, fayda sağlamaktan büyük haz alıyordu. Başkalarının mutluluğu onun için mutluluk haline geliyordu.

N.B.: Benim babam hiç insan ayrımı yapmazdı. Köylü, zengin, fakir, okumuş, okumamış olsun hiç insan ayrımı yapmazdı. Siyasi ayrım da yapmazdı.

Röportaj-2: Hafız Emekli İmam Ahmet Kahraman Hoca, 23 Mayıs 2015, Yılmazlar Köyü (Hala Mezire).

Kendinizi kısaca tanıtır mısınız?

A.K.: Ben 1945 doğumluyum. 1970'te Sürmene Merkez Camii'nde göreve başladım. O zaman müftümüz Sayın Mustafa Günay hocamız görevdeydi. Onunla beraber yaklaşık otuz sene görev yaptık. Bu görev esnasında müftü efendi bütün köylerde -yani sadece Hala Mezire'de değil Beşköy'de- çok büyük hizmetleri olmuştur. Yani maddi yönden camilerde, Kur'an kurslarında ve sosyal hizmetlerde çok büyük hizmetleri olmuştur. Bu köylerde ne sıkıntı varsa Sayın Müftü Efendi Günay Hoca'ya müracaat ederdik. O yönden büyük bir hizmeti vardır.

Otuz yılı aşkın bir görevle emekli oldunuz ve peygamber mesleğinden emekli oldunuz. Sürmene Müftüsü Mustafa Günay Hocamız denildiği zaman sizin aklınıza gelen şey nedir? İlk aklımıza gelen şudur dediğiniz ne vardır?

A.K.: Mustafa Günay Hocamızın inan ki diyanet camiasında çok büyük hizmetleri vardır. Türkiye Diyanet Vakfı'nın kurucu üyelerindedir. Ankara'da bir sıkıntı olduğu zaman Mustafa Günay hocayı Ankara'ya çağırırlardı. Mustafa Günay Hoca'dan bilgi alırlardı. Dernek kurmak konusunda nasıl kurulacağıyla ilgili hocadan bilgi alırdı.

Gençlerin ve gelecek neslin Mustafa Günay Hocamızdan alacakları ibret ve hayatından alacakları ders sizce nedir?

A.K.: İyi bir netice yani. Türkiye’de din görevlilerinden çok kişiler Mustafa Günay Hoca’nın talebeleridir. Kıraat konusunda çok büyük bir hocamızdı. Aşere takrip konusunda iyi bir bilgisi vardı. Sadece Beşkøy’den değil, diğer köylerden dahi aşere takrip üzerine çok talebeleri vardır.

Hocam bir şey daha sorayım. Alanım olduğu için soruyorum. Hoca Efendi’nin güzel ses, makamla, musikiyle Kur’an okuma, ezan okuma gibi konularda tutumu neydi? Bu konularda yeteneği var mıydı?

A.K.: Çok yeteneği vardı. İnanın ki bizim bu Beşkøy civarında üçüncüydü diyebilirim. Eski okuyuculardandı. Şimdi eski okuyuculardan kimse kalmadı. Mustafa Günay hocam aşere takrip konusunda çok bilgiliydi ve çok güzel sesi vardı. Sürmene, Köprübaşı’ndaki din görevlileri hocamızın talebeleridir. Hocamızdan bilgi almışlar, okumuşlardır.

Hocamız zaman zaman meclislerde okur muydu?

A.K.: İcazetlerde, dua icazetlerinde, hafız icazetlerinde hocamızın okuyuşuna herkes hayran kalırdı. *Hocamızın ezan okuduğunu hiç duydunuz mu?*

A.K.: Çok duydum. Sürmene’de biz ezan okuduğumuz zaman bazı konularda yanlışlarımızı söylerdi. (“Aman şuralarda yanlışlar var. Dikkat edin, düzeltin.” gibi) Müftü oluşuyla Ramazan’da da bütün görevleri o yapardı. Teravihleri, bayram namazlarını, cuma namazlarını kıldırırdı; hutbeleri Müftü Efendi okurdu. Onun olduğu yerde din görevlisi görev yapmazdı.

Mevlid okuduğunu hiç duydunuz mu? İlahi okur muydu?

A.K.: Her zaman. Yani mevlid okuma konusunda Beşkøy’de eşi yoktu. İlahileri okuduğu zaman ağlardık. Hatta çok yerde hocamızın ilahilerini, aşere takribini dinleyelim derdik. Herkes ağlardı.

Siz onun yakın talebesi ve hocanın yanında çalışan bir görevliydiniz. Hoca Efendi bir tarikata mensup muydu, herhangi bir tarikata bağlılığı var mıydı?

A.K.: Herhangi bir tarikata mensup değildi.

Hiç bu çevrede üç beş arkadaş ya da sofî birkaç din görevlisi arkadaş gelip zikir çeker miydi? Ehli zikir bir insan mıydı?

A.K.: Zikir konusunda beraber olurdu. İllaki zikir yapmak için bir tarikata mensup olmak şart değildir. Hoca Efendi ehli zikir, ehli fikir bir insandı. Ama muayyen bir tarikatın adamı olarak bilinmiyordu. Ama yeri geldiği zaman zikretmesini, fikretmesini, işi bilen bir insandı.

Hoca Efendi dünyada müddetini tamamladı. 85 yıl dolu dolu yaşadı ve geçti. Son olarak ne söylemek istersiniz?

A.K.: Son zamanlarda ben çok yanına giderdim. Çok muhabbetimiz vardı. Hatta en son yanından ayrıldığım zaman ben biraz rahatsızdım. “Hocam İstanbul’a kontrole gidiyorum” dedim. Hoca Efendi de “Tamam duacıyım” dedi. Biz İstanbul’a gittik. Hocamız aniden kalp kriziyle rahmetlik olmuş. Ben cenazesinde yanında olamadığımdan çok üzgünüm. O anda ilaç almaktaydım, gelememiştim. İnanın ki unutulmayacak eserleri vardır. Beş katlı kuran kursumuz vardır. Sürmene kuran kursunun yapılışı, müftülük binasının yapılışı, yaylalardaki hizmeti, su konularında hizmeti olmuştur. Kaymakamın yapamayacağı şeyleri yapmıştır. Köylerde su teşkilatı, su boruları vs. için Müftü Efendi müracaat etmiştir.

Verdiğiniz bilgiler için bize zaman ayırdığınız için size çok teşekkür ediyoruz. Merhumun ruhu şad olsun. Sizin ecdadınızın da ruhu şad olsun. Allah sizden de razı olsun.

A.K.: Ben teşekkür ederim. Hocamızın geride bırakmış olduğu çocuklarına Allah uzun ömürler ihsan eylesin. Hocamıza her zaman minnettarız. Hayatım devam ettiği müddetçe her zaman mezarını ziyaret etmekteyim, kendisine ve çocuklarına duacıyım.

Hocamız aşere takribi nereden öğrenmiş?

A.K.: Vadonlu Hacı Hasan Efendi vardı. Çaykara’da bir de (Aşikkutlu ... tam anlayamadım ...) 1918 de aşere takrip üzerine Hacı Hasan Efendi’yi buraya hoca olarak aldılar. Vadonlu Hoca bu civarda çok hocalık yapmıştır.

Nahide Bozkurt: Demek hocam babamdan aşere okudunuz, hepiniz kıraat okudunuz?

A.K.: Okuduk, Kudaoğlu hocamız var o da okudu. Hatta Bayburt’ta da iki sene okutmuş hocalık yapmış hocamız.

Hocam telefonunuz varsa telefonunuz alalım bazı soracağımız sorular olabilir.

N.B.: Çok önemli, bunu bilmiyordum hocam kıraat üzerine. Şunu biri bana demişti babam için “Türkiye’deki sayılı kurrallardan biridir.”

Hocam çok önemli bilgiler aldık sizden. Keşke biraz daha vakit olsa. Dini musiki açıdan Ahmet Karaman Hoca emekli hafız din görevlisi, aşere takrip dersi de almış, 30 yılı aşkın din görevliliği yapmış Mustafa Günay Hoca’yla birlikte. Aynı zamanda Mustafa Hoca’nun dini formlara aşına olduğunu, ezan, Kur’an-ı Kerim kıraatı gibi, mevlid gibi formları çok iyi icra ettiğini söylüyor Ahmet Hocamız.

Röportaj-3: Velioglu Yusuf Yazıcı, 23 Mayıs 2015 Cumartesi, Beşkøy Beldesi Yılmazlar (Merize) Mahallesi Camii yanı)

Hoca kendinizi kısaca tanıtır mısınız? Buradaki göreviniz nedir?

Yusuf Yazıcı: Adım Yusuf Yazıcıdır. Buranın resmi bir hocası var ama ben de talebelere yardımcı oluyorum.

Sürmene Müftüsü Mustafa Günay Hocamızı nasıl tanırınız? İrtibatınız nasıl oldu? Kısaca tanışmanızdan bahsedebilir misiniz?

Y.Y.: Bizim müftümüz idi. Hocamızın çok hizmetleri vardır. Buranın Kur’an kursunda, Sürmene Müftülük Sitesinin yapılmasında hizmetleri olmuştur. Hatta Sürmene’de bir şube yapılacaktı. Girişimde bulundu. Para topladık sonra nasıl olduysa o binayı liseye çevirdiler. Kaymakam da oradaydı. Dedim biz dedim milleti kandırdık. Milli savunmaya bu yardımları yapıyorsunuz. Şimdi bunu liseye çevirdiniz. Kaymakam da “Bu bir amme kuruluşudur.” dedi. Hocamızın her yerde yardımları olmuştur. Allah rahmet eylesin.

Hoca burada hafız yetiştiriyorsun? Siz de yardım ediyorsunuz değil mi?

Y.Y.: Evet yardım ediyorum. Öğrenciler hem okula gidiyorlar hem kursa geliyorlar. Çok zor oluyor iki taraflı. Bir sene okula ara verebilir kanunu çıkarıldı. Ama bir sene yeterli değil. Bugün meslek liseleri dört senedir değil mi? Dört sene diğer okullara müsaade ediliyor da Kur’an kurslarına neden müsaade edilmiyor? Bu dal da bir devlet kuruluşudur.

Hocam hafızlık öyle bir senede bitmez değil mi?

Y.Y.: Bitmez bitmez. Bunu yöneticilerden istiyorum. Bu meslek liselerinde 4 sene müsaade ediliyor. Bu kurslara da müsaade edilsin. Bu bizim Kur’an’ımızdır, Yüce kitabımızdır.

Hocam sürmeden buraya epey bir mesafe geldik. Müftü Hocamız buralara gelebiliyor muydu? Buradaki çalışmalarını takip edebiliyor muydu?

Y.Y.: Takip ederdi. Devletten de yardım çıkarırdı. Girişimciydi.

Mustafa Günay Hocamız dünyada 85 yılı dolu dolu geçirdi. Siz de şahit oldunuz gördünüz. Onun aziz hatırasına ne söylemek istersiniz?

Y.Y.: “Her kim bir yola girer ve o yolda ilim talep ederse, Allah ona cennet gölünü kolaylaştırır” (Hadis’i Şerif). Hocamıza da kolaylaştırsın, hepimize kolaylaştırsın. Duamız budur. Fazla metih de doğru değildir. “Kendinizi tezkiye etmeyin (temize çıkartmayın), O bilir takva (emirlerine karşı gelmekten sakınan) olanı çok daha iyi bilir (Necm Suresi 32. ayet).Allah’u Teala bilir. Ama çok girişimciydi. Çok yardımcı olurdu.

Hocam Allah razı olsun, ben lafı uzatıp sizi daha fazla yormak istemiyorum. Allah sa’yinizi meşkûr amelinizi mebrûr eylesin hocam.

Y.Y.: Amin. Ey halden hatırdan anlayan Allah, bizim halimizi iyiye döndür. Dua ibadetin özüdür.

(Ek-1) icazet duası yapılan Klerson mahalle camii

(Ek-2) Soğuksu köyü

(Ek-3) . 1949 yılı sonunda askere alınan Mustafa Günay Hoca Efendi

(Ek-4) Mustafa Günay Hocanın Hocası Sefer Saka Efendi

(Ek-5) 1960 yılı sonunda atandığı Sürmene Müftülük binası

(Ek-6) Türkiye Diyanet Vakfı'nın kurucu üyesi olan Müftü Mustafa GÜNAY Sürmene'de önderlik yapmak suretiyle Müftülük Sitesi, Müftülük İşhanı

(Ek-7) Merkez Yeni Caminin yapımı

(Ek-8) İmam Hatip Lisesinin yapımı

(Ek-9) Ticaret Lisesinin yapımı

(Ek-10) Yılmazlar Mahallesindeki beş katlı yatılı Kur'an kursu binasının yapımı

(Ek-11) Kavga Düzü mevkiinde caminin iç ve dış donanımı

(Ek-12) Çevre düzenlemesi

(Ek-13) Minarenin yapımı

(Ek-14) Şadırvanın yapımı

(Ek-15) İmam lojmanının yapımı

(Ek-16) Yedi katlı Bölge Yatılı Kur'an Kursunun binasının yapımı